

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ЖИГИЛІЙ СЕРГІЙ ПАВЛОВИЧ

УДК 349.22:347.775

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАХИСТ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. П. Жигилій

Науковий керівник –
Яковлєв Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, доцент

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Жигилій С. П. Захист комерційної таємниці в трудових відносинах.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2025.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню питання захисту комерційної таємниці в трудових відносинах, з урахуванням вітчизняної практики та зарубіжного досвіду.

У дисертації збереження комерційної таємниці як умови трудового договору визначено як окремий вид інформації з обмеженим доступом, яка має визначену її володільцем цінність, окремий режим доступу, піддалася заходам збереження її секретності з боку особи, яка нею володіє, та неправомірне використання якої може спричинити негативні наслідки господарській та економічній діяльності підприємства. Формується уявлення про поняття інформації з обмеженим доступом та визначається місце комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації. Досліджується, що історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору в історичному аспекті пройшов такі етапи: 1) виникнення інституту комерційної таємниці; 2) становлення інституту комерційної таємниці, який характеризується закріпленням визначення комерційної таємниці національному законодавстві; 3) занепад інституту комерційної таємниці, оскільки остання вважалася несумісною з ідеологічним баченням держави, підприємницька діяльність була заборонена законодавством; 4) відродження інституту комерційної таємниці та його нормативно-правове закріплення; 5) сучасний етап розвитку інституту комерційної таємниці.

Визначається поняття збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, формуються його ознаки. З'ясовується, що нормативно-правове забезпеченням комерційної таємниці в Україні – це сукупність юридичних інструментів, визначених на законодавчому рівні, які визначають організаційні, економічні і правові форми та регулюють порядок використання комерційної таємниці, встановлюють систему відносин між суб'єктами права на комерційну таємницю, за допомогою яких суб'єкти визначені на законодавчому рівні, здійснюють вплив на суспільні відносини у сфері правового регулювання комерційної таємниці, а також забезпечують правові гарантії та закріплюють положення щодо відповідальності у разі порушення зобов'язань кожної із сторін використання комерційної таємниці.

Формується уявлення про систему збереження комерційної таємниці та досліджуються її ознаки, а саме: 1) суб'єктами такої діяльності є уповноважені особи, тобто законні володільці комерційної таємниці; 2) це діяльність уповноважених суб'єктів, яка проявляється у формі вчинення активних дій, які направлені в першу чергу на захист комерційної таємниці та оперативний вплив на правопорушника; 3) вказана діяльність має плановий (прогнозований) характер, тобто вчинення будь-яких дій щодо збереження комерційної таємниці з боку законного володільця, повинно бути чітко зумовлене існуванням певного плану дій; 4) вказана діяльність має мету – відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

Визначається, що форма збереження комерційної таємниці – це передбачений законом або договором порядок юридичної діяльності щодо захисту комерційної таємниці, за допомогою якого забезпечується запобігання правопорушенням, здійснюється вплив на правопорушника та поновлюються порушені права. Проводиться класифікація та досліджуються форми збереження комерційної таємниці.

З'ясовується, що правові гарантії захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору – це сукупність умов, способів та засобів, передбачених нормативно-правовими актами, які регулюють трудові відносини, що виникають у сфері комерційної таємниці, та за допомогою яких забезпечуються, дотримуються та реалізуються на практиці права і обов'язки працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також здійснюється їх охорона, захист та відновлення у разі порушення. Визначаються ознаки та види правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору.

Формується уявлення про поняття та процедуру укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах як юридичної процедури, яка являє сукупність передбачених законом заходів, способів, дій та заборон, щодо досягнення згоди між роботодавцем та особою в ролі працівника, наслідком чого є надання дозволу останньому на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до службових повноважень. Встановлюються види порушень прав на комерційну таємницю та наводяться види відповідальності за її розголошення.

Обґрунтовується значення використання в Україні зарубіжного досвіду та, на прикладі позитивного досвіду США, Великобританії, Киргизької Республіки та країн Європейського Союзу виділяються основні можливості використання в Україні зарубіжного досвіду збереження комерційної таємниці як умови трудового договору.

Аналізуються недоліки правового регулювання збереження комерційної таємниці як умови трудового договору в Україні та виділяються напрями удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, якими є:

- 1) врахування та передбачення у Кодексі законів про працю України норм

щодо: обов'язку особи без відповідного дозволу не розголошувати комерційну таємницю; визначення орієнтовного строку та переліку умов, протягом якого особі, яка мала доступ до комерційної таємниці заборонено працювати в інших організаціях, які є конкурентами роботодавця; визначення чіткого порядку укладання угоди про конфіденційність і нерозголошення комерційної таємниці; визначення порядку зберігання комерційної таємниці у договірних відносинах; 2) розроблення нормативно-правового акту з питань організації роботи з комерційною таємницею, надання відповідного грифу та віднесення конкретного об'єкту до комерційної інформації, а також його зняття, визначення прав та обов'язків осіб, які працюють з комерційною таємницею, встановлення відповідальності за незаконні дії з нею; 3) надання можливості керівникові (роботодавцю) визначати перелік об'єктів, які підлягають захисту як комерційна таємниця, а також визначати порядок, режим та способи роботи з останніми; 4) закріпити обов'язок роботодавця врахування в трудовому договорі умов щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці працівником.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертації можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій діяльності – з метою подальшого вивчення й розкриття порушеної проблематики, вдосконалення правового регулювання збереження комерційної таємниці як умови трудового договору;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Трудове право», при написанні відповідних розділів підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також при підготовці студентами наукових робіт;

- у правотворчості – у процесі реформування й удосконалення чинного трудового законодавства щодо збереження комерційної таємниці

як умови трудового договору;

– у *правозастосуванні* – при оперуванні наведеними висновками, рекомендаціями і пропозиціями в діяльності органів державної влади України, місцевого самоврядування, професійних спілок, громадських організацій.

Ключові слова: захист інформації, інформація з обмеженим доступом, таємна інформація, конфіденційна інформація, комерційна таємниця, умова трудового договору, правові гарантії, захист комерційної таємниці, неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення, неправомірне використання.

SUMMARY

Zhyhylii S. P. Protection of trade secrets in labor relations. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the philosophy doctor degree in specialty 081 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the issue of trade secret protection in labor relations, taking into account domestic practice and foreign experience.

The dissertation defines the preservation of commercial secrets as a condition of an employment contract as a separate type of information with restricted access, which has a value determined by its owner, a separate access regime, is subject to measures to preserve its confidentiality by the person who owns it, and the unlawful use of which may have negative consequences for the economic and business activities of the enterprise. An understanding of the concept of information with restricted access is formed and the place of commercial secrets as a separate type of confidential information is

determined. It is investigated that the historical and legal genesis of the definition of commercial secrets as a condition of an employment contract in a historical context has gone through the following stages: 1) the emergence of the institution of commercial secrets; 2) the establishment of the institution of commercial secrets, characterized by the consolidation of the definition of commercial secrets in national legislation; 3) the decline of the institution of commercial secrets, as the latter was considered incompatible with the ideological vision of the state, and entrepreneurial activity was prohibited by law; 4) the revival of the institution of commercial secrets and its normative and legal consolidation; 5) the current stage of development of the institution of commercial secrets.

The concept of commercial secrecy as a condition of an employment contract is defined and its characteristics are identified. It is clarified that the regulatory and legal framework for commercial secrecy in Ukraine is a set of legal instruments defined at the legislative level that determine the organizational, economic, and legal forms and regulate the use of commercial secrecy, establish a system of relations between subjects of commercial secret rights, through which subjects defined at the legislative level influence social relations in the field of legal regulation of commercial secrets, as well as provide legal guarantees and establish provisions regarding liability in case of violation of obligations by either party to use commercial secrets.

An understanding of the system for protecting trade secrets is formed and its characteristics are examined, namely: 1) the subjects of such activity are authorized persons, i.e., the legal owners of trade secrets; 2) this is the activity of authorized entities, which manifests itself in the form of active actions aimed primarily at protecting trade secrets and exerting operational influence on the offender; 3) the specified activity is planned (predictable) in nature, i.e., any actions taken by the lawful owner to preserve commercial secrets must be clearly determined by the existence of a specific plan of

action; 4) the specified activity has the purpose of restoring the violated right and preventing future violations.

It is determined that the form of commercial secret protection is the procedure for legal activities to protect commercial secrets, provided for by law or contract, which ensures the prevention of offenses, influences the offender, and restores violated rights. The forms of commercial secret protection are classified and studied.

It is clarified that legal guarantees for the protection and safeguarding of commercial secrets when concluding an employment contract are a set of conditions, methods, and means provided for by regulatory legal acts governing labor relations arising in the field of commercial secrets, and by means of which the rights and obligations of the employee and employer regarding the protection and preservation of commercial secrets are ensured, observed, and implemented in practice, as well as their protection, defense, and restoration in case of violation. The signs and types of legal guarantees for the protection and preservation of commercial secrets when concluding an employment contract are determined.

An understanding is formed of the concept and procedure for concluding an agreement on the observance of commercial secrets in labor relations as a legal procedure that is a set of measures, methods, actions, and prohibitions provided for by law to achieve agreement between the employer and the person in the role of an employee, resulting in the latter being granted permission to familiarize themselves with and carry out activities related to commercial secrets in accordance with their official powers. Types of violations of commercial secret rights are established and types of liability for their disclosure are listed.

The importance of using foreign experience in Ukraine is justified and, based on the positive experience of the United States, the United Kingdom, the Kyrgyz Republic, and the countries of the European Union, the main

opportunities for using foreign experience in Ukraine to preserve commercial secrets as a condition of an employment contract are identified.

The shortcomings of the legal regulation of commercial secrecy as a condition of an employment contract in Ukraine are analyzed, and directions for improving Ukrainian legislation in the field of commercial secrecy as a condition of an employment contract are identified, which are: 1) taking into account and providing for in the Labor Code of Ukraine provisions on: the obligation of a person not to disclose commercial secrets without appropriate permission; determining the approximate term and list of conditions during which a person who had access to commercial secrets is prohibited from working in other organizations that are competitors of the employer; establishing a clear procedure for concluding confidentiality and non-disclosure agreements; establishing the procedure for storing commercial secrets in contractual relations; 2) developing a regulatory act on the organization of work with commercial secrets, assigning the appropriate classification and classification of a specific object as commercial information, as well as its removal, determining the rights and obligations of persons working with commercial secrets, establishing liability for illegal actions with them; 3) enabling the manager (employer) to determine the list of objects that are subject to protection as commercial secrets, as well as to determine the procedure, regime, and methods of working with the latter; 4) establishing the employer's obligation to include in the employment contract conditions regarding the preservation and non-disclosure of commercial secrets by the employee.

The practical significance of the results obtained lies in the fact that the provisions and conclusions of the dissertation can be used:

– *in scientific research* – for the purpose of further study and disclosure of the issues raised, improvement of the legal regulation of the preservation of commercial secrets as a condition of an employment contract;

– *in the educational process* – when teaching the academic discipline “Labor Law,” when writing relevant sections of textbooks, teaching aids, lecture courses, as well as when preparing students' scientific works;

– *in lawmaking* – in the process of reforming and improving the current labor legislation regarding the protection of trade secrets as a condition of an employment contract;

– *in law enforcement* – when using the conclusions, recommendations, and proposals in the activities of state authorities of Ukraine, local self-government bodies, trade unions, and public organizations.

Keywords: information protection, restricted access information, secret information, confidential information, commercial secret, condition of an employment contract, legal guarantees, protection of commercial secrets, unlawful collection, disclosure, incitement to disclose, unlawful use.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Жигилій С. П. Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2023. Вип. 78(1). С. 309–314. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/52-1.pdf>
2. Жигилій С. П. Нерозголошення комерційної таємниці – одна із важливих умов трудового договору (контракту). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 421-425. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/62.pdf>
3. Жигилій С. П. Досвід зарубіжних країни у збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 127-132. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/19-1.pdf>

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

1. Жигилій С. П. Щодо правового регулювання комерційної таємниці як умови трудового договору в Україні. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. : О. Г. Середя, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов, І. В. Зіноватна ; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. С. 338–342. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19873/1/Apuzpsz-23.pdf>
2. Жигилій С. П. Особливості комерційної таємниці як складової трудових відносинах. *Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту* : матеріали Всеукр. наук.-

практ. конф. (м. Харків, 19 квіт. 2024 р.). Харків : Держ. біотехнологічний ун-т, 2024. С. 396–401. URL: <https://biotechuniv.edu.ua/nauka/konferentsiyi/>

3. Жигилій С. П. Щодо захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. : О. Г. Середя, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 474–477. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20281/1/k_APTP-2024.pdf

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
---------------------------------------	----------

ВСТУП.....	5
-------------------	----------

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ.....

1.1. Інформація з обмеженим доступом та місце комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації.....	19
---	----

1.2 Історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору.....	40
--	----

1.3 Сучасне поняття та особливості комерційної таємниці як складової трудових відносин.....	58
---	----

1.4 Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю.....	66
--	----

Висновки до розділу 1.....	81
-----------------------------------	-----------

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ.....

2.1 Система та форми збереження комерційної таємниці.....	85
---	----

2.2 Правові гарантії захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору.....	98
--	----

2.3 Укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах.....	111
--	-----

2.4 Порухення прав на комерційну таємницю та відповідальність за її розголошення у трудових відносинах	126
--	-----

Висновки до розділу 2.....	139
-----------------------------------	------------

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА	
УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ У	
ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ.....	145
3.1 Досвід зарубіжних країн в збереженні комерційної таємниці як умови	
трудового договору та можливість використання в Україні.....	145
3.2 Удосконалення законодавства України у сфері збереження	
комерційної таємниці як умови трудового договору.....	165
Висновки до розділу 3.....	178
 ВИСНОВКИ	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТОК.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України
ВРУ – Верховна Рада України
ГК України – Господарський кодекс України
ЄС – Європейський Союз
ЗМІ – Засоби масової інформації
ЗУ – Закон України
КЗпП України – Кодекс законів про працю України
КК України – Кримінальний кодекс України
КУ – Конституція України
КМУ – Кабінет Міністрів України
КСУ – Конституційний Суд України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
НПА – нормативно-правові акти
ПВТР – правила внутрішнього трудового розпорядку
ППВСУ – постановна Пленуму Верховного Суду України
проект ТК України – проєкт Трудового Кодексу України
РНБО – Рада національної безпеки і оборони України
СБУ – Служба Безпеки України
США – Сполучені Штати Америки
ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦК України – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах глобальної економіки та посилення конкуренції між суб'єктами господарювання, комерційна таємниця набуває особливого значення як інструмент забезпечення їх економічної безпеки та захисту конкурентних переваг. Збереження конфіденційності цінної інформації стає ключовим фактором успішної діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності та галузевої приналежності. Водночас, правове регулювання відносин, пов'язаних із комерційною таємницею, в Україні характеризується фрагментарністю, неповнотою та суперечливістю.

Стрімке розповсюдження використання цифрових технологій загострює проблеми убезпечення комерційної таємниці від новітніх загроз та викликів. Поряд із розширенням можливостей збору, обробки та використання інформації, цифровізація сприяє зростанню ризиків несанкціонованого доступу, копіювання та витоку конфіденційних даних, що потребує адекватних та оперативних заходів реагування.

Не менш важливим є аспект забезпечення збереження комерційної таємниці в розрізі трудових відносин, адже саме працівники, володіючи безпосереднім доступом до цінної інформації, найчастіше стають джерелом її розголошення. Відсутність належного правового механізму, який би чітко регулював правовідносини між роботодавцем та працівниками щодо комерційної таємниці, загрожує збитками для підприємства, втратою конкурентних позицій та погіршенням ділової репутації.

Не можна також ігнорувати той факт, що законодавство України у сфері комерційної таємниці характеризується значними прогалинами, суперечностями та фрагментарністю. Відсутність спеціального закону, який комплексно врегулював би охоронювані відносини, призводить

до ускладнень у правозастосуванні, унеможлиблює надійний захист прав та інтересів учасників трудових відносин.

Окрім цього, євроінтеграційний курс України вимагає гармонізації вітчизняного законодавства із європейськими стандартами, що передбачає врахування досвіду країн ЄС та імплементацію кращих практик щодо схоронності комерційної таємниці у національну правову систему.

Отже, вагомість викладених аргументів зумовлює вибір теми дисертаційної роботи та визначає її наукову цінність та практичну значущість. Комплексний аналіз проблем збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення правового регулювання цих відносин, сприятиме збагаченню теорії трудового права та забезпеченню ефективного захисту прав та інтересів суб'єктів трудових відносин на практиці.

Точкові аспекти щодо збереження працівниками комерційної таємниці були у фокусі уваги таких науковців, як-от: Н. М. Вапнярчук, А. Ю. Вікулін, Д. О. Гетманцев, Р. А. Калюжний, Ю. М. Капіца, Є. В. Краснов, І. В. Копилов, В. М. Лопатін, А. І. Марущак, Є. А. Макаренко, Ю. В. Носік, В. О. Прокоф'єва, Г. О. Світлична, О. Г. Середя, А. М. Слюсар, О. Д. Святоцький, Д. В. Юсупова, О. М. Ярошенко та ін. Утім, не применшуючи вагомість напрацювань цих учених, все ж вони зосереджувалися лише на окремих аспектах убезпечення комерційної таємниці, тоді як комплексного трудо-правового дослідження у цій царині бракує. Саме тому усе вищезазначене спонукало обрати саме цю тему дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Ця наукова робота виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в рамках реалізації

планових наукових досліджень та цільової комплексної програми університету «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (№ 0111u000960). Зокрема, дослідження орієнтоване на сприяння досягненню Цілей сталого розвитку України до 2030 року, які були закріплені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Дослідження має безпосередній зв'язок із підготовкою змін до національного законодавства, а також стосується Національної стратегії з прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Додатково, робота спирається на документи Національної академії правових наук України, включаючи Пріоритети фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі права, визначені Стратегією національної академії на 2021–2025 роки, затвердженою постановою загальних зборів академії від 26 березня 2021 року № 12-21.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків стосовно захисту комерційної таємниці в трудових відносинах, виявлення проблемних аспектів нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення. Для досягнення цієї мети слід вирішити такі *завдання*:

- надати характеристику правовому режиму інформації з обмеженим доступом, виокремивши ознаки та особливості комерційної таємниці як самостійного виду інформації;
- розкрити еволюцію правового регулювання комерційної таємниці в контексті трудового договору шляхом дослідження історичних етапів становлення відповідних норм;
- сформулювати сучасне визначення комерційної таємниці, визначивши її характерні риси як елементу трудових правовідносин на основі аналізу доктринальних підходів та нормативних положень;

- проаналізувати чинне нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці, встановивши роль та місце трудового законодавства у ньому;

- визначити та систематизувати існуючі форми та засоби забезпечення збереження працівниками комерційної таємниці;

- визначити комплекс правових гарантій, що забезпечують захист і охорону комерційної таємниці на етапі укладення трудового договору;

- розкрити правову природу та особливості укладення угоди про нерозголошення комерційної таємниці в контексті трудових відносин;

- окреслити типові правопорушення у сфері комерційної таємниці, вчинені у трудових відносинах, та визначити види відповідальності за їх вчинення;

- вивчити та узагальнити зарубіжний досвід правового забезпечення комерційної таємниці в контексті трудового договору та запропонувати шляхи його адаптації до правової системи України;

- сформулювати пропозиції щодо конкретних напрямів реформування національного законодавства з метою забезпечення належного правового захисту комерційної таємниці як умови трудових правовідносин.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час укладення та дії трудового договору щодо додаткової умови його змісту – убезпечення комерційної таємниці.

Предмет дослідження – захист комерційної таємниці в трудових відносинах.

Методи дослідження. З метою забезпечення всебічного розв'язання поставлених дисертаційних завдань, досягнення об'єктивності та наукової обґрунтованості висновків, рекомендацій і пропозицій, у дисертаційній роботі застосовано комплекс взаємодоповнюючих загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Застосування *діалектичного методу* (як загальнонаукового) надало можливість дослідити явища та процеси, що складають предмет дослідження, у їхньому взаємозв'язку, динаміці розвитку та взаємозумовленості. *Системно-структурний метод* застосовано для аналізу елементів системи правового регулювання збереження комерційної таємниці, виявлення їх взаємозв'язків та визначення функціонального призначення кожного елементу в межах цілісної системи. Зокрема, цей метод використано для дослідження складових елементів комерційної таємниці як об'єкта трудових правовідносин, механізмів її правової охорони та захисту, а також видів відповідальності за порушення відповідних прав (1.1; 1.2; 1.3; 2.1; 2.2; 2.3; 3.2). *Метод порівняльного правознавства* застосовано для критичного аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання відносин у сфері комерційної таємниці та виявлення можливостей адаптації окремих його елементів до правової системи України (підрозділ 3.1). Із метою з'ясування змісту нормативних положень, визначення їхньої ролі та місця в системі правового регулювання, а також для формулювання дефініцій та класифікацій використано *формально-юридичний метод* (1.1; 1.3; 1.4; 2.1; 2.2; 2.4). *Логіко-семантичний метод* став у нагоді під час роботи над чіткістю та правовою визначеністю розуміння термінологічного апарату, що використовується в дисертації, зокрема, для вдосконалення визначення категорій «інформація з обмеженим доступом», «комерційна таємниця» та ін. (1.1; 1.3; 2.1; 2.2; 2.3; 2.4). Для розкриття внутрішньої будови складних правових явищ, їхніх суттєвих ознак, функцій та взаємозв'язків використано *структурно-функціональний метод*, який дозволив класифікувати інформацію з обмеженим доступом за різними критеріями, визначити елементи системи правових гарантій захисту комерційної таємниці (підрозділи 1.1; 2.2).

На основі узагальнення наукових праць, аналізу чинного законодавства та практики його застосування сформульовано висновки та пропозиції, що мають теоретичну та практичну цінність.

Окремі положення дисертації ґрунтуються на поглибленому вивченні чинного вітчизняного трудового законодавства, міжнародного і зарубіжного досвіду, судової практики і юридичної (наукової й навчальної) літератури щодо тематики цього дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в межах вітчизняної науки трудового права представлена робота є одним із перших комплексних наукових досліджень захисту комерційної таємниці в трудових відносинах. До найбільш вагомих результатів, які відображають наукову новизну роботи та виносяться на захист, належать такі положення:

вперше:

– розроблено та обґрунтовано концептуальну систему забезпечення комерційної таємниці у сфері трудових відносин, що визначається як інтегрована та динамічна сукупність правових, організаційних, інформаційно-психологічних та технічних засобів, об'єднаних єдиною метою забезпечення належного режиму захисту комерційної таємниці, відновлення порушених прав та запобігання можливим правопорушенням в майбутньому. Підкреслено, що дієвість системи забезпечується не лише сукупністю окремих заходів, але й наявністю ефективного механізму оперативного впливу уповноваженої особи на потенційного чи наявного правопорушника;

– здійснено авторську класифікацію правових гарантій забезпечення прав суб'єктів трудового договору у сфері комерційної таємниці, що включає: 1) гарантії реалізації права на використання комерційної таємниці, спрямовані на створення умов для здійснення цього права; 2) заходи із забезпечення охорони комерційної таємниці, що мають превентивний характер; 3) гарантії відновлення порушених прав,

спрямовані на поновлення правового становища суб'єктів трудового права, яке існувало до порушення; 4) механізми юридичної відповідальності, що передбачають притягнення винних осіб до відповідальності та відшкодування завданих збитків;

– визначено та обґрунтовано місце правової форми у структурі форм забезпечення схоронності комерційної таємниці, до якої віднесено: 1) прийняття локальних нормативних актів, що конкретизують питання у сфері комерційної таємниці на рівні окремого суб'єкта господарювання; 2) укладення з працівником угоди про нерозголошення комерційної таємниці, що є договірною формою охорони; 3) прийняття на підприємстві документів індивідуально-правового характеру, що встановлюють порядок збереження комерційної таємниці;

– сконструйовано деталізований алгоритм укладення угоди про додержання комерційної таємниці в трудових відносинах, який, на відміну від існуючих підходів, охоплює такі етапи: 1) ініціювання процесу шляхом надання кандидатом на посаду необхідного пакету документів та відомостей; 2) перевірка відповідності кандидата встановленим вимогам та оцінювання його професійних та моральних якостей; 3) узгодження умов трудового договору, зокрема вимог щодо конфіденційності та відповідальності за їх порушення; 4) належне оформлення трудового договору; 5) набуття працівником права на використання інформації, що охороняється режимом комерційної таємниці;

– систематизовано проблемні аспекти удосконалення національного законодавства у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, до яких віднесено: 1) відсутність єдиного акту, що комплексно регулює відносини у цій царині; 2) нечіткість правових норм щодо віднесення інформації до комерційної таємниці; 3) наявність прогалин у нормативному регулюванні прав та обов'язків сторін трудових

відносин щодо комерційної таємниці; 4) недосконалість механізму юридичної відповідальності за порушення зобов'язань щодо комерційної таємниці;

удосконалено:

– теоретико-правовий підхід до визначення етапів історичного розвитку інституту комерційної таємниці як умови трудового договору, що дозволило, на відміну від існуючих наукових розробок, виокремити п'ять ключових етапів еволюції досліджуваного явища, кожен з яких має особливі соціально-економічні та правові характеристики: (1) етап виникнення, що характеризується формуванням первинних уявлень про комерційну таємницю як об'єкт, що потребує правової охорони; (2) етап становлення, якому притаманне закріплення дефініції комерційної таємниці в національному законодавстві, формування інституціональних механізмів її захисту; (3) етап деградації, зумовлений домінуванням у суспільстві ідеологічних концепцій, які не визнають приватної власності та підприємницької діяльності, що унеможлиблює існування комерційної таємниці як правового явища; (4) етап відродження, що характеризується активізацією наукових досліджень та формування нормативно-правової бази інституту комерційної таємниці; (5) новітній етап, для якого характерний пошук оптимального балансу між інтересами власників інформації та суспільства, визначення ефективних механізмів правової охорони;

– науково-прикладну систематизацію ознак системи збереження комерційної таємниці, що, на відміну від існуючих теоретичних підходів, дозволило встановити, що ефективне функціонування такої системи забезпечується єдністю чотирьох ключових елементів: (1) наявність спеціального суб'єкта, а саме законного володільця комерційної таємниці, наділеного відповідними правами та обов'язками; (2) цілеспрямована діяльність уповноважених суб'єктів, що проявляється у вчиненні

активних дій, спрямованих на забезпечення правової охорони комерційної таємниці; (3) плановий характер діяльності, що передбачає чітке визначення мети та завдань, які необхідно досягти для забезпечення ефективного функціонування системи; (4) конкретна мета, що полягає у відновленні порушеного права та запобіганні правопорушенням у майбутньому;

– змістовні характеристики сутності укладення угоди про дотримання комерційної таємниці у трудових відносинах, що, на відміну від існуючих визначень, розглядається як комплексна юридична процедура, яка охоплює сукупність передбачених законодавством заходів, способів, дій та заборон, спрямованих на досягнення домовленості між роботодавцем та працівником щодо умов використання інформації, що охороняється режимом комерційної таємниці;

– науково-практичні ознаки правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору, що, на відміну від існуючих в науці трудового права підходів, запропоновано класифікувати за такими критеріями: (1) нормативність, що передбачає закріплення гарантій у нормативно-правових актах; (2) наявність юридичних умов, способів та засобів, необхідних для забезпечення реалізації гарантій; (3) реальність, що відображає можливість практичної реалізації гарантій; (4) обмеженість суб'єктним складом, оскільки дія гарантій поширюється на чітко визначене коло осіб; (5) чітка функціональна спрямованість, спрямована на реалізацію поставленої мети; (6) особливі умови набрання чинності, що враховують специфіку встановлення та реалізації режиму охорони комерційної таємниці;

– систему форм убезпечення комерційної таємниці, до яких запропоновано віднести три взаємопов'язані форми: (а) юрисдикційну форму (забезпечується судовим та адміністративним захистом); (б) правову форму (реалізується шляхом прийняття локальних актів та

укладення індивідуальних договорів); (в) неюрисдикційну форму (включає технічно-цифровізаційні та організаційні заходи);

набули подальшого розвитку:

– науково-прикладні напрями імплементації позитивного зарубіжного досвіду в національну правову систему, серед яких ключовими мають стати: (1) запровадження у новому Трудовому кодексі України окремого розділу, присвяченого визначенню прав та обов'язків працівника щодо збереження комерційної таємниці. Такий розділ має містити вичерпний перелік відповідних прав та обов'язків, що сприятиме однозначному їх розумінню та застосуванню на практиці. Зокрема, доцільно закріпити обов'язок працівника неухильно дотримуватися встановленого роботодавцем режиму використання, обігу та схоронності комерційної інформації, не розголошувати інформацію, яка правомірно стала йому відома у зв'язку з виконанням трудової функції, а також після припинення трудових відносин. Важливим є передбачення обов'язку негайно повідомляти роботодавця чи уповноважену ним особу про будь-які випадки втрати інформації, що містить комерційну таємницю, а також про факти незаконного розголошення такої інформації з боку інших працівників. Окрім того, необхідно закріпити обов'язок відшкодовувати завдані роботодавцю збитки, спричинені незаконним розголошенням комерційної таємниці, що підвищить рівень відповідальності працівників та сприятиме більш ефективному захисту прав роботодавця; (2) посилення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері комерційної таємниці, що передбачатиме: (а) встановлення більш суворих санкцій за порушення законодавства про комерційну таємницю, зокрема, розширення переліку діянь, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність; (б) доповнення КЗпП України підставою звільнення працівника за ініціативою роботодавця у разі умисного розголошення

комерційної таємниці, що стала відома працівнику у зв'язку з виконанням трудової функції;

– ідеї щодо прийняття спеціального норматичного акта про комерційну таємницю, який має: (а) визначити єдине, не суперечливе та чітке розуміння комерційної таємниці, що дозволить уникнути різночитань у правозастосуванні; (б) комплексно врегулювати суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до комерційної таємниці, порядком надання грифу конфіденційності, забезпеченням її захисту та використання; (в) установити чіткі та прозорі правила віднесення інформації до комерційної таємниці, що унеможливить зловживання цим правом з боку суб'єктів господарювання; (г) передбачити ефективні механізми захисту прав власників комерційної таємниці, забезпечуючи баланс між їх інтересами та інтересами суспільства;

– концептуальні засади удосконалення національного законодавства у сфері схоронності комерційної таємниці як істотної умови трудового договору, що передбачає необхідність: (1) імплементації у КЗпП України норм щодо: обов'язку особи не розголошувати комерційну таємницю; визначення орієнтовного строку, протягом якого особі, яка мала доступ до комерційної таємниці, заборонено працювати у конкурентів; визначення чіткого порядку укладання угоди про конфіденційність; (2) розробки нормативного акту, що регулює організацію роботи з комерційною таємницею, зокрема, процедури надання та зняття грифу, встановлення переліку осіб, відповідальних за її збереження; (3) надання права керівнику самостійно визначати перелік об'єктів, що підлягають захисту, та встановлювати особливий режим роботи з ними.

Практичне значення одержаних результатів визначається їхньою значущістю для розвитку як теорії, так і практики правового регулювання та визначення змісту трудового договору, зокрема такої додаткової його

умови як схоронність комерційної таємниці. Результати дослідження можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності, зокрема, для поглибленого вивчення комплексу теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із забезпеченням схоронності комерційної таємниці як істотної умови трудового договору. Зокрема, одержані в дисертації висновки та узагальнення можуть бути застосовані для подальших розробок наукових концепцій, методологічних підходів та спеціальних теорій у галузі трудового права, а також слугувати підґрунтям для подальших міждисциплінарних досліджень проблем правового забезпечення інформаційної безпеки суб'єктів господарювання. Матеріали дисертації можуть бути використані для аналізу сучасного стану та перспектив розвитку законодавства про працю, а також для прогнозування тенденцій його подальшого удосконалення;

– в освітній діяльності, зокрема, при розробці та вдосконаленні навчальних програм, курсів лекцій, методичних матеріалів та рекомендацій з навчальної дисципліни «Трудове право», «HR in IT» а також інших академічних дисциплін у сфері права. Розроблені в дисертації положення можуть бути застосовані при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, а також при написанні студентами, аспірантами та докторантами наукових робіт, зокрема, при виконанні курсових, дипломних, магістерських та дисертаційних робіт з трудового права, права інтелектуальної власності та інших галузей права;

– у правотворчій діяльності, зокрема, при підготовці та вдосконаленні проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на реформування та оновлення чинного трудового законодавства України з урахуванням європейських стандартів і міжнародних зобов'язань нашої держави. Сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані органами державної влади при розробці концепцій та

стратегій розвитку трудового законодавства, підготовці законопроектів, розробці та затвердженні підзаконних актів, спрямованих на забезпечення ефективного правового регулювання збереження комерційної таємниці як істотної умови трудового договору;

– у правозастосовній діяльності, зокрема, при відправленні правосуддя у трудових спорах, пов'язаних з порушенням прав та інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, а також під час вирішення практичних питань, що виникають у діяльності підприємств, установ та організацій в процесі застосування норм трудового законодавства щодо забезпечення схоронності комерційної таємниці. Висновки, рекомендації та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані органами державної влади, органами місцевого самоврядування, професійними спілками, громадськими організаціями, а також безпосередньо суб'єктами трудових відносин при прийнятті управлінських рішень, розробці локальних актів та здійсненні інших заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня охорони комерційної таємниці.

Апробація результатів дослідження. Обговорення наукових результатів, отриманих у процесі написання дисертації, здійснювалося на фаховому семінарі кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції автора доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист» (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.), «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.), та на всеукраїнській науково-практичній конференції «Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту» (м. Харків, 19 квіт. 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, що поєднані в десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Список використаних джерел складається із 202 найменувань і займає 21 сторінку.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

1.1. Інформація з обмеженим доступом та місце комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації

Європейський напрямок розвитку суспільства та України, що супроводжується масштабними змінами в економічних процесах і зростанням значення інформації, інформаційних ресурсів та технологій, обумовлює від держави потребу у формуванні та здійсненні ефективної політики, спрямованої на соціально-правовий розвиток. Процеси євроінтеграції, така як взаємодія між Україною та ЄС і реалізація норм європейського права, особливо в контексті регулювання трудових відносин, стають важливими механізмами, що впливають на формування законодавства в Україні. В цьому змісті трудовий договір та його умови викликають не лише науковий, але й практичний інтерес. З використанням додаткових умов можна встановити більш розширені права сторін трудового договору, що в свою чергу позитивно позначається на ефективності виробництва та запобігає неправомірним діям з боку роботодавця щодо працівника. Водночас, включення окремих положень у трудовий договір стане засобом захисту роботодавця від недобросовісної поведінки працівника як під час дії трудового договору, так і після його завершення [164, с. 182]. Погоджуючись із такою позицією О. Г. Середи, необхідно також звернути увагу й на інтереси іншої сторони трудових відносин – роботодавця. Одним із методів захисту зазначених інтересів є включення до трудового договору антиконкурентних положень. Слід зауважити, що в сучасних умовах відносин між роботодавцем і працівником одним із ключових аспектів конкуренції є потенційне розголошення працівником інформації, до якої

він отримав правомірний доступ під час виконання службових обов'язків, тобто інформації з обмеженим доступом. Це створює необхідність у введенні нової додаткової умови в трудовому договорі — умови про нерозголошення інформації з обмеженим доступом. Завдяки такій умові роботодавець отримує гарантії збереження конфіденційної інформації, що пов'язана з його діяльністю, і підтримання належного рівня конкурентоспроможності, що, своєю чергою, забезпечує оптимальні умови праці. У цьому контексті, на нашу думку, збереження інформації з обмеженим доступом у трудових відносинах є ключовим аспектом.

В умовах всеохоплюючої інформатизації всіх сфер суспільного життя питання захисту інформації, зокрема тієї, що має обмежений доступ, набувають особливого значення. Це пов'язано з недопущенням її розголошення, порушення цілісності, спотворення та неправомірного використання тощо.

Конституція України в обширній формі гарантує право кожного громадянина на інформацію як одне з основоположних конституційних прав та свобод. Це право є невід'ємною умовою реалізації всього комплексного спектру конституційних прав, свобод і обов'язків, без яких здійснення цих прав було б або обмеженим, або практично неможливим. Визначальні положення щодо сутності та меж доступу до інформації закріплені у низці приписів Основного Закону України. Зокрема в статтях 17, 31, 32, 34, 50 і 92 закладаються основи розуміння інформації, що є винятково відкритою, а також визначаються межі доступу до інформаційних ресурсів, які підлягають державному регулюванню. Водночас, відповідно до нормативної бази, уточнюються напрями державного впливу та регуляторні механізми у сфері інформаційної політики, які повинні бути реалізовані на рівні закону [89].

З урахуванням формування в Україні громадянського суспільства, актуалізації концепції «відкритості» державної влади та інших сучасних

суспільно-політичних процесів, проблема реалізації конституційного права громадян на інформацію набуває особливої ваги. Проведена та продовжує активно розвиватися політика щодо забезпечення права громадян на доступ до інформації в умовах динамічного соціального та правового розвитку України. В умовах становлення і функціонування соціальної та правової держави, а також в процесі інтеграції до європейського правового простору, облік конституційного права на інформацію набирає все більшого значення. Це право становить важливий елемент демократичного суспільства, оскільки без його гарантійної реалізації неможливо повноцінно забезпечити реалізацію інших основоположних прав і свобод громадян, гарантованих конституційними нормами та міжнародними актами. Зокрема, право на інформацію входить до переліку фундаментальних прав і свобод людини і громадянина, визначених у Конституції України [18, с. 61].

Наукові дослідження та доктринальні підходи щодо визначення поняття «інформація з обмеженим доступом» у сучасній доктрині залишаються на недостатньо високому рівні розробки. Одним із основних чинників ускладнення цього питання є нормативна невизначеність та відсутність єдиного підходу до визначення цієї категорії, що у свою чергу ускладнює правозастосовну діяльність у цій сфері. Внаслідок цього виникає ситуація, коли існує кілька правових підходів до вирішення однакових правових завдань, зумовлених відсутністю узгодженого понятійного апарату. Відтак, для проведення ґрунтовного аналізу досліджуваної проблематики вкрай необхідно здійснити з'ясування та систематизацію базових понять, що формують категоріальний апарат досліджуваної сфери.

Зміст категорії «інформація» історично змінювався, чим і зумовлена динаміка концептуальних підходів до розуміння і межі визначення інформації, що об'єктивно розширювалися або звужувалися залежно від

застосовуваної інтерпретації. Спершу поняття «інформація» використовувалося у значенні «уявлення» або «поняття», що з плином часу поступово трансформувалося у більш широке розуміння, зокрема у контексті «відомостей» або «передачі відомостей». В історії формування та вивчення поняття «інформація» варто окремо звернути увагу на його перше законодавче та наукове закріплення – у теорії передачі даних, яку розробив Клод Шеннон ще у 1948 році у рамках теорії інформації й теорії зв'язку. У цій роботі він і його співпрацівник Уоррен Уівер під категорією «інформація» розуміли будь-який вид повідомлень, що передаються каналами зв'язку. Для обчислення кількості переданої інформації були запропоновані спеціальні методи, проте ці підходи залишалися імовірнісними та не вивчали внутрішній зміст повідомлень, фокусуючись виключно на знаковій структурі й кількості переданої інформації [127].

У сучасній науковій літературі існує широке різноманіття підходів до визначення категорії «інформація», що зумовлює труднощі у формулюванні чіткого й універсального розуміння. Зокрема, одним із поширених підходів, який висловлює Б. А. Кормич, є трактування інформації як сукупності відомостей, які можуть бути сприйняті, зафіксовані, передані або оприлюднені певним чином і структуровані у відповідній формі [91, с. 10]. Ця концепція підкреслює важливість документування й організації відомостей у такий спосіб, що забезпечує їх сприйняття й використання іншими особами.

Іншу точку зору виклав А. Етціоні, який запропонував розгляд інформації як набору символів, що виступають не стільки об'єктами, скільки формою знання. За його концепцією, інформація є цінністю, що має людський характер і виступає як форма знання, що ідентифікується як «незвичайна людська цінність» [8, с. 136].

У свою чергу, О. В. Синєокий зосередив увагу на характеристиках подання інформації, стверджуючи, що під ним слід розуміти будь-який переданий або отриманий спосіб відомостей, зафіксованих усним, письмовим або іншим способом, які стосуються предметів, осіб, подій, фактів, явищ або процесів, незалежно від конкретної форми їх вираження. Це може бути здійснено з використанням умовних сигналів, технічних засобів та інших способів передачі [165, с. 94].

Розглядаючи історичний аспект етимології поняття «інформація», можна виокремити кілька ключових категорій, що розкривають його зміст у сучасному розумінні. Зокрема, узагальнюючи підходи науковців впливає, що «інформація» за своєю сутністю зводиться до таких основних уявлень: по-перше, це – дані, що здатні зберігатися у будь-якому вигляді або формі; по-друге, оскільки інформація належить до категорії нематеріальних благ, вона є об'єктом цивільних прав; по-третє, інформація є відомостями про події, явища, об'єкти, що спостерігаються у реальності або у процесі життєдіяльності окремих індивідів; та, нарешті, по-четверте, вона може бути оформлена у вигляді документів або оголошена публічно відповідно до вимог, визначених чинним законодавством.

З аналізу наукових праць у галузі теорії інформації можна зробити висновок, що переважна більшість учених прагне до консолідації у своїх дефініціях, однак у результаті використовуються досить схожі, однак у той же час, недосконалі формулювання, визначаючи поняття «інформація» через параметри «відомості», «дані», або «знання». Такий підхід, з одного боку, сприяє систематизації та зручності у застосуванні терміну, а з іншого — свідчить про недостатню чіткість і однозначність його визначення, що потребує подальшого вдосконалення й теоретичного опрацювання.

Аналізуючи НПА України щодо регулювання поняття «інформація», слід зазначити, що у ЗУ «Про інформацію» [149] інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, що можуть бути відображені у електронному форматі або збережені на матеріальних носіях. Така дефініція підкреслює універсальність і широке розуміння сутності інформації, акцентуючи увагу на її можливості існувати у цифровій формі та матеріальних носіях.

ЗУ «Про захист економічної конкуренції» [148], у свою чергу, доповнює цю концепцію, визначаючи інформацію як відомості у будь-якій формі й вигляді, що зберігаються на будь-яких носіях (зокрема, листування, книги, помітки, ілюстрації, карти, діаграми, малюнки, схеми, фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних у комп'ютерних системах, тощо), а також підкреслює, що до інформаційного масиву належать пояснення осіб і будь-які інші публічно оголошені або документовані відомості. Це визначення має на меті максимально охопити різноманіття форм і проявів інформації, що використовуються у різних сферах діяльності та технологічних процесах.

До того ж, ЗУ «Про телекомунікації» [155] (який був чинним до 1 січня 2022 року) уточнював, що під інформацією слід розуміти відомості, подані у вигляді знаків, сигналів, зображень (рухомих або нерухомих), звуків або за допомогою інших засобів передачі. Утім, у сучасних умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та практики застосування різноманітних носіїв інформації, вважаємо недоцільним створювати перелік усіх конкретних проявів та носіїв інформації у законодавчому порядку, оскільки технічний прогрес сприяє постійному розширенню та змінюванню форм і видів інформації.

Окрім того, у законодавчих актах України закріплено різноманіття визначень поняття «інформація», яке, у свою чергу, включає такі синонімічні терміни, як «відомості», «дані», «знання» та «повідомлення».

З появою сучасних НПА та наукових досліджень ці терміни нерідко вживаються як взаємозамінні, що призводить до термінологічних і юридичних колізій. Внаслідок цього, актуальною є необхідність у чіткій диференціації й систематизації цих понять для забезпечення однозначного правового тлумачення та застосування у правовій практиці.

Класифікація різновидів інформації може здійснюватися за кількома критеріями, проте найпоширенішим і найбільш застосовуваним залишається критерій «за режимом доступу». Відповідно до положень ст. 20 ЗУ «Про інформацію» [149], інформація поділяється на дві основні групи залежно від режиму обмеження доступу: (1) інформація зі звичайним режимом та (2) інформація з обмеженим режимом доступу. Окреме місце займає визначення саме інформації з обмеженим доступом, яке наведене в ст. 21 згаданого Закону, де вона характеризується як конфіденційна, таємна або службова інформація. Однак, слід зазначити, що у цій статті відсутнє чітке, класифікаційне й універсальне визначення поняття «інформація з обмеженим доступом». Замість цього, наведено лише окремі види такої інформації, що формує її відомчий та правовий профіль.

Окрім того, у сучасній правовій науці та практиці спостерігається тенденція до критичного аналізу чинників, що негативно впливають на формування й реалізацію правового режиму такої інформації. До них належать, зокрема, відсутність чіткого, єдиного переліку відомостей, що підлягають обмеженню, а також неврегульованість порядку й строків внесення змін до переліку даних, що віднесені до категорії інформації з обмеженим доступом або — навпаки — до переліку відкритих даних. Ці чинники призводять до правової невизначеності, потенційних зловживань і порушень у сфері доступу до конфіденційної інформації, ускладнюють застосування актуального законодавства й спричиняють різноманіття підходів до її регулювання [32, с. 43].

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційної сфери, зростаючої ролі технологій, а також у зв'язку з постійними змінами у підходах до класифікації інформації, виникає нагальна потреба у подальшій систематизації та уніфікації підходів щодо визначення й регулювання інформації з обмеженим доступом, що буде сприяти підвищенню рівня правового захисту та ефективнішому управлінню відповідною сферою у правовому полі України.

Завдяки систематичному розвитку правового регулювання суспільних відносин сучасний правовий простір України продовжує динамічно вдосконалюватися, що зумовлює появу нових наукових підходів і концепцій у сфері правового забезпечення інформаційної безпеки, захисту прав громадян та регулювання обігу інформації. Таке нормативно-правове середовище сприяє виявленню низки прогалин у чинних приписах, формулюванню нових цілей і завдань, що у свою чергу сприяє досягненню конкретних результатів у практичній діяльності правозастосовчих органів.

На сучасному етапі наукові дослідження поняття «інформація» характеризуються різноманіттям підходів та поглядів у зв'язку з відсутністю єдиного узагальненого визначення. Аналіз праць учених свідчить про те, що питання і проблема систематизації поняття «інформація з обмеженим доступом» залишаються недостатньо дослідженими, що обумовлено відсутністю узгоджених підходів до її визначення та широким колом дискусійних питань щодо її сутності. Саме тому ця категорія ще потребує глибшого аналізу і формалізації, щоб забезпечити цілісне особливе правове регулювання у сфері обігу такої інформації [112, с. 46].

Вивчення наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що визначення інформації з обмеженим доступом у науковій літературі здебільшого зводиться до основних аспектів. Так, В. Ю. Баскаков у своїх

працях визначає її як сукупність даних чи відомостей, які можуть бути відображені у цифровому вигляді або закріплені на матеріальних носіях, і обмежені в доступі відповідно до чинного законодавства України. Це обмеження зумовлено особливою цінністю такої інформації, а також необхідністю її захисту на законних підставах, що сприяє збереженню державної і приватної безпеки, а також реалізації правомірних інтересів власників або користувачів [28, с. 49].

Відтак, можна зробити висновок, що сучасне легальне визначення поняття «інформація з обмеженим доступом» має обмежену сферу охоплення й не враховує, зокрема, інформацію, поширену особистими особами у процесі усного спілкування або ту, що не має матеріального вираження. Це створює правову невизначеність, ускладнює реалізацію конституційного права громадян на інформацію та сформулювати ефективну правову політику у цій сфері вимагає подальшого наукового осмислення і нормативного вдосконалення.

Як вже було зазначено, терміни «інформація», «відомості», «дані», «знання» широко застосовуються у науковій літературі та НПА у різних контекстах. Утім, неоднакове використання цих категорій зумовлює ускладнення у розумінні й інтерпретації саме тих сутнісних особливостей, ознак і функцій, що їх визначають. Така ситуація спричиняє необхідність закріплення єдиного, консолідованого підходу до дефініції поняття «інформація» у правовій і науковій сферах шляхом його уведення у відповідний законодавчий акт та формулювання розгорнутого, однозначного визначення.

Із цією метою, М. І. Дімчогло наголошує на характерних особливостях та різноманітні аспекти об'єктів, що належать до сфери інформаційних відносин. До таких аспектів належать доступ до інформації, різновиди інформації, її різні режими, а також специфічні види її розмежування, зокрема, інформація з обмеженим доступом,

державна таємниця, конфіденційна інформація тощо [53, с. 14]. Це свідчить про надзвичайну різноманітність і багатогранність цього поняття, що повинне бути об'єднано у єдину нормативну та наукову систему.

З урахуванням викладеного, можна дійти висновку, що для формування чіткого й уніфікованого поняття «інформація з обмеженим доступом» доцільно застосовувати метод синтезу. Цей підхід дозволяє поєднати та узагальнити компоненти, сформовані внаслідок аналізу різних джерел і підходів, що сприяє усуненню дублювання й розбіжностей у їх тлумаченні. Саме застосування методу синтезу сприятиме створенню системного і внутрішньо узгодженого визначення, яке враховує усі важливі ознаки і особливості розглядуваного поняття.

На основі аналізу нормативних актів та доктринальних підходів, сформулювалася авторська думка щодо визначення інформації з обмеженим доступом як сукупності відомостей або даних, що перебувають у законному володінні фізичної або юридичної особи або держави. При цьому такі відомості або дані відповідно до встановленого законом порядку віднесені до належної категорії інформації з обмеженим доступом, за що відповідає їх правовий режим, зокрема, щодо порядку використання, зберігання та розголошення. Це визначення характеризує цю категорію інформаційних об'єктів як легально закріплений і регульований правом масив відомостей, що мають відповідний статус у правовому полі України.

Звертаючись до норм чинного законодавства України, можна констатувати, що одним із базових і загальновизнаних принципів обмеження доступу до інформації є принцип розмежування між поняттями «інформація» і «носій». Відповідно до цього принципу, законодавець закріплює, що обмеження доступу застосовуються саме щодо інформаційного об'єкта, а не до фізичного або цифрового носія, на

якому відповідна інформація зберігається або представлена [145]. Це означає, що інформація може бути обмежена у доступі незалежно від того, в якій формі, на яких носіях або у яких засобах вона передається, в той час як документ або носій самі по собі не підлягають обмеженням, але можуть бути використані для реалізації обмеженого доступу до конкретної інформації.

Із такої позиції детальне дослідження поняття «інформація з обмеженим доступом» слід проводити із урахуванням викладеного принципу, тобто концентрувати увагу не на носії або формі її представлення, а на характеристиках і особливостях самої інформації. В цьому контексті обґрунтованим є пошук і визначення ознак, що визначають обмеження доступу, оскільки саме вони є підставами для правового регулювання і застосування відповідних засобів захисту.

Згідно з приписами ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [145], обмеження доступу до інформації має своє цільове спрямування й визначеність, що закріплено у правових нормах. Метою обмежень є, зокрема, гарантія безпеки громадян і суспільства, охорона здоров'я населення, запобігання правопорушенням та злочинам, захист репутації або авторських і особистих прав інших осіб, а також запобігання розголошенню конфіденційної інформації та підтримання правового й судового авторитету. Крім того, доступ до інформації обмежується у випадках, коли її розголошення може завдати шкоду інтересам національної безпеки, територіальній цілісності або громадському порядку. Особлива увага приділяється оцінці шкоди, що може виникнути унаслідок оприлюднення інформації: у тих випадках, коли шкода переважає перед суспільним інтересом, доступ до такої інформації відповідно обмежується [145].

У ст. 21 ЗУ «Про інформацію» [149] закріплено правове визначення поняття «інформація з обмеженим доступом», яке включає в себе

категорії та види даних, що підлягають особливому правовому режиму та обмеженням у доступі. Згідно з цим нормативним актом, такими обмеженими формами інформації є, зокрема, таємна, конфіденційна та службова інформація. Важливо підкреслити, що законодавець не надає універсального й чіткого визначення поняття «інформація з обмеженим доступом», однак наводить перелік ситуацій та обставин, коли інформація може бути обмежена у своєму розголошенні.

Між іншим, у цьому ж законодавчому акті [149] передбачено, що право на інформацію може бути обмежене з метою захисту суспільних інтересів та підставами, визначеними законом. Зокрема, обмеження може стосуватися надзвичайних ситуацій, що загрожують безпеці людей, стану довкілля, якості харчових продуктів, предметів побуту, а також фактів порушення прав і свобод громадян. При цьому, забороняється віднести до інформації з обмеженим доступом відомості, які мають державну, соціальну або історичну цінність, зокрема, інформацію, що міститься в архівних документах колишніх радянських органів державної безпеки, пов'язані з політичними репресіями, Голодомором 1932–1933 років в Україні та іншими злочинами, вчиненими представниками тоталітарних режимів. Окрім цього, встановлено, що доступ до відомостей про стан здоров'я населення, рівень життя, соціально-демографічну ситуацію, а також про діяльність державних органів, підприємств і організацій, у статутних капіталах яких понад 50% належать державі або територіальним громадам, підлягає відповідним обмеженням. Водночас, визначено, що перелік відомостей, до яких застосовуються обмеження, не поширюється на ті дані та інформацію, доступ до яких не може бути обмежено відповідно до чинного законодавства України та міжнародних договорів, стороною яких є Україна, а також у випадках, коли така інформація підлягає обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону [149].

Однак, незважаючи на сучасні нормативно-правові акти, що регулюють сферу інформаційних відносин, класифікація інформації за порядком або режимом доступу залишається досить складною і має низку проблемних аспектів. Із етимологічної точки зору, терміни «конфіденційна», «секретна» і «таємна» інформація, що застосовуються в чинному українському законодавстві, є недостатньо вдалими, оскільки вони фактично є синонімами, що суттєво ускладнює їх диференціацію та застосування у правовій практиці. В рамках наведених понять пріоритетне значення здобуває ознака «конфіденційності» — як обмеження за колом суб'єктів, що має місце у кожному з видів інформації з обмеженим доступом, але не є диференційним критерієм самих понять.

Законодавець у процесі розподілу інформації за режимом доступу застосовує різні критерії. Так, у разі конфіденційної інформації головним є право власності — тобто інформація, що належить певній фізичній або юридичній особі, а обмеження доступу зумовлені саме цим правом. Водночас, у випадку таємної інформації, її обмеження зумовлене можливістю заподіяння шкоди особі, суспільству або державі, що може виникнути у разі її несанкціонованого розголошення. Ще інший критерій щодо службової інформації заснований на праві власності та характері діяльності, у процесі якої вона була створена або отримана, а саме — її використанні у процесі службової або професійної діяльності працівників.

Власник (фізична або юридична особа) має право визначати режим доступу до інформації та відносити конкретні відомості до категорії конфіденційної, враховуючи ймовірність заподіяння шкоди при їх розголошенні. Це особливо актуально для державних суб'єктів, які, відповідно до прийнятих експертних рішень і процедур, включають у перелік відомостей, що містять конфіденційну інформацію і є державною

власністю. При цьому такі суб'єкти повинні керуватися оцінкою можливих негативних наслідків розголошення, враховувати особливості своєї діяльності, а також погоджувати свої дії із СБУ та Державним архівом [93].

Водночас, у цьому контексті ігнорування шкоди, котра може бути спричинена розголошенням певної інформації, навряд чи може бути вважатися коректною підставою для її класифікації як інформації з обмеженим доступом [79, с. 167]. Адже сучасне законодавство має враховувати не лише формальні ознаки і правові підстави, а й динамічний характер інформаційних ризиків та потенційних негативних наслідків, що сприяє більш системному і збалансованому підходу до класифікації інформації та регулювання режиму її обігу.

Конфіденційна інформація відповідно до чинного законодавства України визначається як така, до якої доступ обмежений фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Крім того, до числа потенційних одержувачів такої інформації належать також особи, які мають відповідні повноваження за законом або за наявності їх згоди. Згідно з ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про інформацію» [149], «конфіденційна інформація за бажанням (згодою) відповідної особи може поширюватися у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом». Це положення закріплює право суб'єкта інформаційних відносин на самостійне регулювання режиму доступу до своєї інформації за умови дотримання вимог закону. Однак, аналізуючи цю норму, слід зауважити, що вона має низку внутрішніх недоліків і невисоку детальність, що ускладнює її практичне застосування. Передусім, у тексті закону не закріплено чіткий і остаточний перелік суб'єктів права власності на конфіденційну інформацію. Зокрема, до такої категорії не включена держава, що є суттєвим недоліком, зважаючи на те, що вона володіє значною кількістю

інформації конфіденційного характеру, зокрема, у сфері державної безпеки, економічних та соціальних інститутів. Окрім того, у межах поняття «відомості» у законі не закріплено, що саме слід вважати інформацією, яка не становить передбаченої законом таємниці, тобто таємними або конфіденційними даними. Це ускладнює чітку ідентифікацію та поділ інформації за рівнями її секретності, особливо у контексті розподілу між поняттями «таємна» та «конфіденційна».

Така невідповідність та неструктурованість зумовлює логістичні та правові ускладнення у застосуванні НПА щодо режиму захисту такої інформації, а також сприяє виникненню різних суб'єктивних підходів до її класифікації і регулювання. Враховуючи цю ситуацію, необхідно прагнути до удосконалення нормативних визначень та створення систематизованих підходів, що забезпечать однозначне і чітке розмежування понять «конфіденційна інформація» і «таємна», а також охоплення всіх головних суб'єктів правовласності цим видом інформаційних об'єктів.

Характеризуючи правову конструкцію «службова інформація», то слід зазначити, що на рівні НПА це визначення не отримало офіційного закріплення або чітких нормативних характеристик. Водночас існує сукупність узагальнених уявлень щодо сутності та ознак такого виду інформації. Так, інформація, викладена у доповідних записках, листах, висновках, рапорті та інших документах, може належати до службової, проте лише за умови, що вона стосується службових питань, функцій або дій, пов'язаних з виконанням службових обов'язків [145]. Ураховуючи зазначене, стає очевидним, що нині існує нагальна необхідність у законодавчому визначенні чіткого механізму або порядку віднесення інформації до службового виду. У підтвердження цьому, відповідно до ч. 3 ст. 21 ЗУ «Про інформацію» [149], встановлено, що порядок віднесення інформації до категорії таємної або службової, а також порядок доступу

до такої інформації регулюються відповідним законом. Однак, наразі законодавчий акт, який регламентував би порядок або встановлював би конкретний механізм віднесення інформації до службової та визначав би умови доступу до неї, відсутній.

Такі правові прогалини та невідповідності підтверджують, що поглиблення правового регулювання у цій сфері є необхідним. Необхідно розробити та прийняти відповідний НПА, що, з одного боку, буде регламентувати порядок віднесення інформації до службового і таємного масиву, а з іншого — забезпечить чіткий і прозорий порядок доступу для суб'єктів правовласності. У цьому контексті, зокрема, підтримуємо думку Д. В. Коц, який наполягає на терміновому ухваленні такого нормативного акта, що дозволить усунути існуючі правові прогалини і узгодити правове регулювання службової інформації з сучасними потребами та реаліями правового поля України [96, с. 110].

Не вдаючись до глибокого аналізу особливостей усіх різновидів конфіденційної та службової інформації, доцільно зосередитися на більш детальному дослідженні виду інформації з обмеженим доступом, а саме — таємної інформації. За визначенням чинного законодавства, таємна інформація являє собою відомості, що містять державну або іншу охоронювану законом таємницю, розголошення якої заборонено і здатне спричинити шкоду особі, суспільству або державі. У цьому контексті, В. Ю. Баскаков пропонує тлумачення, згідно з яким таємна інформація — це будь-яка інформація з обмеженим доступом, яка одночасно має ознаки державної таємниці [28, с. 47].

Однак, критичний огляд цього підходу дає підстави заперечувати таку вузьку редакцію, оскільки на практиці певні категорії таємної інформації мають і приватний характер. Саме прикладами слугують різновиди конфіденційних даних, що стосуються особистих, професійних або банківських таємниць. Тому, на нашу думку, при формуванні

еталонного визначення таємної інформації не слід зосереджуватися виключно на її зв'язку з державною таємницею. Водночас, спроба сформулювати визначення, яке б обмежувалось переліком таких «таємниць», наприклад, що включає державну, банківську, професійну та слідчу, виглядає недостатньо обґрунтованою й реалістичною. Це обумовлено тим, що сучасне національне законодавство містить численні класифікації та різні види таємниць, і налічує десятки, а то й сотні їхніх різновидів.

Для прикладу, у науковій літературі, зокрема у монографії Б. А. Кормича, наведено класифікацію, яка налічує 17 видів таємниць, у дослідженнях Шломи Г. О. — 23 типи, а у навчальних посібниках — 12 типів і різновидів [92; 192; 126, с. 100]. Отже, формулювання визначення «таємна інформація», обмежене переліком конкретних видів, є некоректним і недостатнім з огляду на сучасні реалії, що вимагають більш універсального й системного підходу до класифікації та захисту такої інформації.

Необхідно констатувати, що таємна інформація, як один із основних видів інформації з обмеженим доступом, є найбільш неврегульованою у законодавчій площині, проте водночас і найкраще врегульованою на рівні чинного законодавства України. Показовим прикладом є те, що банківська та державна таємниці становлять найменше проблем у нормативному регулюванні, оскільки їхні правові норми мають найбільш чітку та визначену форму. Водночас питання, що стосуються лікарської таємниці, таємниці усиновлення, процедури нотаріальних дій, голосування, листування та інших сфер, залишаються недостатньо врегульованими законодавцем. Це спричиняє виникнення значної кількості правових колізій і труднощів у практичному застосуванні правил щодо віднесення певних відомостей до відповідних видів

таємниць та визначення порядку доступу до них у подальшій адміністративній і юридичній діяльності.

Аналогічної позиції щодо способів віднесення інформації до категорії комерційної таємниці дотримується науковець О. Г. Семенюк. Автор підкреслює, що власник таємної інформації має право самостійно визначати коло осіб, яким надається доступ до неї, а також вирішувати питання щодо її охорони, способу і терміну оприлюднення, зберігання у таємниці. У зв'язку з цим, за його словами, «якщо факт передачі таємної інформації сторонньому суб'єкту має місце, така особа переходить у статус носія чужих відомостей. Відповідно, для цієї особи встановлюється не право, а обов'язок з дотримання режиму конфіденційності джерел інформації, а порушення цього режиму тягне відповідальність згідно з чинним законодавством». Водночас, держава визначає правила поведінки з такою інформацією, забезпечує її захист таємниці шляхом нормативного закріплення права на її збереження і застосовує відповідні санкції до порушників встановленого режиму конфіденційності [163].

У свою чергу, низка науковців виступають із запереченнями щодо можливості суб'єктів господарювання самостійно визначати перелік відомостей, що становлять складову комерційної таємниці. На їхню думку, таке самостійне визначення обсягу інформації, що входить до складу комерційної таємниці, здатне послабити правову визначеність і стабільність правового регулювання у цій сфері, а також не сприятиме закріпленню основ добросовісної конкуренції. Крім того, зазначається, що воно суперечить вимогам ділової репутації господарюючих суб'єктів, оскільки відсутність чіткості у визначенні складу комерційної таємниці може спричинити зловживання з боку деяких учасників ринку [106, с. 70].

Разом з тим, у нормативних документах вказано, що комерційна таємниця відноситься до категорії конфіденційної інформації, доступ до

якої визначається самостійно її володільцем. Так, у листі Міністерства економіки «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» [144] закріплене положення, що режим доступу до такої інформації встановлюється на розсуд її володільця. Враховуючи це, відмовлятися від можливості самостійного визначення складових комерційної таємниці і обмежувати її рамками переліку, закріпленого виключно у нормативних актах, не можна. Адже таке обмеження позбавляє суб'єкта господарювання прав і можливостей для реалізації і захисту своєї законної компетенції у сфері комерційної таємниці.

Окрім того, у науковій дискусії викликає багато запитань і позиція щодо необхідності законодавчого закріплення у довільному переліку конкретних видів інформації, які можуть становити комерційну таємницю. На одному боці стоїть думка, що встановлення виключно вичерпного переліку видів інформації у законі може послабити гнучкість і ефективність правового режиму у цій сфері. Водночас, інші дослідники звертають увагу, що у випадку вчинення кримінального правопорушення, предметом якого є комерційна таємниця, кримінальна відповідальність і кваліфікація діяння у цьому разі мають базуватися не на законі про кримінальну відповідальність, а на рішенні власника комерційної таємниці щодо визначення предмету злочинних дій. Тобто, у такій ситуації керівною є воля суб'єкта господарювання, яка не є нормативно-правовим актом і не забезпечує єдиного правового регулювання [91, с. 319-320].

Викладена позиція викликає заперечення, оскільки її реалізація означала б надмірне втручання держави у внутрішню діяльність суб'єктів господарювання. Встановлення законодавцем переліку відомостей, що можуть бути визнані комерційною таємницею, позбавляє власників такої таємниці важливої можливості — самостійного визначення складу

відомостей, що становлять зміст їхніх прав на комерційну таємницю. Такий підхід, на нашу думку, порушує принцип недопустимості необґрунтованого втручання держави у внутрішні відносини господарюючих суб'єктів. Приміром, відповідно до ч. 5 ст. 19 ГКУ [50] (наразі нечинний), заборонялося незаконне перешкоджання господарській діяльності та втручання з боку органів державної влади і їх посадових осіб у процес здійснення державного контролю та нагляду.

Окрім того, слід урахувати, що залежно від організаційної форми підприємства, форми власності і масштабів його діяльності змінюється і перелік відомостей, що можуть становити комерційну таємницю. Це спричиняє потенційну неспівставність і нерівномірність у визначенні та застосуванні нормативних підходів, що може призвести до зниження рівня уніфікації та створення перепон для правомірного застосування правових норм у цій сфері.

Отже, аналіз доктринальних підходів і чинного законодавства щодо поняття «інформація з обмеженим доступом» дозволяє сформулювати власне розуміння цього поняття як сукупності відомостей і/або даних, які перебувають у законному володінні фізичних або юридичних осіб або держави і відповідно до встановленого законом порядку віднесені до конкретного виду інформації. Досліджуючи правову природу і місце комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації, потрібно зазначити, що переважна частина науковців і досі ідентифікує її здебільшого як інтелектуальну власність або як об'єкт господарських відносин. Водночас питання використання такої інформації у процесі трудових відносин залишається недостатньо висвітленим і поза увагою сучасних досліджень, що свідчить про необхідність додаткових і більш глибоких досліджень у цій сфері.

Таким чином, ураховуючи існуючі прогалини в нормах чинного законодавства України, питання розвитку й удосконалення правового

режиму інформації з обмеженим доступом залишаються актуальними та невирішеними. До основних проблем, що потребують детальнішого вирішення, належать: відсутність чіткої й усталеної системи класифікації інформації з обмеженим доступом, тобто непослідовності у визначенні видів та підвидів такої інформації; відсутність встановленого порядку визначення рівнів і режимів доступу до конкретних категорій даних; а також — недосконалість або відсутність чітко сформульованих складників і характеристик, які мають належати до інформації з обмеженим доступом.

Відтак, на наше переконання, перспективними напрямками подальшого розвитку як нормативної бази, так і наукових досліджень у цій сфері вбачаються:

- прийняття законодавчих приписів, що будуть містити визначення кожної окремої категорії інформації з обмеженим доступом у системі спеціальних правових правил;
- розробка чітких процедур та критеріїв для віднесення конкретних відомостей до відповідних категорій інформації з обмеженим доступом;
- формалізація режимів доступу до такої інформації, визначення їх обсягів та обмежень;
- уточнення складу й особливостей інформації з обмеженим доступом або, навпаки, — закріплення їх відсутності, з метою більшої однозначності у застосуванні.

Відтак, можна констатувати, що одним із найперспективніших напрямів досліджень у сфері інформації з обмеженим доступом, зокрема — комерційної таємниці, є вдосконалення системи підстав для її класифікації. Важливо проаналізувати та визначити обґрунтовані й виважені критерії для віднесення відомостей до відповідних видів, а також — закріпити законні підстави і способи обмеження доступу до конкретної категорії інформації у нормативно-правових документах. Це

дозволить підвищити ефективність правового регулювання, забезпечити рівень правової передбачуваності й уникнути правових конфліктів щодо застосування режимів доступу.

1.2. Історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору

Сучасний етап розвитку ринкових відносин характеризується високим рівнем конкурентності, що посилюється під впливом негативних зовнішніх та внутрішніх економічних факторів. Ця ситуація зумовлює необхідність для роботодавців створювати адекватні умови та механізми захисту своїх економічних інтересів, серед яких важливе місце займає комерційна таємниця. У нинішніх умовах ефективність та успішність діяльності будь-якого підприємства, установи чи організації значною мірою залежить від здатності компанії організовувати свою діяльність і трудові відносини з працівниками таким чином, щоб захистити власну комерційну інформацію від неправомірного використання.

Комерційна таємниця виступає як один із ключових способів охорони результатів інтелектуальної діяльності, що зберіг своє значення протягом століть. Якщо звернутися до історії розвитку інституту комерційної таємниці, виявляється, що ще з давніх часів майстри як-от ковалі, винороби, каменярі і ювеліри не розголошували секрети свого виробництва, а торговці приховували інформацію про своїх партнерів, методи їх пошуку, засоби комунікації з постачальниками та укладені угоди. У зв'язку з цим, постає питання дослідження сталих позицій науковців з даної проблематики, а також виконання історико-правового аналізу генезису визначення комерційної таємниці як умови трудового договору.

На наш погляд, історико-правовий аналіз генезису комерційної таємниці як складової трудового договору, а також процес становлення законодавчої бази та функціонування цього інституту, можна умовно розподілити на кілька історичних етапів. Перший етап починається з виникнення феодальної держави й триває до селянської реформи. Для цього періоду характерним є поява першого друкованого видання законів, що регламентує поняття «кредиту» та виникнення фінансових відносин. Так, за часів князівства Ярослава Мудрого видано збірник «Руська Правда», де вперше зібрано низку законів [198]. У подальшому, питання регулювання інституту таємниці передбачено в Литовських статутах, які у XV ст. поширюють свою дію на українські землі [29, с. 76]. Досліджуючи зміст Литовських статутів, науковець Н. В. Атаманова стверджує, «литовські статuti забезпечували спадкоємність і наступність багатьох норм та інститутів українського права та були важливим джерелом права на українських землях» [26, с. 24].

Після ліквідації Гетьманщини відбулися суттєві зміни у регулюванні правовідносин, зокрема й у сфері таємниць та секретної інформації. Ще до початку XVIII ст. існувала лише правова регламентація справжньої цінності — таємниці сповіді. Вона регулювалася «Духовним регламентом про право чину церковного та чернечого», де були закріплені норми щодо збереження внутрішніх церковних таємниць. Після його підготовки в 1722 році був затверджений додаток до цього регламенту, у якому визначено порядок і умови розголошення таємниці сповіді. Відповідно до цієї норми, служитель церкви — духівник — під страхом суворих каральних заходів зобов'язаний був повідомляти церковне керівництво про зміст сповіді, якщо вона містила повідомлення про злочини або дії, що систематично порушували державний порядок, зраджували цінності престолу або ставали загрозою честі й гідності царської сім'ї.

Додатково, у військових і морських статутах 1715 та 1720 років було закладено нормативний фундамент щодо створення поняття військової таємниці, а також встановив відповідальність за її незаконне розголошення — аж до застосування смертної кара. Саме цими документами було закладено перші правові норми, що регламентували захист службової інформації. Указом від 28 лютого 1720 року додатково запроваджено обов'язкове виконання правил щодо збереження державних і службових секретів у цивільній сфері, передбачаючи відповідальність суб'єктів за порушення таких правил і зобов'язуючи їх підтримувати конфіденційність даних [87, с. 29].

Однією з найвизначніших пам'яток правової системи XVII–XVIII століть було Соборне Уложення 1649 року (надалі — Уложення 1649 р.). Цей нормативний акт здобув статус кодексу у свідомості дослідників завдяки своєму систематизованому розташуванню норм права за предметами правопорушень. Укладення 1649 року вперше в історії українського та російського законодавства закріпило право на захист сімейної та особистої таємниці, а також встановило заборону на втручання «державних людей» у цю сферу під час здійснення правосуддя [43].

Утім, слід враховувати, що з огляду на історико-правовий контекст, Уложення 1649 р. було джерелом феодального права, і передбачало, насамперед, захист інтересів феодальної еліти. У цьому світлі, особиста та сімейна таємниця були носіями та відповідальністю, яка зберігалася і захищалася переважно для феодального власника, його родини та найближчого оточення.

Окрім цього, у структурі Уложення 1649 року існував інститут державної таємниці. Зокрема, Глава II — «Про государеву честь, і як його, государеве, здоров'я оберігати» — містила статтю 2, де йшлося про необхідність захищати державну честь та цілісність, зокрема у контексті

запобігання державній зраді. Однією з її форм, відповідно, визнавалася видача державної таємниці, що вказувало на її важливість у системі державного управління і безпеки [43].

Для наступного етапу розвитку інституту комерційної таємниці стають характерними складні виробничі процеси та система ділових відносин, які в свою чергу зумовили введення письмової документації та можливість для більшого числа найманих робітників вільно змінювати роботодавця. Зазначене призвело до виникнення таких загроз для виробництва як крадіжка документації та негативно налаштовані робітники до працівника, який їх звільнив. У зв'язку з цим, роботодавці під час укладання трудових договорів почали активно використовувати та включати до їх змісту вимоги до працівників про нерозголошення та збереження секретів виробництва, тобто збереження комерційної таємниці. Таким чином, історичні джерела підтверджують, що угоди, укладені між торговцями і ремісниками у минулі часи, передбачали спеціальні механізми та умови, що регулювали питання захисту торговельних і професійних таємниць. При формулюванні й узгодженні істотних умов договорів купівлі-продажу торговці, лихварі та майстри користувалися інформацією, яка зберігалася у торговельних книгах і свідчила про їхню діяльність, майнове становище, рівень доходів і витрат, а також інші важливі аспекти економічної активності. Законодавство тієї доби визначала, що ці торговельні книги мали правовий статус, охоронялося законом та були об'єктом конфіденційного зберігання, що забезпечувало їхню цінність для збереження ділової репутації та економічної стабільності [43].

Дані, що містилися у таких книгах, підлягали повідомленню лише у конкретних випадках і виключно з поважних підстав, зокрема: у процесах правосуддя — при вирішенні питань спадщини та майнових прав; у фіскальній сфері — для уточнення статистичних даних та оподаткування;

а також у випадках припинення діяльності підприємств або оголошення банкрутства, що вимагали суворого дотримання й законодавчого врегулювання. Це підтверджує високий рівень правового регулювання цієї сфери, а також цінність торговельних таємниць для підтримки економічної безпеки та запобіганню витоку інформації.

Наслідком цього стало посилення відповідальності з боку судової влади та законодавців, а також посилення заходів до переслідування працівників за порушення умов трудового договору, які почали визнаватися як заходи від його ворожнечі і крадіжки секретів виробництва. Основі самого факту внесення будь-яких відомостей в торговельні книги є фактом визнання комерційною таємницею. До цієї категорії також могла відноситися інформація особистого характеру, тобто у сучасному розумінні це персональні дані, остання роз'яснювала витрати підприємця на власні і сімейні потреби [187, с. 17].

Так, міжнародний досвід надає численні приклади тривалого й надійного збереження таємниць виробництва, що забезпечуються безпосередньо самими розробниками або власниками цих секретів. Так, наприклад, секрет виготовлення екстракту для виробництва напою «Кока-Кола», який відомий лише двом особам і зберігається у таємниці з 1886 року, офіційно застрахований на випадок промислового шпигунства на суму приблизно 43 мільйони доларів США. Аналогічно, у ФРН понад 190 років не розкривається секрет виробництва легендарного одеколону № 4711 — один із найстаріших і найвідоміших парфумерних брендів світу. Не менший рівень приховування тримається і навколо рецептури французьких парфумів «Шанель № 5», що складається з понад 100 різних есенцій та олій, і зберігається в таємниці вже протягом сімдесяти років. Поряд із цим залишається закритою таємниця виробництва тютюнової суміші для сигарет «Мальборо» та рецептів французьких лікерів «Бенедектин» і «Шартрез». Ще одним яскравим прикладом є напій

«Пепсі-Кола». Відомо, що ще в 1903 році аптекар Брахем із штату Північна Кароліна, США, винайшов темно-коричневий сироп, який отримав назву «Пепсі» — що сягало значення «той, що дає силу», або «енергійний». Відтоді цей рецепт використовується понад тисячу трьохсот заводів компанії «Пепсіко» по всьому світу. Лише три високопоставлені працівники компанії володіють ключами від сейфа з таємним рецептом концентрату, що зберігається у спеціальному сейфі. Ці ключі мають лише вони, причому правила передбачають, що не більше трьох осіб одночасно не повинні перебувати поруч, а відкриття сейфа допускається лише за одностайною згодою всіх трьох. Крім того, цифровий дублікат ключа зберігається у банкті, яка фінансує компанію, і є додатковою гарантією збереження рецепту [21].

Під час промислової революції в Англії почало розвиватись сучасне розуміння комерційної таємниці. Перше задокументоване судове рішення у США стосовно комерційної таємниці датується 1837 роком. Одним із яскравих історичних прикладів захисту секретної технології виробництва шоколаду є рішення суду штату Массачусетс у США, прийняте у 1837 році. У цій справі потенційний покупець шоколадного бізнесу, позивач, подав позов, в якому стверджував, що відповідач-продавець передає йому свою таємну рецептуру виготовлення шоколаду, що було обумовлено умовами майбутнього продажу. Водночас, відповідач заявляв, що він має законне право зберігати цю таємницю, відмовився її розкривати та не зобов'язаний ділитися нею з будь-якими іншими особами. Відповідач вважав, що вимога про передачу рецептури порушує його свободу торгівлі й недопустима у межах конкурентного процесу.

Після розгляду справи суд визнав, що така секретна інформація має велику цінність з точки зору комерційної вигоди, оскільки вона забезпечує конкурентну перевагу. Суд також встановив, що у даному випадку відсутні публічні інтереси або суспільна важливість, які можливі

були б порушені у разі розкриття таємниці. Виходячи з цього, суд постановив, що поширення рецептури у даному випадку не порушує прав та законних інтересів потерпілої сторони й не зачіпає публічний інтерес, а значить, право володіння таємницею обґрунтовано вважається захищеним у рамках чинного законодавства [5, с. 148].

У період царювання Олександра II вперше були закріплені правові норми, спрямовані на захист промислової таємниці. Вважається, що одним із найефективніших засобів захисту підприємницьких інтересів від недобросовісної конкуренції в той час виступало саме збереження «промислової таємниці». Це означає, що законодавче закріплення правового режиму секретності виробничих і комерційних даних започаткувало формування правових підстав для їхнього захисту в межах держави [46].

На закінченні XVI – початку XX ст., ще однією важливою правовою інновацією стала прийняття у 1926 році у Польщі закону «Про недобросовісну конкуренцію». Варто зазначити, що дія цього нормативного акту поширювалася на територію значних регіонів Західної України до 1939 року. Стаття 10 того закону передбачала заборону незаконного набуття та використання технічної і комерційної інформації підприємств. Важливо, що даний правовий акт не обмежувався захистом лише прав власників комерційно цінних відомостей від неправомірних дій співробітників підприємств, а поширював свою дію й на запобігання неправомірних дій третіх осіб, що прагнули отримати або використовувати цю інформацію без дозволу власника. Таким чином, закон сприяв формуванню системи правового захисту інтелектуальної власності та комерційної таємниці в умовах конкуренції [46].

У досліджуваній період історії відносини щодо комерційних секретів в більшості розвинутих країн Європи, в тому числі й і в Україні, розглядалися як наявні відносини, якими обумовлювався успіх

підприємства. Для цього етапу характерним є поширення письмових та усних угод про нерозголошення комерційної таємниці. Саме це сприяло виникненню у подальшому перших судових спорів у справах про комерційну таємницю, які обумовлені порушенням договірних зобов'язань, а також вчиненням інших протиправних дій, які пізніше отримали назву недобросовісної конкуренції.

До середини XIX – початку XX ст. завершився процес формування нормативного регулювання та відповідальності за порушення режиму збереження таємниць. У цей період шліфувалися правові засади захисту різноманітних форм таємниць: від правової охорони приватного життя та особистої сфери до професійної таємниці працівників медичних, адвокатських, державних службовців, нотаріусів, а також фабричної і торговельної (комерційної) таємниць. У 1845 році було вперше запроваджено кримінальну відповідальність за розголошення комерційної таємниці.

Згідно з положеннями Уложення 1845 року, відповідальність за порушення режиму таємниці вперше закріплювалася на законодавчому рівні. У ст. 1157 того нормативного акту, що містилася у розділі VIII «Про злочини проти суспільного благоустрою», йшлося про кримінальну відповідальність за порушення банківської та податкової таємниць. Крім того, у главі XII «Про порушення постанов про кредит» було включено ст. 11572, яка передбачала покарання за порушення режиму конфіденційності у фінансовій сфері.

Значущим інструментом правового регулювання стала також ст. 1187 розділу XIII «Про порушення уставів торговельних», яка визначала відповідальність купецьких прикажчиків та лавочних сидільців, що умисно розкривали торговельні секрети, що спричиняли згубний вплив на фінансову стабільність підприємства. В тій статті зазначалось: «Купецький прикажчик або сиділець, які умисно якимись діями з метою

торгівлі або відкриття будь-якої таємниці, що шкідлива для господаря, зроблять кредит явним його підрив, за скаргою господаря, підлягає...» [43].

Водночас, імперське законодавство не сформулювало яких-небудь конкретних нормативних положень щодо фабричної і ремісничої таємниць. Однак, у нормах охоронної природи містилися окремі положення, що регламентували захист таких секретів. Зокрема, глава XIV «Про порушення уставів фабричної, заводської та ремісничої промисловості» включала ст. 1355, у якій йшлося про фабричну таємницю. Водночас, у цій редакції, відповідно до Уложення 1845 року, ст. 1355-1 передбачала кримінальну відповідальність за розголошення секретів виробництва вина.

Значного поширення набула практика криміналізації злочинів, пов'язаних із порушенням таємниць, і у 1885 році норми, спрямовані на захист комерційної таємниці, були конкретизовані у статтях 1173, 1187, 1192 та 1193 відповідного нормативного акту. У цій редакції передбачалась кримінальна відповідальність купецьких прикажчиків, службовців кредитних установ та посадових осіб публічних органів, які мали доступ до таємниць у зв'язку із службовим становищем. Зокрема, йшлося про відповідальність за розголошення «містимого в таємниці засобу, вживаного для виготовлення чогось», а також за «відкриття таємниці торговельних книг», що могло спричинити «явний підрив власника кредиту» [43].

На початку XX ст. одним з передових правових кроків щодо регулювання питань охорони таємниць стало прийняття Кримінального уложення 1903 року (надалі — Уложення 1903 року). Той нормативний акт став останнім великим кодифікованим документом у системі кримінального законодавства імперії, який закріплював норми щодо захисту таємних відомостей різного характеру. Відповідно до положень

цього Уложення, «комерційною таємницею» слід було розуміти особливі прийоми або технології, що застосовуються або передбачаються до застосування у виробничій та торговельній діяльності; у подальших редакціях цієї норми йшлося про індивідуальні особливості процесів виробництва і торгівлі, що мали комерційну цінність і слугували об'єктами правового захисту [43, с. 152].

Згідно з аналізом науковців, у межах цього нормативного акту виробничі та торговельні таємниці класифікувалися відповідно як майнові та ділові. Зокрема, О. К. Василяка переконує, що предметом охорони відповідно до статей 543–545 Уложення були: фабрична, комерційна та кредитна таємниці [41, с. 76]. Водночас, у наукових дослідженнях відзначається, що справжній зміст і обсяг правового регулювання інтелектуальної власності був поділений між різними нормативними актами. Так, Т. Г. Лепіна підкреслює, що у межах нормативної системи того часу предмети інтелектуальної власності знайшли своє відображення у кількох різних статтях, зокрема у статтях 543 і 545. Водночас, на думку дослідниці, слід вважати, що ці норми фактично захищали один й той самий об'єкт — комерційну таємницю — хоча й через різні статті та підпункти [43].

По суті, норми Уложення 1903 року суттєво розвивали і доповнювали попереднє — Уложення 1845 року. Вони закріплювали кримінально-правовий захист кількох ключових сфер: виробничих процесів (ст. 543), торгової комерційної таємниці (ст. 545), банківської (ст. 544) та податкової таємниць (ст. 546). Такий підхід демонстрував послідовність у формуванні правового механізму охорони недоторканності секретів у різних сферах економіки й державної діяльності, підкреслював важливість кримінальної відповідальності за їхнє порушення і закріплював компетентність правоохоронних органів у цій сфері.

Структура цих нормативних положень передбачала вичерпний опис предметів, щодо яких встановлювалася кримінальна відповідальність за їх незаконний збір, зберігання й розголошення як ознак злочинних дій у сфері охорони конфіденційної інформації. Так, ст. 543 Уложення 1903 року визначала, що об'єктом цієї відповідальності є особливі засоби виробництва, які застосовуються у виробничих процесах на підприємствах і фабриках, а також інформація, що стосується технологічних аспектів їхнього функціонування і виробничих секретів. Тоді як ст. 544 закріплювала кримінальну відповідальність за незаконне отримання і поширення комерційних таємниць у сфері банківських, акціонерних та фінансово-кредитних установ. У ст. 545 регламентувалося збереження та захист комерційної інформації, що використовувалася в торговельній діяльності підприємств. Нарешті, ст. 546 встановлювала відповідальність за порушення режиму таємниці щодо фінансового стану платників податків, боргових зобов'язань, обігу та прибутків, що мали значення для державної служби.

Ключовою умовою притягнення до відповідальності у цих випадках була мета — заподіяння матеріальної шкоди власнику або отримання незаконної вигоди. Так, у статтях 543 і 544 наводилися випадки, коли злочин вчинявся з наміром завдати шкоди підприємству або викрасти майнові цінності. Аналогічно, ст. 546 передбачала відповідальність за дії, що заподіювали шкоду репутації, честі або довірі до державних і приватних організацій, а також — за розголошення конфіденційних відомостей, що могли негативно вплинути на їхню діяльність. Всі ці норми свідчать про те, що злочинна діяльність у сфері порушення таємниць у цей період в основному мотивувалася здобуття матеріальної вигоди або нанесення шкоди правовласнику, що у свою чергу свідчить про закріплення у кримінальному законодавстві найбільш актуальних та

економічно важливих аспектів охорони конфіденційної інформації [112, с. 46].

Тодішня система правового захисту комерційної таємниці, яка забезпечувалась вищепроаналізованими НПА, була ліквідована 14 листопада 1917 р. у зв'язку із прийняттям Положення про робочий контроль. У тому документі було прямо вказано про скасування інституту комерційної таємниці, що раніше регулювався у межах законодавства імперії. Крім того, декретом «Про суд» від 7 березня 1918 року було ліквідовано таємницю купецьких й інших книг, а також встановлено право суду витребувати їх та пред'являти для ознайомлення у судових процесах. У цей період комерційна таємниця розглядалася як елемент капіталістичних підприємств, що використовувався підприємцями для приховування частини прибутків від оподаткування, з чим пов'язано й те, що в радянському законодавстві поняття «комерційна таємниця» та «ноу-хау» в цілому не застосовувалися, що свідчило про відмову від приватної охорони такої інформації, характерної для капіталістичного суспільства [43].

Науково-правове дослідження та аналіз положень чинного у дореволюційний період законодавства щодо конфіденційної інформації комерційного характеру здійснили відомі юристи та правознавці В. Розенберг і Г. Ф. Шершеневич. Їхні праці, зокрема «Промислова таємниця» (1910) та «Курс торгового права у 4 томах» (1908), присвячені детальному аналізу правових аспектів охорони комерційних секретів у цей період і залучаються як основні джерела наукового дослідження цієї проблематики у історико-правовому аспекті.

Підсумком цього етапу розвитку права комерційної таємниці є поява різних визначень комерційна таємниці, які в першу чергу виникли саме в сфері цивільного законодавства та кримінального судочинства. Наприклад, у Німеччині діюче законодавство визначало «інформацію

комерційного характеру як таємницю технічних процесів виготовлення продукції і таємницю операцій по її збуту, або таємницю виробництва благ і таємницю їх розподілу» [43]. У деяких європейських країнах цей етап характеризується запровадженням норм кримінально-правового характеру, особливостями розвитку комерційної таємниці на цьому етапі також стало законодавче визначення на рівні норми закону меж та умов розкриття інформації комерційного характеру.

На третьому історичному етапі розвитку системи правового захисту комерційної таємниці її важливе значення надавалось саме засобам її збереження як ефективному механізму захисту виробників від недобросовісної конкуренції. Уже наприкінці XIX — на початку XX століття було впроваджено практику закріплення правових норм, спрямованих на охорону комерційних секретів і запобігання їх незаконному розголошенню. Так, у 1914 році Г. Ф. Шершеневич, аналізуючи ці питання у своїх працях, зазначив, що «проявом недобросовісної конкуренції» слід вважати «вивідування чужих комерційних таємниць», здійснюване шляхом підкупу службовців або активізації діяльності підставних працівників, що прагнули отримати конфіденційну інформацію з метою нанесення шкоди конкуренції та власникам виробництв [43].

Додатковим важливим нормативним актом у цій сфері став «Закон проти недобросовісної конкуренції» 1896 року у Німеччині, відомий як «*Das Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb*». Цей закон передбачав кримінальну відповідальність за руйнування економічної конкуренції через незаконне розголошення ділових або промислових таємниць без дозволу власника. Відповідно до його положень, особи, що володіли цінною інформацією, і з власної ініціативи або з метою завдати збитки компанії розкривали третім особам конфіденційні дані, каралися обмеженням свободи строком до трьох років або штрафом [43].

У цьому контексті В. Розенберг підкреслював дві основні складові промислової таємниці того періоду. Перша — комерційна (ділова) таємниця, що стосується операцій із продажу товарів, особливостей комерційної діяльності та торгових стратегій; друга — технічна таємниця, яка регламентує особливості виробничих і технологічних процесів, що використовуються у фабричному виробництві будь-яких продуктів і є об'єктом промислової таємниці. Обидві ці складові формували базу правового захисту ділової та технічної конфіденційної інформації і визначалася її важливість для конкурентоспроможності підприємств і забезпечення їхнього економічного розвитку [43].

На цьому етапі історичного розвитку вітчизняного правового поля інститут комерційної таємниці зазнав істотної кризи: його подальший розвиток припинився, а ставлення державних органів до цієї категорії інформації носило негативний характер. У радянській системі права цей об'єкт розглядався в ідеологічних рамках і кваліфікувався як несумісний із соціалістичним характером виробництва. Так, усе приватно-підприємницьке, пов'язане з отриманням прибутку та комерційною діяльністю, вважалося забороненим за законом, що призводило до ігнорування та закриття питань, пов'язаних із захистом комерційних секретів і відповідним правовим регулюванням цієї сфери.

Період реформ у період розпаду СРСР (1985–1991 роки) став одночасно і найвагомішим у формуванні нормативної бази, що регламентувала питання захисту комерційної таємниці. Починаючи з 1987 року, з'явилися перші законодавчі і нормативно-правові акти, що створювали правові передумови для діяльності спільних підприємств із участю іноземного капіталу, особливо в умовах поступового переходу до ринкової економіки. Саме вони стали рушієм активізації процесів створення та захисту комерційних секретів, оскільки інвестори виявили необхідність забезпечити збереження конфіденційної інформації своїх

партнерів. Крім того, у цей період закріплено право підприємств на охорону комерційної таємниці у нормативних документах та законах, що в тому числі було зроблено і для забезпечення правового фундаменту щодо захисту цієї цінної інформації. Вперше в історії радянського законодавства були прийняті нормативно-правові акти, які хоча й визначали цю категорію, але в умовах перехідного періоду закладали базу для майбутнього її більш системного правового регулювання.

Після періоду значної замороженості у правовому регулюванні питання захисту комерційної таємниці відновлення інституту відбулося в 1990 році, що співпало з ухваленням Законодавчого Собору Союзу РСР «Про підприємства в СРСР» [153]. У ст. 33 того закону, під назвою «Комерційна таємниця підприємства», було закріплено основні положення щодо порядку віднесення відомостей до категорії комерційних секретів, а також введено визначення даної категорії. Крім того, у статті містилась бланкетна норма, що встановлювала відповідальність за правопорушення у цій сфері і передбачала застосування санкцій до порушників закону.

Згідно з тим нормативним актом, «комерційна таємниця підприємства» трактується як «відомості, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам і які пов'язані з виробничою діяльністю, управлінням, технологічною інформацією, фінансами та іншими аспектами роботи підприємства, що не є державними таємницями» [153]. Важливою складовою таких нормативних положень стало визначення правомочності керівника підприємства щодо формування порядку захисту комерційної таємниці, а також визначення її складу та обсягу відомостей, що цю таємницю становлять.

Окрім того, відповідно до закону, «Рада Міністрів СРСР встановлювала категорії діяльності підприємств та видові відомості, які не можуть бути класифіковані як комерційна таємниця». Це означає, що

саме в цьому нормативному акті визначалася правова основа для подальшої регламентації питань правового і технологічного захисту комерційних таємниць у системі підприємницької діяльності. Враховуючи цю обставину, можна зробити висновок, що Закон СРСР «Про підприємства в СРСР» не регулював детально правовий режим комерційної таємниці, але створював юридичну платформу для подальшого розвитку законодавства у цій сфері й розвитку внутрішніх регулюючих норм підприємств у частині охорони конфіденційної інформації [153].

У той же час, раніше вже були передумови та спроби законодавчого закріплення поняття комерційної таємниці. Державним комітетом СРСР 19 листопада 1987 року прийнято постанову № 435 «Про затвердження Положення про договори на створення (передачу) науково-технічної продукції». Підповідно до цього положення умова про дотримання конфіденційності визнана ітотною умовою договорів. Тому, починаючи з кінця 80 років XX століття умова про нерозголошення інформації почала включатися до трудових договорів, яка на думку Б. Завідова, визначалася як спеціальна умова [139].

Відродження правового регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, в тому числі й в трудовому законодавстві, що діяло на території України, також пов'язують зі встановленням у травні 1991 року загальних засад правової охорони секретів виробництва та ноу-хау що передбачене в ст. 151 Основ цивільного законодавства СРСР. У ЗУ «Про підприємства в Україні» вперше в Україні було закріплено та сформульовано поняття комерційної таємниці. Під комерційною таємницею підприємства у контексті цього нормативно-правового акту розуміли відомості, не є державною таємницею, та пов'язані з технологічною інформацією, виробництвом, управлінням, фінансами та

іншою діяльністю підприємства, що розголошення (передача, витік) яких могло завдати шкоди його інтересам (ст. 30 Закону).

У подальшому, нормативним актом, який закріпив такі фундаментальні принципи як: відкритість, правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, гарантованість права на інформацію, доступність інформації тощо, став Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII «Про інформацію» [149]. Важливим у цьому нормативно-правовому акті є закріплення класифікації інформації за порядком доступ до неї на відкриту та інформацію з обмеженим доступом. У свою чергу, інформація з обмеженим доступом класифікувалася на конфіденційну, таємну та службову. Недоліками цього Закону стало: відсутність нормативного закріплення поняття конфіденційної інформації, відсутність закріплення її правового режиму, неможливість визначення до якої саме категорії інформації з обмеженим доступом остання належить, а також не встановлено відповідальність за порушення законодавства у сфері комерційної таємниці.

Згадки про комерційну таємницю також знаходять своє місце й у ст. 10 ЗУ «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 р. № 3322-XII, де вказано, що гарантують додержання комерційної таємниці, захист прав інтелектуальної власності, захист законних інтересів юридичних та фізичних осіб – творців інформації про науково-технічні досягнення, органи і служби науково-технічної інформації, яким передається така інформація.

Чіткий перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» закріплено в постанові № 611 КМУ «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 р. [152]. Указаний нормативно-правовий акт зобов'язав підприємства подавати перелічені у цій постанові відомості органам державної виконавчої влади,

контролюючим і правоохоронним органам, іншим юридичним особам відповідно до чинного законодавства, за їх вимогою.

Також згадки про комерційну інформацію, у подальшому, в нормативно-правових актах знаходять своє місце ЗУ від 14.05.1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», ЗУ від 16.07.1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», а з прийняттям і внесенням змін до КК України та КУпАП було запроваджено відповідальність за порушення режиму комерційної таємниці та її розголошення. В подальшому було прийнято ряд законів, які закріпили правовий статус державних органів та їх посадових осіб, в яких конкретизували порядок надання їм доступу до комерційних таємниць. На розвиток інституту комерційної таємниці значний вплив здійснило прийняття ЗУ від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР «Про захист від недобросовісної конкуренції» [147]. Законодавцем у Главі 4 цього Закону закріплено такі поняття як неправомірне збирання, розголошення та схилення до розголошення комерційної таємниці.

Комерційна таємниця у працях вітчизняних та зарубіжних вчених-правників виступає об'єктом науково-теоретичних досліджень. У той же час, у присвячених роботах дослідження питання комерційної таємниці та глибина вивчення її особливостей, залежать від конкретних економічних, політичних та історико-правових умов розвитку. Юридичне опрацювання правової природи комерційної таємниці в українській науці має, на жаль, фрагментарний характер, що підтверджує необхідність здійснення подальшого наукового та теоретичного пошуку моделі комерційної таємниці як умови трудового договору, заснованої на досягненнях вітчизняної та зарубіжної юридичної науки.

Підсумовуючи, можна узагальнити, що історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору в історичному аспекті пройшов такі етапи:

- 1) етап виникнення інституту комерційної таємниці;
- 2) етап становлення інституту комерційної таємниці, який характеризується закріпленням визначення комерційної таємниці національному законодавстві;
- 3) етап занепаду інституту комерційної таємниці, оскільки остання вважалася несумісною з ідеологічним баченням держави, підприємницька діяльність була заборонена законодавством;
- 4) етап відродження інституту комерційної таємниці та його нормативно-правове закріплення;
- 5) сучасний етап розвитку інституту комерційної таємниці.

1.3. Сучасне поняття та особливості комерційної таємниці як складової трудових відносин

Інститут комерційної таємниці натеper в Україні перебуває на стадії свого формування. Для сучасного розвитку нашого законодавства становлення та вдосконалення інституту комерційної таємниці є досить актуальним. Проте, наявність проблем правового регулювання, зокрема до таких відносимо відсутність достатнього правового регулювання, досить негативно впливає на розвиток суб'єктів господарювання. Тому дана тема є актуальною та потребує досконалого вивчення. Тому під час дослідження комерційної таємниці у трудових відносинах насамперед зацентруємо увагу на загальній характеристиці цього явища.

Теоретичним надбанням наукового дослідження комерційної таємниці стали праці таких учених як І. Л. Бачило, Н. М. Вапнярчук, А.

Ю. Вікулін, Д. О. Гетманцев, Р. А. Калюжний, Ю. М. Капіца, Є. В. Краснов, І. В. Копилов, В. М. Лопатін, А. І. Марущак, Є. А. Макаренко, Ю. В. Носік, В. О. Прокоф'єва, Г. О. Світлична, О. Г. Середа, А. М. Слюсар, О. Д. Святоцький, Д. В. Юсупова, О. М. Ярошенко та ін.

Якщо звернутися до наукової літератури, бачимо, що науковцями неодноразово робилися спроби надати визначення досліджуваному поняттю. Так, деякі науковці дотримуються позиції, що комерційна таємниця розуміється як «відомості про різні сторони та сфери виробничо-господарської, управлінської, науково-технічної й фінансової діяльності фірми, а також економічні інтереси, що навмисно приховуються з економічних міркувань, охорона яких зумовлена можливими загрозами економічній безпеці компанії й інтересами конкуренції». «Комерційна таємниця виникає тоді, коли вона становить інтерес для бізнесу» [140, с. 315]. Комерційну таємницю також розглядають як: 1) право на засекречування [59, с. 795]; 2) вид конфіденційної інформації [171, с. 41]; 3) охоронюване законодавством право на засекречування відомостей [43]; 4) право на свободу підприємництва, захист своїх інтересів у відносинах із державою й іншими суб'єктами ринкових відносин [174].

З викладеного можемо зробити висновок, що вказані позиції науковців характеризують комерційну таємницю лише як певне право, наприклад: «право на засекречування», «право на збереження в таємниці», «право на нерозголошення» тощо. Вважаємо, що так як комерційна інформація є видом таємної інформації, то не можна її ототожнювати як певне право, яке має окремий суб'єкт господарювання [65].

У свою чергу, Г. О. Андрощук й П. П. Крайнів звертають увагу на складові комерційної таємниці, до яких відносять: технологічні прийоми й устаткування; наявність засобів і умови для захисту комерційної

таємниці; технологія виробництва; порівняльні характеристики власного асортименту і товарів конкурентів щодо зовнішнього вигляду, якості, упакування тощо; модифікації раніше відомих технологій і процесів; перспективні методи управління; комерційні виробничі, і фінансово-кредитні відносини з партнерами; факти ведення переговорів; цінова і збутова політика; інформацію про кадри; інформація про завдання збитку репутації підприємства [22].

У міжнародній правовій практиці, що застосовується у країнах із різноманітною системою правового регулювання інформаційних об'єктів, які мають комерційну цінність, ще не сформувався єдиний підхід до чіткого визначення поняття «комерційна таємниця». Внаслідок цього в національних правових системах застосовуються різні терміни й концепції, зокрема: «виробничі секрети», «конфіденційна інформація», «ділові секрети», «торгівельні секрети» та «комерційна таємниця». В українському законодавстві закріплено, що відомості, які не є державною таємницею і стосуються виробничо-торговельної, технологічної, управлінської, фінансової та іншої діяльності підприємств і організацій, можуть визнаватися їх власниками як комерційна таємниця. Такі відомості підлягають правовому захисту відповідно до відповідних нормативних актів, а спосіб їх охорони, склад і обсяг визначаються самими суб'єктами господарювання у рамках чинного закону (ч. 1 ст. 36 ГК України) (наразі втратив чинність) [49].

Згідно з положеннями ЦК України (ст. 505), комерційна таємниця являє собою інформацію, що є секретною у розумінні — вона цілком або частково невідома стороннім особам, які мають справу з відповідним видом даних. Оцінюючи її цінність, слід враховувати, що така інформація має комерційне значення і зберігається у таємниці особою, що законно контролює цю інформацію, а також що вона була отримана і збережена

відповідно до заходів, що відповідають існуючим обставинам і забезпечують її нерозголошення [190].

Обґрунтована необхідність уніфікації та гармонізації термінології у цій галузі полягає у тому, що різні країни та правові системи застосовують різні поняття й терміни для позначення інформації, що використовується у господарській діяльності та підлягає правовому захисту. У міждержавній практиці поширеними є поняття «секретна інформація» та «закрита інформація». Водночас, більшість вчених і правознавців віддають перевагу використанню саме терміну «господарська таємниця» (нім. «*Wirtschaftsgeheimnis*»), який отримав широке застосування у законодавстві та правовій практиці багатьох країн і охоплює всі види інформаційних об'єктів, що мають економічне значення і потребують правового захисту у сфері господарської діяльності [174]. На рівні національного законодавства аналогом даних універсальних термінів виступає поняття комерційна таємниця.

У відповідності з цим підлягає уточненню визначення комерційної таємниці та її основних ознак. Так, проаналізувавши підходи до визначення поняття «комерційна таємниця» можемо стверджувати, що комерційна таємниця в Україні – це окремий вид інформації з обмеженим доступом, яка має визначену її володільцем цінність, окремий режим доступу, піддалася заходам збереження її секретності з боку особи, яка нею володіє, та неправомірне використання якої може спричинити негативні наслідки господарській та економічній діяльності підприємства.

Разом з цим також виділяють такі юридичні ознаки комерційної таємниці: не потребує офіційного визнання її охорони, реєстрації чи дотримання інших формальних процедур для поширення на неї правової охорони; наслідком її розголошення може бути шкода інтересам суб'єкта

господарювання; комерційною таємницею може визнаватися лише інформація; необмеженість строку її захисту [77].

Ознаки комерційної таємниці та систему її характерних рис, на думку окремих авторів, можна уявно поділити на три основні групи: що визначають необмеженість строку її захисту, що стосуються властивостей комерційної таємниці, що належать до умов його правової охорони та інші.

Відповідно до Постанови КМУ від 09.08.1993 р. № 611, деякі категорії інформації не підлягають класифікації як комерційна таємниця. Зокрема, до таких відомостей належать:

- установчі документи підприємств, установ і організацій, а також документи, що дозволяють здійснювати підприємницьку або господарську діяльність у окремих видах і сферах;

- інформація, яка подається у межах державної звітності за встановленими формами;

- дані, необхідні для правильного обчислення та сплати податків і зборів, а також інших обов'язкових платежів у державну скарбницю;

- відомості про чисельність працюючих на підприємстві, їхню структуру, рівень заробітної плати у цілому й за окремими професіями та посадами, а також про наявність вільних робочих місць;

- документи про сплату податків та інших установлених платежів;

- інформація щодо стану навколишнього природного середовища, дотримання норм безпеки праці, реалізація продукції, що спричиняє шкоду здоров'ю, а також дані про порушення чинного законодавства України у відповідній сфері й розміри завданих унаслідок цього збитків;

- документи, що підтверджують платоспроможність підприємства;

- відомості про участь посадових осіб у кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

— будь-яка інша інформація, яка відповідно до чинного законодавства підлягає оприлюдненню публічно [152].

Ці положення визначають, що перелік таких відомостей є відкритим і не підлягає класифікації або охороні як комерційна таємниця, що відповідає міжнародній практиці та закріплює баланс між правом на інформацію та інтересами держави і суспільства щодо суспільної безпеки, економічної стабільності й прозорості.

З викладеного можемо констатувати, що відомості, які можуть бути віднесені до комерційної таємниці, повинні мати такі ознаки:

- мати обмеження в доступі;
- не наносити шкоди інтересам суспільства;
- мати дієву або потенційну комерційну цінність і створювати переваги в конкурентній боротьбі;
- не містити державної таємниці;
- відноситися до виробничої діяльності підприємства тощо [81].

Досліджуючи феномен комерційної таємниці, зустрічаємо позицію, що усю інформацію, яка містить ознаки комерційної таємниці уявно поділяють на 2 великі групи, а саме: технічна інформація і комерційна інформація. До групи, що включає комерційну інформацію відносять інформацію про переговори, умови контрактів, дані про розрахунок відпускних цін, дані про постачальників і покупців, маркетингові дослідження, розміри знижок тощо. До іншої групи належать усі види «ноу-хау», незапатентовані товарні знаки, технічні проекти, незапатентовані науково-технічні розробки, , промислові зразки, бази даних та інші комп'ютерні програми, створені підприємством тощо. Слід мати на увазі, що об'єкти інтелектуальної власності щодо яких отримано патенти або авторські свідоцтва, охороняються відповідним законодавством, тому до немає потреби відносити закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на знаки для товарів

і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», та «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» до складу комерційної таємниці.

Також ЦК України (ст. 420) [190] визначено, що об'єктом інтелектуальної власності визнається комерційна таємниця, що на сучасному правовому рівні має статус ексклюзивного цивільного правового об'єкта. Відповідно, майнові права на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала цю інформацію своїм об'єктом інтелектуальної власності, за умови, що інше не передбачено договором. До складу майнових прав, що закріплюються у сфері інтелектуальної власності на комерційну таємницю, входять: право на виключне використання цієї інформації, право на її використання та право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або застосуванню такої інформації — усе це визначено відповідно до закону, зокрема ст. 506 ЦК України [64].

Захист прав приватних власників, забезпечення балансу між їхніми інтересами та інтересами суспільства, а також справедливе задоволення соціальних потреб переходять у ранг найважливіших умов сталого інноваційного розвитку держави. На передній план виходить приватно-правовий режим охорони комерційної таємниці, оскільки патентний захист та інші засоби публічної охорони прав не здатні повною мірою задовольнити потреби дослідників, що мають інноваційний потенціал, окрім формальних правових інструментів, які забезпечуються правом через державні органи [124, с. 79-94]. Такий підхід сприяє зменшенню тимчасових і фінансових затрат на переговори, підвищенню рівня довіри між сторонами господарських відносин, а також активізації інноваційних процесів і технологічного прогресу в цілому.

На думку М. Хавронюка, «порядок отримання, використання, зберігання і поширення комерційної таємниці на кожному конкретному підприємстві може бути відображений у трудових договорах та локальних

актах підприємства (тобто в правилах внутрішнього трудового розпорядку, у положеннях (інструкціях) про режим доступу до інформації, що становить комерційну таємницю підприємства, в переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства, в наказах про призначення осіб, тощо)» [187]. З цього можна зробити висновок, що особливістю угод про передачу комерційної таємниці є компенсаційна основа на якій передається право на використання знань і досвіду [35]. Новий повсякденний досвід, діяльність інженерів, менеджерів, споживачів є тим важливим внеском в інноваційний процес, на думку фахівців, окрім цього, «інноваційний процес не обмежується лише сферою технологій» [11]. Поряд із патентною, реєстраційною, особливою, авторським правом і суміжними правами, комерційна таємниця є загальною формою правової охорони об'єктів інтелектуальної власності.

З викладеного робимо висновок, що прийняття ЗУ «Про комерційну таємницю» є єдиним поглядом науковців на проблематику комерційної таємниці, яка існує на даний час [67]. Крім цього, єдиним також є думки про зміст цього нормативно-правового акту, де повинно бути чітко визначена відповідальність контролюючих органів за незаконне розголошення комерційної таємниці, як це наприклад, прописано в ЗУ «Про банки і банківську діяльність» [143]. Незважаючи на єдність поглядів у цій площині, в Україні існувало 3 марних, з різних обставин, спроби прийняття Закону України «Про комерційну таємницю», а всі внесені законопроекти повернуті на доопрацювання. Зокрема, народним депутатом Т. Довгим у 2004 році, народним депутатом А. Семиногою в 2005 році, Міністерством освіти і науки України, що схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 1404-р. у 2008 році розроблено проекти вказаного нормативно-правового акту. Та попри все, як вже було зазначено, ці спроби були марними [98, с. 16-17].

Таким чином, дослідивши сучасне поняття та особливості комерційної таємниці як складової трудових відносинах, можемо констатувати щодо необхідності ухвалення ЗУ «Про комерційну таємницю», яким визначити поняття, види та форми комерційної таємниці, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, і ліквідації комерційної таємниці. Передбачити правове забезпечення захисту законних інтересів власників та володільців комерційної таємниці, сталого розвитку і стабільності інституту комерційної таємниці, а також створення сприятливих умов для її розвитку в Україні та належного конкурентного середовища. Прийняття вказаного нормативно-правового акту повинно звести до мінімуму дублювання нормативного матеріалу та сприяти усуненню протиріч, прогалин і колізій. У цьому Законі необхідно чітко встановити відомості, що не можуть бути віднесеними до комерційної таємниці, бо нині такі відомості визначені Постановою КМУ від 09.08.1993 р. № 611, що не відповідає вимогам ст. 505 ЦК України. Вдосконалення законодавчої бази, наближення її до норм Європейського Союзу стабілізує економічну ситуацію та допоможе залучити іноземний капітал [62].

1.4. Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю

Зміцнення практичного інтересу до питання регулювання трудових прав, а також підвищення уваги до аспектів трудового законодавства в Україні зумовлені низкою чинників економічного, соціального, організаційно-правового й політичного характеру. Зокрема, ці процеси пояснюються процесами формування сучасного ринку праці, реалізацією європейського вектору розвитку й прагненням держави інтегруватися у

світову економічну систему. В цій ситуації особливе значення набуває створення відповідної законодавчої бази, що ґрунтується на міжнародних стандартах та нормах європейської спільноти, що сприяє гармонізації українського правового поля в галузі трудового законодавства.

Одним із найбільш актуальних та дискусійних об'єктів у системі трудових відносин є інститут комерційної таємниці. Як було вже зазначено у попередніх підрозділах, цей інститут отримав своє нормативне закріплення у низці законодавчих актів, зокрема: у «Про підприємництво», «Про інформацію», а також у ЦК України, де відповідні норми закріплені уважно та систематично. Аналогічні положення містяться й у цілому у системі цивільного та господарського законодавства. Водночас, у контексті трудового законодавства, аналогічні норми досі відсутні.

Нині чинне законодавство у сфері праці не містить конкретних приписів, що регулюють правовий режим використання комерційної таємниці у трудових відносинах. Зокрема, відсутня нормативна база щодо правил і порядків її застосування, заходів роботодавця для недопущення її розголошення, а також обов'язків працівника щодо збереження конфіденційної інформації. Не визначено алгоритм дій роботодавця у разі виявлення фактів незаконного поширення комерційної таємниці та, що особливо важливо, — можливості відшкодування збитків, заподіяних таким правопорушенням працівником. Внаслідок відсутності таких нормативних положень у законах, виникають суттєві проблеми: це і порушення прав працівників щодо захисту їхніх прав і інтересів, і шкода економічним інтересам роботодавця та його компанії [66].

Розгляд інституту комерційної таємниці саме у розрізі трудового права дозволить глибше й обґрунтованіше зрозуміти сутність цього правового інституту та визначити його місце у системі економічної безпеки підприємства. Важливо підкреслити, що саме належне правове

регулювання є одним із ключових засобів адаптації діяльності до сучасних умов розвитку України та відповідності європейським стандартам, що, за словами О. І. Безпалова, сприяє поліпшенню якості правового регулювання й підвищенню рівня захисту інтересів економічних суб'єктів [30, с. 112].

У цьому контексті слушно відзначити й І. Д. Ванчука, відповідно до думки якого, сучасне управлінське середовище у державі, що характеризується високою організаційною структурою, втручається у суспільні відносини через правові механізми. Саме права та правовий інструментарій в умовах сучасного розвитку виступають найефективнішими засобами регулювання суспільних відносин і досягнення поставлених суспільством цілей. За його словами, забезпечення належного функціонування соціальної системи, її стабільності та ефективності можливі лише за умови високого рівня правового регулювання та застосування відповідних правових механізмів [36, с. 8].

У науковій доктрині поняття комерційної таємниці, її особливостей та ознак було предметом дослідження таких учених, як І. Л. Бачило, Н. М. Вапнярчук, А. Ю. Вікулін, Д. О. Гетманцев, Р. А. Калюжний, Ю. М. Капіца, Є. В. Краснов, І. В. Копилов, В. М. Лопатін, А. І. Марущак, Є. А. Макаренко, Ю. В. Носік, В. О. Прокоф'єва, Г. О. Світлична, О. Г. Серeda, А. М. Слюсар, О. Д. Святоцький, Д. В. Юсупова, О. М. Ярошенко та ін. Як інтелектуальну власність підприємства та об'єкт господарських відносин розглядали у своїх працях більшість науковців комерційну таємницю. Наприклад, дослідження Ю. М. Капіци дають можливість дослідити особливості гармонізації охорони комерційної таємниці в Європейському Союзі. Аналізуючи праці вчених, можемо також дійти висновку, що в контексті трудових відносин залишаються поза увагою вчених дослідження, які присвячено комерційній таємниці.

Погоджуючись з позицією К. Ю. Редько, можемо констатувати, що в українському законодавстві у частині ефективного механізму регулювання питань, пов'язаних з комерційною таємницею, існує ряд перешкод як нормативного, так і організаційного характеру. Зокрема, окремими проблемними питаннями залишаються відстала правозастосовна практика, змісту та характеру прав на неї, невідповідність міжнародним стандартам, невизначеність форм оборотоздатності комерційної таємниці, а також суперечність окремих положень нормативно-правових актів, що регулюють правові відносини, що виникають у сфері комерційної таємниці, непослідовність, нечіткість, неповнота та безсистемність [156].

Як уже було неодноразово наголошено, наявність ефективного нормативно-правового інструментарію, що забезпечується державою, державними органами та органами місцевого самоврядування – є одним із найважливіших напрямів правового регулювання комерційної таємниці в Україні. Натомість, слід зауважити, що в цілому, нормативно-правове регулювання комерційної таємниці в Україні, має відношення не лише до визначення нормативно-правове або правове регулювання, але й оперує такими поняттями як засіб та метод такого регулювання. Вказуючи ситуацію, коли вказані поняття відсутні та законодавчо не закріплені, необхідно звернутися саме до наукового доробку для визначення їх сутнісного змісту [107, с. 83].

Зокрема, в загальному розумінні метод розуміють як прийом або систему прийомів, що застосовується в будь-якій сфері діяльності або як спосіб пізнання чого-небудь; спосіб дії, боротьби і та ін. [42, с. 664]. Як стверджує Б. М. Марченко, мета обумовлює специфіку використання методів, а вибір методів певною мірою визначає реальність досягнення поставленої мети. Методи вказують яким чином досягається мета діяльності. Тому з'ясування змісту методу дозволить сформувати

відповідь на питання про те, якими способами найбільш дієво та раціонально можна досягти мети – реалізації державної політики у сфері запобігання домашньому насильству [116]. Цікавою є думка М. В. Костицького, який «метод» розуміє як сукупність прийомів і операцій, за допомогою яких здійснюється пізнання. Визначає, що метод – це інструмент [95, с. 3-11]. Як своєрідний, з метою їх урегулювання, спосіб впливу на суспільні відносини, що виражається у встановленні, визначеного стану волі суб'єктів за допомогою норми права, в науковій літературі розуміють метод правового регулювання розуміють [48, с. 401]. Словник української мови визначає, що заходом – є сукупність засобів або дій для досягнення, здійснення чого-небудь, а під засобом – якусь спеціальну дію чи прийом, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб [169].

Є. В. Юркова стверджує, що захід відображає множину, а засіб – одиницю, з чого робить висновок, що захід та засіб необхідно розрізняти не за сутнісними відмінностями. Таким чином, співвідносяться як єдине та частини категорійні поняття методу, засобу та заходу [196, с. 116].

С. К. Бостан вважає, що для задоволення інтересів та досягнення соціально корисних цілей суб'єктами з не забороненими законом способами чи відповідним ступенем дозволів здійснюються юридично значущі дії (їх поєднання та комбінація), які передбачені, це і є правовими засобами. Особливостями останніх автор вважає те, що вони використовуються як інструмент здійснення відповідних правомірних дій, які є не фактичними, а змодельованими, та забезпеченими нормами права [178, с. 116].

На нашу думку, позиція Ю. В. Якимця є досить обґрунтованою. Останній вказує, що правові засоби відображають ресурси права, що надає їм особливої юридичної сили, а також інформаційно-енергетичні

якості; передбачають узагальнюючі юридичні способи досягнення поставлених цілей [200, с. 9].

З іншої точки зору, правові засоби характеризуються рядом важливих ознак. По-перше, вони відображають сукупність узагальнених способів гарантування інтересів суб'єктів правовідносин та досягнення визначених цілей. По-друге, вони ураховують інформаційно-енергетичні властивості й ресурси, які закладені у правові норми, що надає їм особливого юридичного статусу і ваги. По-третє, у системі правового регулювання ці засоби виступають як основні компоненти (елементи) механізму правового впливу, що забезпечують цілеспрямовану дію закону. По-четверте, вони сприяють досягненню юридично значущих наслідків та конкретних результатів, що відображають відповідний рівень ефективності правового регулювання. По-п'яте, забезпечуються й підтримуються органами державної влади, що гарантує їхню легітимність і застосовність у практичній діяльності [69].

Ураховуючи аналіз юридичного змісту та ролі правових засобів, можна дійти висновку, що ці інструменти сприяють реалізації цілей правового регулювання, забезпечуючи досягнення юридично значущих наслідків. Вони відображають рівень правового розвитку суспільства через обсяг і якість правових інструментів у порівнянні з іншими соціальними регуляторами, окремими формами регулювальної діяльності. Надання правових засобів можливості перетворювати правові вимоги у правомірну поведінку суб'єктів є одним із їхніх головних функцій. Окрім того, вони спрямовані на системне врегулювання суспільних відносин, задоволення правових інтересів учасників, а також на реалізацію особистих суб'єктивних прав і обов'язків у повній відповідності з правовим законом.

Під нормативністю правового регулювання в цілому розуміється щось більш юридично глибоке і більш соціально значуще, безпосередньо

пов'язане з власною цінністю права. На думку науковця, нормативність у цьому сенсі, означає, що правове регулювання за допомогою загальних правил реалізує потребу суспільства щодо затверджених нормативних начал і тому охоплює всі сфери соціального життя, що потребують юридичного регулювання [70]. Враховуючи викладене, досліджені позиції дослідників, теоретичні здобутки науковців у контексті визначення правових засобів та нормативності як основної ознаки права, зауважимо, що під нормативно-правовими заходами забезпечення комерційної таємниці необхідно вважати встановлені чинним законодавством юридичні інструменти, за допомогою яких уповноважені законом суб'єкти здійснюють вплив на трудові відносини, які виникають у сфері правового регулювання комерційної таємниці як умови трудового договору з метою забезпечення прав чи захисту порушеного права суб'єктів права на комерційну таємницю. На противагу цьому, у науковій літературі існує невичерпний та суперечливий перелік правових засобів, до яких дослідники відносять наступні: правозастосовні акти, заборони, норми і принципи права, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, договори, акти реалізації прав і обов'язків, засоби заохочення, засоби покарання [69].

Враховуючи, що майже всі науковці норму права відносять до правових засобів, вважаємо за доцільне здійснити аналіз нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці та визначити місце у ньому законодавства про працю. При цьому, не слід забувати, що первинним елементом правового регулювання, в тому числі і комерційної таємниці як умови трудового договору, є загальнообов'язкове правило поведінки, тобто норма права, сформульоване (санкціоноване) і забезпечене державою, що сформувалося у суспільстві відповідно до визнаної в ньому міри свободи, в цілому. Зазначене є беззаперечним фактом [167].

Ураховуючи позиції науковців та наукову доктрину, вважаємо, що правові норми містяться безпосередньо в джерелах права, до яких без сумнівів відносимо закони (прийняті ВРУ) та підзаконні нормативно-правові акти (видані Президентом України, ВРУ, КМУ, органами державної влади та місцевого самоврядування).

Варто згадати, що свого часу розпорядженням КМУ «Про схвалення Концепції проекту ЗУ «Про охорону прав на комерційну таємницю» від 05.11.2008 р. № 1404-р окреслене питання було визначено проблемою, констатовано, що на сьогодні законодавство з питань комерційної таємниці не систематизовано. Так, різноманітними нормативно-правовими актами, що належать до різних галузей права, регулюються відносини, пов'язані з охороною комерційної таємниці, а саме: законами України «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист від недобросовісної конкуренції», кодифікованим законодавством, тобто ГК України (наразі нечинний), ЦК України, КУпАП, КК України. Наведені НПА визначають лише загальні засади правового регулювання відносин, пов'язаних з комерційною таємницею, а оптимальним варіантом розв'язання проблеми, як вже було вказано, залишається впровадження в практику ЗУ «Про охорону прав на комерційну таємницю». Саме положення цього нормативно-правового акту надасть можливість класифікувати, уточнити та доповнити норми законодавства у частині комерційної таємниці, надасть можливість застосувати системний підхід до правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони комерційної таємниці.

На підставі проведеного аналізу нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці можемо зробити висновок про недосконалість нормативно-правового регулювання комерційної таємниці сучасним вирішенням проблематики чого, може стати запровадження в практичну діяльність положень ЗУ «Про комерційну таємницю», на рівні

якого, з урахуванням стану сучасного розвитку інституту комерційної таємниці, врахувати всі проблемні питання в цій сфері на рівні закону [103, с. 85].

У той же час, аналізуючи основу нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці та визначаючи місце у ньому законодавства про працю, можна констатувати, що у сфері нормативно-правового регулювання комерційної таємниці як умови трудового договору в Україні визначальними є положення Конституції України, де відповідно до ст. 13 Основного Закону «держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, а відповідно до ст. 41 кожен має право володіти, розпоряджатися і користуватися своєю власністю, результатами своєї творчої та інтелектуальної діяльності» [89].

Свої подальшої конкретизації норми Конституції України знаходять у положеннях законів. Так, ст. 155 ГК України (наразі нечинний) визначено, що комерційна таємниця визнається об'єктом права інтелектуальної власності у сфері господарювання. Крім цього, якщо звернутися до колишнього ГК України, можна було зустріти відповідні норми закону, що дещо опосередковано регулюють питання комерційної, а саме: у частині неправомірного збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею [50].

Визначення інституту правового регулювання комерційної таємниці в Україні передбачені ЦК України, де Глава 46 «Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю» у книзі четвертій ЦК України «Право інтелектуальної власності» містить всього чотири статті, які регулюють відносини, пов'язані із комерційною таємницею в Україні. Відповідно до ст. 505 визначається, що «комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у

зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформації» [190].

У ст. 506 ЦК України визначається, що «майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визначила інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором. Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є: 1) право на використання комерційної таємниці; 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці; 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом» [190]. ЦК України у статтях 507 та 508, крім указанного, також передбачено, що «органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, яка є комерційною таємницею та створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання. Органи державної влади зобов'язані охороняти комерційну таємницю також в інших випадках, передбачених законом. Строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці, встановлених ч.1 ст. 505 Кодексу» [190].

Також КУ як Основний Закон є базою для розвитку нормативно-правового регулювання комерційної таємниці, розвиток якого відбувався

у таких основних напрямках: у сфері комерційної таємниці – спеціалізація положень Закону України «Про підприємства в Україні» та конкретизація положень Закону України «Про інформацію»; врегульовано питання відповідальності; доступу органів влади до комерційної таємниці належним чином врегульовано [86, с. 9-10].

Однією із фундаментальних подій щодо правового регулювання відносин у сфері використання комерційної таємниці є прийняття в 1992 році основоположного в інформаційно-правовому розвитку держави Закону України «Про інформацію». Нормами вказаного Закону визначено та сформульовано основні напрями державної політики в інформаційних питаннях; закріплено право на інформацію, а також гарантії його реалізації; уведено категорію «режим доступу до інформації», що визначала порядок використання, одержання, зберігання та поширення інформації; встановлено, що інформація є об'єктом права власності і відповідно об'єктом володіння, користування та розпорядження. Незважаючи на ряд переваг та нововведень, недоліком цього нормативно-правового акту стало те, що його положення не врегульовали питання яка саме конфіденційна інформація відноситься до комерційної таємниці, а також у даному законі відсутня чітка фіксація дій, які призводять до порушення правового режиму комерційної таємниці. Визнання на загальнодержавному рівні переліку відомостей, які не можуть становити комерційну таємницю є недостатнім у полі правового регулювання та використання комерційної таємниці, а встановлення переліків інформації, яка містить комерційну таємницю самостійно суб'єктами господарювання є недопустимим.

Доцільно зазначити, що переважно, пов'язане сучасними потребами ефективного забезпечення прав суб'єктів права інтелектуальної власності на комерційну таємницю. Враховуючи вказані обставини, законодавцем у КУпАП передбачено спеціальні норми щодо правового регулювання

комерційної таємниці. Так, останні встановлюють адміністративну відповідальність за ст. 164-3 КУпАП «Недобросовісна конкуренція», ст. 51-2 «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності» [84]. Нормативною основою адміністративної відповідальності за вказаний проступок, крім КУпАП України, є також ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», який визнає проявами недобросовісної конкуренції неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення та неправомірне використання комерційної таємниці, надаючи визначення вказаним діям (статті 16–19). Фактичну підставу адміністративної відповідальності становить адміністративний проступок, тобто протиправне, винне, умисне діяння, яке посягає на ділову репутацію або майно підприємця. Процесуальною підставою є протокол про адміністративне правопорушення, складений уповноваженими на те посадовими особами Національної поліції (п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП України).

Окрім зазначеного, варто звернути увагу, що для забезпечення належного та ефективного рівня правової охорони комерційної таємниці в Україні, необхідно запровадити дієвий механізм реалізації та втілення на практиці норм права підзаконного характеру. Вказане також обґрунтовується тим, що загальнообов'язкові для виконання норми права Законів, не можуть та і не повинні охоплювати всі сторони охорони комерційної таємниці. У зв'язку з чим, виникає обґрунтована необхідність деталізації та конкретизації законодавчих норм права у сфері забезпечення охорони комерційної таємниці в Україні саме на рівні норм права підзаконного характеру. Нормативно-правові акти підзаконного характеру можуть видаватися Президентом України, ВРУ, КМУ, міністерствами, центральними органами виконавчої влади, Антимонопольним комітетом України тощо [99 с. 100].

Як уже було доведено, на комерційну таємницю розповсюджуються усі підзаконні акти, що стосуються усіх об'єктів права інтелектуальної власності в цілому, оскільки законодавець відносить комерційну таємницю до об'єктів права інтелектуальної власності. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що систему підзаконних нормативно-правових актів у сфері охорони та захисту комерційної таємниці складають:

1) підзаконні акти, що видані Президентом України та стосуються охорони та захисту права інтелектуальної власності, зокрема: «Про рішення РНБО України від 29.06.2005 р. «Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» та від 28.10.2005 р. «Про заходи щодо утвердження гарантій та підвищення ефективності захисту права власності в Україні» (втратив чинність), «Про заходи щодо посилення захисту права власності», «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2001 році», та ін.;

2) постанови КМУ в сфері правового регулювання охорони та захисту права інтелектуальної власності, зокрема: «Про затвердження Національного стандарту №4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»», «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», «Про порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів», «Про внесення змін до деяких актів Кабінету міністрів України з питань інтелектуальної власності», «Про затвердження Порядку видачі або відмови у видачі свідоцтва про призначення, розширення або скорочення сфери призначення, призупинення чи поновлення дії або анулювання такого свідоцтва та внесення змін до спеціальних вимог до призначених органів з оцінки відповідності», «Про затвердження Технічного регламенту безпечності іграшок» «Про затвердження Положення про Координаційну раду з питань захисту прав інтелектуальної власності УЄФА та складу Координаційної ради» тощо;

3) інші підзаконні акти органів державної влади у сфері охорони та захисту об'єктів права інтелектуальної власності, в тому числі і на комерційну таємницю [103, с. 85].

Аналізуючи нині чинний КЗпП України, ми не зустрічаємо навіть згадки про таке явище, як комерційна таємниця.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити висновок, що сьогодні стан законодавчого забезпечення комерційної таємниці в Україні потрібно вдосконалювати. Ті нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці в Україні, які діють на сьогодні в державі, не можуть в повній мірі забезпечити ефективне правове регулювання зазначеного інституту. Як уже було неодноразово наголошено, потреба в прийнятті окремого НПА в сфері регулювання питань використання комерційної таємниці, набула своєї найбільшої актуальності. На рівні такого НПА необхідне регулювання питань визначення комерційної таємниці, її ознак, переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю, створення, збереження, використання, розголошення комерційної таємниці, умов правової охорони, відповідальності державних органів за розголошення комерційної таємниці, охорони та захисту останньої та інші питання, що стосуються комерційної інформації.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можемо вказати:

– під нормативно-правовим забезпеченням комерційної таємниці в Україні необхідно розуміти сукупність юридичних інструментів, визначених на законодавчому рівні, які визначають організаційні, економічні і правові форми та регулюють порядок використання комерційної таємниці, встановлюють систему відносин між суб'єктами права на комерційну таємницю, передбачені на законодавчому рівні за допомогою яких суб'єкти здійснюють вплив на суспільні відносини у сфері правового регулювання комерційної таємниці, а також

забезпечують правові гарантії та закріплюють положення щодо відповідальності у разі порушення зобов'язань кожної із сторін використання комерційної таємниці.

– дослідження та визначення місця трудового законодавства про працю серед нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці в Україні констатує: відсутність у трудовому законодавстві України норм права щодо врегулювання питань комерційної таємниці, режиму її охорони та використання, збереження та охорони від неправомірного використання; встановлення відповідальності за незаконні дії з комерційною таємницею;

– проведений аналіз нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці в Україні свідчить про необхідність подальшої розробки практичних рекомендації у частині вдосконалення трудового законодавства щодо регулювання питання комерційної таємниці. У цьому контексті перспективним є пропозиції щодо внесення змін до трудового законодавства та:

1) встановлення в трудовому договорі чітко визначеного терміну, протягом якого особа, яка володіє (володіла) відомостями, що містять комерційну таємницю, не зможе працювати в організаціях-конкурентах попереднього роботодавця;

2) обов'язку роботодавця встановити обсяг відомостей підприємства, що мають ознаки комерційної таємниці та до яких можуть бути застосовані заходи захисту та охорони;

3) обов'язку роботодавця розробити на підприємстві локальний акт, де передбачити та визначити порядок і організацію роботи з відомостями, що мають ознаки комерційної таємниці;

4) затвердження типового положення про комерційну таємницю;

5) внесення змін до ГК України, а саме: доповнити нормативно-правовий акт правовими нормами, що регулюють підстави, порядок та наслідки укладання угоди про додержання комерційної таємниці.

Висновки до розділу 1

Інформація з обмеженим доступом – це відомості та/або дані, які перебувають в законному володінні фізичної чи юридичної особи або держави, та які у визначеному законом порядку віднесено до певного виду інформації.

Перспективними шляхами усунення недоліків як правового визначення, так і наукового дослідження, повинні стати:

1) прийняття законодавцем на рівні відповідних спеціальних норм закону або одного консолідованого законодавчого акту визначення кожного конкретного виду інформації з обмеженим доступом;

2) порядку віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом;

3) режимів доступу до такої інформації;

4) чітке визначення складників та особливостей інформації з обмеженим доступом (або навпаки відсутність таких складників).

Перспективним напрямом дослідження інформації з обмеженим доступом залишається визначеність підстав і способів обмеження доступу до інформації, зрозумілість і виваженість класифікації інформації з обмеженим доступом, визначення конкретного місця кожного окремого її виду.

Історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору в історичному аспекті пройшов такі етапи:

1) етап виникнення інституту комерційної таємниці;

2) етап становлення інституту комерційної таємниці, який характеризується закріпленням визначення комерційної таємниці національному законодавстві;

3) етап занепаду інституту комерційної таємниці, оскільки остання вважалася несумісною з ідеологічним баченням держави, підприємницька діяльність була заборонена законодавством;

4) етап відродження інституту комерційної таємниці та його нормативно-правове закріплення;

5) сучасний етап розвитку інституту комерційної таємниці.

Комерційна таємниця в Україні – це окремий вид інформації з обмеженим доступом, яка має визначену її володільцем цінність, окремий режим доступу, піддалася заходам збереження її секретності з боку особи, яка нею володіє, та неправомірне використання якої може спричинити негативні наслідки господарській та економічній діяльності підприємства.

Основними ознаками комерційної таємниці є:

- мати обмеження в доступі;
- не наносити шкоди інтересам суспільства;
- мати дієву або потенційну комерційну цінність і створювати переваги в конкурентній боротьбі;
- не містити державної таємниці;
- відноситися до виробничої діяльності підприємства тощо.

Визначено необхідність ухвалення Закону України «Про комерційну таємницю», де визначити поняття, види та форми комерційної таємниці, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, і ліквідації комерційної таємниці. Передбачити правове забезпечення захисту законних інтересів власників та володільців комерційної таємниці, сталого розвитку і стабільності інституту комерційної таємниці,

а також створення сприятливих умов для її розвитку в Україні та належного конкурентного середовища.

Під нормативно-правовим забезпеченням комерційної таємниці в Україні необхідно розуміти сукупність юридичних інструментів, визначених на законодавчому рівні, які визначають організаційні, економічні і правові форми та регулюють порядок використання комерційної таємниці, встановлюють систему відносин між суб'єктами права на комерційну таємницю, за допомогою яких передбачені на законодавчому рівні суб'єкти здійснюють вплив на суспільні відносини у сфері правового регулювання комерційної таємниці, а також забезпечують правові гарантії та закріплюють положення щодо відповідальності у разі порушення зобов'язань кожної із сторін використання комерційної таємниці.

Дослідження та визначення місця трудового законодавства про працю серед нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці в Україні констатує: відсутність у трудовому законодавстві України норм права щодо врегулювання питань комерційної таємниці, режиму її охорони та використання, збереження та охорони від неправомірного використання; встановлення відповідальності за незаконні дії з комерційною таємницею;

Проведений аналіз нормативно-правового забезпечення комерційної таємниці в Україні свідчить про необхідність подальшої розробки практичних рекомендації у частині вдосконалення трудового законодавства щодо регулювання питання комерційної таємниці. У цьому контексті перспективним є пропозиції щодо внесення змін до трудового законодавства та:

- 1) встановлення в трудовому договорі чітко визначеного терміну, протягом якого особа, яка володіє (володіла) відомостями, що містять

комерційну таємницю, не зможе працювати в організаціях-конкурентах попереднього роботодавця;

2) обов'язку роботодавця встановити обсяг відомостей підприємства, що мають ознаки комерційної таємниці та до яких можуть бути застосовані заходи захисту та охорони;

3) обов'язку роботодавця розробити на підприємстві локальний акт, де передбачити та визначити порядок і організацію роботи з відомостями, що мають ознаки комерційної таємниці;

4) затвердження типового положення про комерційну таємницю;

5) внесення змін до ГК України, а саме: доповнити нормативно-правовий акт правовими нормами, що регулюють підстави, порядок та наслідки укладання угоди про додержання комерційної таємниці.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ ЯК УМОВИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

2.1 Система та форми збереження комерційної таємниці

Маючи складну юридичну природу та багатогранний характер, комерційна таємниця викликає особливий інтерес у багатьох науковців, а дослідження особливостей трудових правовідносин із використанням комерційної таємниці нерозривно пов'язано із системою та формами її збереження, які дотепер, нажаль, не мають чіткого законодавчого закріплення.

Нині проблема збереження комерційної інформації стоїть дуже гостро. Незважаючи на це, норми чинного КЗпП України не містить положень, які регулювали б відносини з приводу використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, у трудових правовідносинах. Тому роботодавець правомірно володіючи відомостями, що становлять комерційну таємницю, самостійно та на власний розсуд визначає методи, форми, способи та засоби збереження і охорони таких відомостей від розголошення третім особам, однак у певних рамках, які встановлюються законодавством України.

Питання збереження комерційної таємниці є дуже важливим та за оцінками експертів забезпечує вагомі переваги конкурентам. Варто зазначити, що для захисту комерційної таємниці недостатнім є лише передбачення такої додаткової умови трудового договору як обов'язок збереження відомостей, що становлять комерційну таємницю та ділову інформацію, разом з цим існує порядок процедур, які забезпечують реалізацію такої додаткової умови. Визнається, що єдиним законним способом запобігти втратам відомостей в подібних випадках є

встановлення їх власником режиму охорони, шляхом вчинення певних дій [164, с. 184-185].

Досліджуючи питання захисту спостерігаємо те, що нормативно-правові акти не передбачають закритого переліку заходів захисту комерційної таємниці. Лише у ст. 505 ЦК України наявна згадка про те, що інформація, яка має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Чинне українське законодавство не містить вичерпного переліку заходів захисту, прийняття яких забезпечує збереження комерційної таємниці. У ст. 505 ЦК України вказано лише те, що повинна бути предметом адекватних існуючим обставинам інформація, яка має комерційну цінність, заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [190].

Збереження комерційної таємниці забезпечується комплексним характером реалізації права на комерційну таємницю, створенням відповідних умов, які складають систему заходів та форм захисту.

Термінологічний ряд, що включає поняття «захист», «правовий захист», «захист прав та інтересів», «судовий захист», широко застосовується у нормативних актах чинного законодавства та у Конституції України. У Основному Законі закріплено безпосередній обов'язок держави забезпечувати захист усіх прав суб'єктів права власності та господарської діяльності, що визначає пріоритетність і статус цієї категорії у системі правового регулювання.

Водночас, у поточному законодавстві України використання термінів «захист» і «захист прав» виявляється досить узагальненим, оскільки їхній зміст здебільшого має абстрактний характер і не завжди має чіткість у застосуванні. Так, відповідно до положень ЦК України, «захист права» розглядається як сукупність правових інструментів і

можливостей (варіантів), що передбачені законом і спрямовані на поновлення порушеного права, визнання його невизнаним або судове присудження оспорюваного права у разі його незаконності або недійсності. Це означає, що захист у правовому полі виступає як універсальний механізм гарантії реалізації правовідносин та підтримки правового статусу особи чи суб'єкта господарської діяльності.

Згідно із ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «захист» визначається як різновид адвокатської діяльності, що полягає у забезпеченні правового захисту прав і свобод, а також законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, виправданих, осіб, щодо яких застосовуються або планується застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у кримінальному провадженні. Це також стосується осіб, які перебувають у процесі екстрадиції, та осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності. Вказана норма підкреслює функціональну багатогранність і специфіку застосування поняття «захист» у сфері кримінального, адміністративного і міжнародного права [142].

У сучасній науковій літературі існує багато різних тлумачень і підходів до розуміння категорії «захист», що зумовлює необхідність систематизації й формалізації цього поняття для більш ефективного правового застосування та розвитку теорії.

За своїм матеріально-правовим змістом, поняття «захист» передбачає реалізацію низку юридичних можливостей, які спрямовані на забезпечення охорони належного суб'єкта права. Зокрема, воно включає право уповноваженої особи застосовувати дозволені законом засоби примусового впливу на правопорушника з метою відновлення порушеного порушення або запобігання його повторенню. Це також передбачає можливість захищати свої права шляхом здійснення фактичних дій у межах правового порядку (самозахист цивільних прав),

що є однією із форм реалізації правової відповідальності у цивільному праві.

Окрім того, до матеріально-правових засобів захисту належать юридичні заходи, які може застосувати сама уповноважена особа безпосередньо, — зокрема, заходи оперативного та процесуального впливу, передбачені законом, з метою виправлення або припинення правопорушення. Нарешті, право на захист передбачає можливість звернення до відповідних державних або громадських органів із вимогою сприяння у застосуванні юридичних заходів щодо примушення правопорушника до виконання певних дій або утриманнясь від неodobрянних правопорушень. Це може включати вимоги щодо притягнення до відповідальності, накладення юридичних санкцій або інших заходів, передбачених правовою системою, з метою забезпечення охорони порушених прав [162].

С. М. Тараненко та О. І. Ульянов розглядають захист прав лише в межах терміна «охорона права», не відокремлюють звужене розуміння охорони права, та дотримуються дещо протилежної точки зору. Останні розглядають захист лише як елемент охорони [Див.: 162, с. 58]. Також спірною є пропозиція відносити термін охорона до заходів. Так, термін «захист» вживається щодо заходів, що застосовуються після вчинення правопорушення для відновлення порушеного права, а охорона застосовуються до порушення права [179]. У викладених позиціях прослідковується певні тенденції при формулюванні поняття системи збереження комерційної таємниці, які проявляються у декількох основних підходах. Зокрема, деяка частина науковців наголошує на процесуальному аспекті розуміння цього поняття, вказуючи на те, що вона пов'язана з організацією комплексу заходів, спрямованих на збереження комерційної таємниці. Натомість інша частина науковців, наголошують на діяльнісному аспекті, пропонуючи розглядати систему

збереження комерційної таємниці як специфічну діяльність, що знаходить свій прояв у відновлення порушеного права та інтересу, впливу на правопорушника, запобіганні правопорушенням у майбутньому.

На наш погляд, найбільш правильним для розуміння та розкриття сутності «система збереження комерційної таємниці» є саме діяльнісний підхід, адже, вказане явище пов'язане із вчиненням певного комплексу дій. Збереження комерційної таємниці є діяльністю, в якій беруть участь два і більше суб'єкта. Таким чином, у контексті дослідження можемо зробити висновок, що системою збереження комерційної таємниці є – комплекс способів та внутрішньо узгоджених заходів, здійснені у формах і способах, встановлених законом, щодо захисту комерційної таємниці та можливості уповноваженої особи оперативного впливу на правопорушника з метою відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

З огляду на надане авторське визначення, можемо виділити такі характерні ознаки системи збереження комерційної таємниці:

1) суб'єктами такої діяльності є уповноважені особи, тобто законні володільці комерційної таємниці;

2) це діяльність уповноважених суб'єктів, яка проявляється у формі вчинення активних дій, які направлені в першу чергу на захист комерційної таємниці та оперативний вплив на правопорушника;

3) вказана діяльність має плановий (прогнозований) характер, тобто вчинення будь-яких дій щодо збереження комерційної таємниці з боку законного володільця, повинно бути чітко зумовлене існуванням певного плану дій;

4) вказана діяльність має мету – відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

Визначивши поняття системи збереження комерційної таємниці та навівши її основні ознаки, можемо запропонувати систему заходів зі

збереження комерційної таємниці, яка, в свою чергу, повинна відрізнятися простотою, ефективністю та керованістю. По-перше, для створення системи із забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта господарювання необхідно:

- визначитися з видом інформації, яка може мати ознаки комерційної таємниці. На цьому етапі головним є ретельна класифікація відомостей, які потребують відповідного статусу та режиму секретності. Важливим є затвердження таких локальних актів, як: Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю на відповідному підприємстві, установі чи організації, а також Положення про комерційну таємницю [72, с. 111]. Слід звернути увагу, що національне законодавство не має вимог та регламентацій щодо вказаних локальних актів, тому для їх прийняття доцільно звернути увагу на дослідження науковців [113, с. 82];

- необхідно забезпечити захист інформації, яка визнана як комерційна таємниця, від несанкціонованого доступу. Вагоме місце в цьому контексті є проведення попереднього тестування, вивчення анкетних даних щойно прийнятих співробітників тощо [157].

Дослідження провідних теоретиків права демонструють, що поняття «способи захисту (збереження)», «засоби захисту (збереження)», «форми захисту (збереження)» важливі для розуміння більш загального поняття - «захист прав», тому необхідно побудувати єдину модель взаємодії зазначених понять, у тому числі щодо збереження комерційної таємниці. Існуючий на сьогодні підхід до понятійного апарату, класифікації форм, способів, засобів збереження комерційної таємниці можна охарактеризувати відсутністю термінологічної чіткості, різноплановістю поглядів науковців, що перешкоджає однозначному визначенню змісту та юридичної природи форм, засобів, способів збереження комерційної таємниці [189, с. 19-20].

Форма захисту – це комплекс організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів [49]. Проте, О. Бігняк наголошує, що поряд з неоднозначністю доктринальних підходів та відсутністю в національному законодавстві поняття «форма захисту», навіть не оперує таким терміном, підмінюючи його або використовуючи терміни «порядок захисту», «способи захисту», останнє не містить визначення «захист права». З викладеного можемо зробити висновок, що хоча і входять до системи захисту, однак «засоби» та «форми» захисту є не тотожними поняттями та означають різні його складові [32, с. 45].

Як юридичну комплексну категорію, яка здійснює опосередкування суспільних явищ, що потребують юридичної регламентації, правову форму визначає О. А. Ломакіна [114, с. 167]. Так, під формою захисту цивільних прав пропонують розуміти механізм реалізації та захисту норм цивільного права, які охороняються за допомогою використання визначених засобів і способів захисту цивільних прав [123]. Також визначають форму захисту як дії, спрямовані на попередження, припинення порушення прав і їх відновлення. засновані на нормі права або договорі, що відбуваються або у рамках правової процедури, або без неї, здійснювані спеціальним юрисдикційним органом або самим правовласником [179]. З викладеного можемо зробити висновок, що формою збереження комерційної таємниці є передбачений законом або договором порядок юридичної діяльності щодо захисту комерційної таємниці, за допомогою якого забезпечується запобігання правопорушенням, здійснюється вплив на правопорушника та поновлюються порушені права.

Різноманітність та наявність певної кількості форм збереження комерційної таємниці викликає питання щодо їх ефективності та доцільності використання. На сьогодні у науці відсутній сталий підхід до визначення та класифікації форм захисту [179, с. 69]. Форми захисту прав

суб'єктів підприємницької діяльності пропонують поділити на три види: досудова, позасудова, судова. Судова може виступати і як самостійна форма захисту прав, і як гарантія законності винесення рішення іншими органами. Підстави і порядок використання кожної із зазначених форм і способів захисту встановлюються законодавством або угодою сторін [110, с. 32].

Г. О. Сляндєва виділяє, що публікація змісту судового рішення щодо порушення права інтелектуальної власності, а також загальних відомостей про таке порушення в засобах масової інформації, визначає ще як одну форму захисту згідно з нормами чинного законодавства [173]. При цьому в своїх напрацюваннях О. А. Підпригора стверджує, що ця компенсація, окрім компенсації збитків, має виплачуватись як міра покарання за порушені права, останній робить наголос на доречності застосування компенсації за неправомірне використання комерційної таємниці [136].

Виходячи зі специфіки змісту законного інтересу як пріоритетної форми захисту виділяють соціально-партнерську форму. Зміст цієї форми пояснюється створенням спеціального органу, принципами діяльності якого є соціальне партнерство, а основними завданнями – врегулювання розбіжностей, що виникли між роботодавцем та працівником [188].

Інші науковці розглядають лише дві форми захисту: юрисдикційна та неюрисдикційна, відмінність між якими – це орган, який вирішує спір. Тобто, при неюрисдикційній формі захист прав здійснюється самими учасниками таких відносин. Під час юрисдикційної форми захист здійснюється спеціально уповноваженими державними органами та окремими посадовими особами, порядок діяльності яких регулюється нормативно-правовими актами [179]. Як бачимо, позиція про здійснення захисту права у двох вказаних формах є точками зору більшості науковців [125, с. 134].

Юрисдикційна форма збереження комерційної таємниці передбачає можливість особи, яка законно володіє комерційною таємницею, звернутися до відповідних державних органів для відновлення або визнання порушеного права, припинення правопорушення, відшкодування шкоди, завданої іншим учасником суспільних відносин, які виникають у сфері збереження комерційної таємниці. Остання, залежно від території, на яку поширюється компетенція органу, уповноваженого на здійснення заходів зі збереження комерційної таємниці, може поділятися на:

- 1) національну, яка передбачає оскарження незаконних дій чи бездіяльності зобов'язаного суб'єкта в судовому порядку [121];
- 2) міжнародну, яка реалізується в результаті діяльності Європейського суду з прав людини.

Захист права на комерційну таємницю може здійснюватися як у судовому, так і у адміністративному порядку. Судовий порядок передбачає подання заяви або позову про захист порушеного права до відповідного суду. Відповідно до ч. 2 ст. 155 ГК України (наразі нечинний) [50], об'єктами інтелектуальної власності, зокрема й об'єктами правової охорони у сфері комерційної таємниці, визначалися такі, що підпадають під загальні умови захисту, визначені в ЦК України [190]. Зокрема, у ст. 432 ЦК України закріплено право кожної особи звертатися до суду із заявою про захист свого права інтелектуальної власності, зокрема — у випадках порушення або загрози порушення прав щодо комерційної таємниці. Окрім того, відповідно до ст. 20 ГК України (наразі нечинний) [50], майнові права суб'єктів господарювання, які стосуються збереження та захисту комерційної таємниці, підпадають під комплекс засобів захисту, зокрема: визнання наявності або відсутності права; недійсність актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших господарюючих суб'єктів, що суперечать

законодавству і порушують права або законні інтереси суб'єктів господарювання; визнання недійсними господарських договорів за визначеними законом підставами; відновлення положень і ситуації, що існували до порушення прав; припинення дій, які порушують право або створюють загрозу його порушення; зобов'язання виконати певні дії у натурі; відшкодування заподіяної шкоди; застосування штрафних санкцій, оперативно-господарських або адміністративних заходів; встановлення, зміну або припинення господарських правовідносин тощо. Водночас, ст. 16 ЦК України [190] закріплює можливість визнання угод недійсними та відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Таким чином, судовими формами збереження комерційної таємниці, які може використати її законний володілець є такі:

- 1) припинення дій, які порушують або створюють загрозу порушення права на комерційну таємницю;
- 2) поновлення ситуації у сфері комерційної таємниці до події правопорушення;
- 3) компенсація завданої шкоди та вжиття штрафних санкцій до правопорушника;
- 4) підтвердження права на комерційну таємницю.

Щодо адміністративного порядку збереження комерційної таємниці, можна зазначити що вказане питання у певній частині врегульовано положеннями ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [147]. Зокрема, передбачено, що володілець права на комерційну таємницю вправі звернутися із заявою про порушення права на комерційну таємницю до відповідного територіального органу Антимонопольного комітету, який в свою чергу зобов'язаний розглянути обставини справи і винести обов'язкове для виконання розпорядження про усунення порушення. При вчиненні незаконних дій щодо комерційної таємниці Антимонопольний комітет може прийняти рішення щодо визнання факту

недобросовісної конкуренції; припинення недобросовісної конкуренції; офіційного спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей та накладання штрафів [147].

Таким чином, адміністративними формами збереження комерційної таємниці, які може використати її законний володілець є такі:

- 1) визнання факту недобросовісної конкуренції;
- 2) припинення недобросовісної конкуренції;
- 3) накладення штрафу.

Як окрему форму збереження комерційної таємниці необхідно виділити – правову форму, яка реалізується самим суб'єктом, який законно контролює таку інформацію. Так, відповідно до ч. 1 ст. 36 ГК України «відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, спосіб їх захисту визначаються суб'єктом господарювання відповідно до закону» [50]. Слід погодитися із Г. О. Андрощуком і П. П. Крайневим, що на підприємстві шляхом прийняття локальних нормативних актах, відбувається регулювання трудових відносин, та встановлення правил щодо захисту комерційної таємниці [20]. Науковці наголошують, що «комплексне застосування напрацьованого арсеналу правових засобів в масштабі як усієї економіки, так і окремих її кластерів, є найбільш ефективними, оскільки дозволили б залежно від внутрішньої та зовнішньої ситуації оптимізувати управління економікою на тих засадах, які є» [71].

Таким чином, при використанні правової форми збереження комерційної таємниці суб'єкт господарювання може вдатися до таких способів:

1) прийняття локальних нормативних актів, які регулюють питання у сфері комерційної таємниці на окремому об'єкті, зокрема переліку відомостей, які становлять комерційну таємницю, положення про комерційну таємницю, порядку чи інструкції роботи з неї, порядку доступу працівників до комерційної таємниці тощо;

2) укладання з працівником угоди про нерозголошення комерційної таємниці;

3) прийняття на підприємстві певних документів, які регулюють питання збереження комерційної таємниці, зокрема наказів, статутів, правил внутрішнього трудового розпорядку.

Неюрисдикційна форма збереження комерційної таємниці передбачає самостійні дії суб'єкта щодо захисту комерційної таємниці. Так, Р. С. Харчук виділяє, що до цієї форми належать самозахист, добровільне дотримання й соціальне партнерство [188, с. 1074]. Більшість авторів доходять висновку, що самозахист у сфері збереження комерційної таємниці здійснюється без звернення до компетентних органів, з метою припинення порушення права, поновлення порушеного права та відшкодування заподіяної шкоди. Вказане не характерне для трудового права та права соціального забезпечення [191].

Таким чином, при використанні неюрисдикційної форми збереження комерційної таємниці суб'єкт господарювання може вдатися до таких способів:

1) використання техніки та технічних засобів захисту комерційної таємниці;

2) організації режимно-секретного діловодства;

3) забезпечення схоронності конфіденційної інформації та матеріальних носіїв, які її містять;

4) введення відповідного маркування носіїв з конфіденційною інформацією;

5) створення відділу служби безпеки підприємства та охорони підприємства, тощо.

Досліджені форми збереження комерційної таємниці мають важливе значення та є тим необхідним базисом, який допоможе притягнути до відповідальності працівника, дії якого призвели до розголошення чи можливості розголошення комерційної таємниці.

Проведене дослідження форм збереження комерційної таємниці дозволило виділити та класифікувати три основні форми:

1) юрисдикційну, яка включає судову та адміністративну форми збереження комерційної таємниці;

2) правову та

3) неюрисдикційну.

Резюмуючи, необхідно вказати, що чинний КЗпП України не містить окремої норми, яка б регулювала питання системи та форм збереження комерційної таємниці, що свідчить про прогалини у трудовому законодавстві та необхідності доопрацювання цього питання. З урахуванням проведеного дослідження, вважаємо за необхідне закріпити в новому Трудовому кодексі України положення, які б регулювали питання системи та вже досліджених юрисдикційної, правової та неюрисдикційної форм збереження комерційної таємниці.

2.2 Правові гарантії захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору

У XIX ст. Оскар Уайльд відмітив, що таємна інформація – це майже завжди джерело великого статку. Проте вже в XXI ст. Нассимом Талебом була вказана біда інформаційної епохи – шкідливість даних нарастає швидше, ніж отримувана від них користь. Якщо хочете зробити компанію банкрутом, надайте конкурентам інформацію про неї [134].

Можна погодитися, що питання збереження комерційної таємниці є найбільш важливим у відносинах, що виникають у сфері її використання. Можна вважати, що права на комерційну таємницю виникають з моменту вжиття заходів по її захисту з боку особи, яка на законних підставах володіє комерційною таємницею. З огляду на викладене, вжиття заходів щодо захисту інформації вказаної категорії є недостатнім. У цьому контексті на перший план виходять гарантії такого захисту, які мають пріоритетне значення для здійснення належного та ефективного правового забезпечення захисту комерційної таємниці.

Слід указати, що починаючи більш детально розглядати питання правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору, варто звернути увагу саме на визначення поняття правові гарантії. Для початку, перед розкриттям значення терміна правові гарантії, визначимося з поняттям та змістом самих гарантій. Якщо звернутися до етимології поняття, то у перекладі з французької мови слово гарантія означає забезпечення (поруку). Останнє створює необхідні умови для існування відповідних відносин, а також забезпечує досягнення необхідного результату [168, с. 130]. В юридичній науці існують різні точки зору щодо визначення поняття «гарантія». Так, поняття «гарантії» розуміють як систему взаємопов'язаних умов, вимог, принципів та норм, завданнями яких є гарантування додержання прав, свобод і законних інтересів громадян [93]. Дещо схожої точки зору

дотримується й О. Ф. Скакун, яка під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему політичних та юридичних умов, соціальних та економічних способів та засобів, які забезпечують охорону та надійний захист прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також забезпечують їхню фактичну реалізацію [166, с. 203]. Таким чином, бачимо, що гарантії можна узагальнити як відповідні способи, засоби та умови, за допомогою яких забезпечуються, дотримуються та реалізуються на практиці права, свободи та законні інтереси людини.

Ураховуючи, що в межах досліджуваної теми що нас цікавлять саме правові гарантії захисту та охорони комерційної таємниці, зупинимося на їх більш детальному дослідженні. Так, в юридичній енциклопедії юридичні гарантії прав і свобод людини та громадянина визначені як інститути чи правові норми, які покликані забезпечити беззаперечну реалізацію та можливість здійснення прав особи, їх захист, а в разі посягання на ці права, крім захисту, покликані поновити визначені юридичні гарантії, встановлені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами [194, с. 555]. На думку В. Ф. Погорілка, правові гарантії повинні практично забезпечувати права та свободи людини і громадянина, тобто бути як передбачені законом спеціальні засоби [137, с. 40]. Як установлений державою особливий порядок та режим функціонування окремих державних органів, створений для реалізації прав громадян, спрямований на їх захист та відновлення у разі посягань, притягнення винних до відповідальності [120, с. 16]. Також слід підтримати думку О. Скакун щодо розмежування юридичних гарантій прав і свобод від юридичних гарантій законності. Вказане пояснюється тим, що юридичними гарантіями прав і свобод є система засобів та способів, нормативно передбачених, завданнями яких є забезпечення реального функціонування прав і свобод людини і громадянина. У той

час, як юридичні гарантії законності – це лише система правових норм, які передбачають умови і способи для належного режиму законності [167].

Проаналізувавши точки зору до визначення поняття юридичних гарантій, можемо прийти до висновку про існування трьох концепцій чи поглядів щодо визначення досліджуваного поняття. По-перше, під юридичними гарантіями розуміють сукупність норм та принципів права, які закріплюють механізм, порядок та шляхи належного захисту прав і свобод, а також покликані забезпечити належний рівень їх реалізації. По-друге, під юридичними гарантіями інша частина дослідників розуміє правові засоби та способи реалізації прав людини і громадянина, специфічні способи їх захисту. Щодо третьої концепції, то її прихильники під правовими гарантіями розуміють спеціальні правові умови, які допомагають реалізації прав та обов'язків людини і громадянина [110, с. 28].

Дослідивши визначення вчених щодо поняття правові гарантії, можемо зробити висновок, що правовими гарантіями захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору є сукупність умов, способів та засобів, передбачених нормативно-правовими актами, які регулюють трудові відносини, що виникають у сфері комерційної таємниці, та за допомогою яких забезпечуються, дотримуються та реалізуються на практиці права і обов'язки працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також здійснюється їх охорона, захист та відновлення у разі порушення.

Як і кожному правову явищу, правовим гарантіям притаманні певні ознаки. Проте, кожний з науковців, які досліджували правові гарантії, виділяє свій перелік відповідних ознак, притаманних юридичним гарантіям. Так, В. С. Пересунько виділяє такі ознаки юридичних гарантій, а саме: ефективність; дієвість; повнота та комплектність. Вказане

пояснюється тим, що гарантія не може існувати самотійно, для неї характерним є існування в комплексі з усіма структурами суспільства та держави, останні у всіх випадках повинні надавати можливість користуватися всіма права та благами [134]. Т. М. Заворотченко у своєму дисертаційному дослідженні наводить такі ознаки юридичних гарантій: надійність гарантій, їх нормативність, системність, реальність та комплектність. Тобто, на думку автора, гарантії передбачені лише в положеннях нормативно-правових актів, які складають систему гарантій, повинні бути стабільними та відповідати сучасним умовам розвитку суспільства, підкріплюють та силують одна одну [68].

З урахуванням викладеного, виділяємо, що ознаки правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору поділяються на:

1) загальні, до яких необхідно віднести: нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актах; наявність юридичних умов, способів та засобів; реальність; дієвість та ефективність;

2) спеціальні, тобто: обмеженість, оскільки останні поширюють свою дію лише на конкретне коло суб'єктів у сфері захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору; їх функціональним призначенням є забезпечення, дотримання та реалізація прав і обов'язків працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також їх охорона, захист та відновлення у разі порушення; вступають в дію за певних обставин, тобто під час укладення трудового договору з урахуванням вимог щодо збереження комерційної таємниці, під час виконання працівником трудової функції та роботи з комерційною таємницею, а також після припинення трудових відносин.

Також «важливим аспектом визначення сутності та змісту юридичних гарантій є їх класифікація. Разом із тим питання класифікації

юридичних гарантій є не менш спірним, ніж визначення його поняття». Так, С. Г. Стеценко виділяє такі види юридичних (правових) гарантій: 1) заходи юридичної відповідальності та стан діяльності із запобігання і припинення правопорушень; 2) ефективність контролю за реалізацією правових актів; 3) стабільний стан законодавства, його відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки; 4) доступність і якість правосуддя [176, с. 195].

За думкою С. Бобровника, юридичні гарантії можна класифікувати за кількома основними критеріями, кожен з яких відображає різні аспекти їхнього впливу і функціональності у системі правового забезпечення.

По-перше, за суб'єктами, що беруть участь у формуванні й реалізації гарантій, виділяють: гарантії, які забезпечуються діяльністю глави держави — президента — як гаранта прав і свобод людини; парламенту — як представника й джерела декларування правового статусу та гаранта легітимності законодавства; уряду — як суб'єкта, що забезпечує практичну реалізацію проголошених прав та обов'язків; та суду — як органу, що виступає гарантом охорони та відновлення порушених прав. До таких суб'єктів належать, відповідно, парламентські, адміністративні, судові та президентські гарантії [34, с. 123].

По-друге, за характером виконуваної функції, виділяють: правореалізаційні гарантії, що створюють нормативні й організаційні умови для захисту прав, дотримання заборон та виконання обов'язків — важливий засіб забезпечення дії прав; правотворчі гарантії, зміст яких полягає у закріпленні у правових нормах правового статусу суб'єктів і визначенні засобів відповідальності за їх порушення; та правороз'яснювальні гарантії, що забезпечують доступ до інформації і знань про зміст і обсяг прав та свобод для правомірної їх реалізації [34, с. 124].

По-третє, з точки зору змісту, виділяють: організаційні гарантії, що характеризують статус визначених суб'єктів, сприяючих реалізації прав людини; до них належать народ, держава, міжнародні організації, владні та судові органи, правоохоронні структури, уповноважений з прав людини, а також органи прокуратури; і нормативні гарантії, що закріплюються у правових нормах у формі принципів, що гарантують неухильність, непорушність, рівність та необмежену дію прав і свобод людини [34, с. 125].

По-четверте, за статусом, у рамках яких виділяють каральні гарантії, що мають реальний механізм застосування заходів примусового характеру щодо порушників із боку держави, а також превентивні гарантії, спрямовані на запобігання порушенням шляхом створення системи заборон і профілактичних заходів. Окрім того, охоронні гарантії передбачають можливість закріплення комплексу заходів впливу у разі скоєння порушень гарантованих державою прав і свобод [34, с. 126-128].

Що стосується правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору, то їх вичерпного переліку в законодавстві немає. Здійснюючи аналіз та узагальнення нормативно-правових актів, які регулюють питання комерційної таємниці, можемо визначити класифікацію правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці, до яких віднести:

- 1) захист права на комерційну таємницю при укладенні трудового договору;
- 2) гарантії охорони комерційної таємниці;
- 3) реалізації права на використання комерційної таємниці;
- 4) гарантії відповідальності та відновлення прав у сфері комерційної таємниці.

Розглянемо більш детально кожен із виділених правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового

договору. Спершу необхідно вказати, що до гарантій, які забезпечують захист права на комерційну таємницю можна віднести гарантії, які закріплено в Конституції України, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, законах та інших нормативно-правових актах, що передбачають способи захисту, а також умови їх застосування. Зокрема, правовими підставами здійснення захисту конфіденційної інформації в Україні стали положення ЦК України, законів України «Про інформацію», «Про підприємства в Україні», «Про власність», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», КУпАП, КК України та інших законів про інформацію.

Якщо звернутися до законодавства Франції щодо захисту комерційної таємниці, бачимо, що у цій країні відсутні спеціалізовані нормативно-правові акти з питань регулювання комерційної таємниці. Таке регулювання здійснюється на підставі загальних норм права у різних галузях права, зокрема, визначених у цивільному, кримінальному чи трудовому праві. Аналізуючи законодавства країни, з поміж всього, можемо виділити такі напрями захисту інформації, що має ознаки комерційної таємниці, а саме: 1) у частині кримінального права – передбачено кримінальну відповідальність для посадових осіб державних, контролюючих органів чи органів місцевого самоуправління за її розголошення; 2) щодо трудових відносин – визначено положення про неконкуренцію колишнього працівника з роботодавцем після звільнення, а також обов'язок працівника під час виконання трудової функції підтримувати та не розголошувати режим конфіденційної інформації; 3) цивільні правовідносини – передбачено цивільно-правову відповідальність за розголошення комерційної таємниці з боку особи, які було ввірено цю інформацію [62].

Зокрема, до правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці в Україні відносимо: виключне право дозволяти використання

комерційної таємниці; право на використання комерційної таємниці; виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці.

Крім цього, однією із важливих гарантій захисту прав на комерційну таємницю є саме інститут боротьби з недобросовісною конкуренцією. Так, відповідно до ст. 1 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» недобросовісною «конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності». Відповідно до закону, до таких актів належать: 1) незаконне використання ділової репутації суб'єкта господарювання (неправомірне (тобто без отримання відповідного дозволу) використання чужих символів, рекламних матеріалів, упаковки; незаконне використання товарів іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду товару; порівняльна реклама); 2) створення перешкод для компаній у процесі конкуренції та досягнення незаконних конкурентних переваг (дискредитація компанії – тобто розповсюдження неправдивої, неповної або недостовірної інформації, що завдає шкоди репутації конкурента, бойкот компанії; схильність; схилення постачальників до дискримінації покупців (замовників); підкуп працівників, посадових осіб постачальників, покупців; отримання неправомірної конкурентної переваги, тобто такої, що стала можливою шляхом порушення закону; поширення оманливої інформації); 3) незаконне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці. Законодавство щодо захисту від недобросовісної конкуренції визначає основні методи захисту, які може використовувати в господарській діяльності суб'єкт господарювання, включає як нормативно-законодавчі акти щодо визначення сутності недобросовісної конкуренції, так і акти про охорону правна інтелектуальну власність [129, с. 30].

Наступною необхідною гарантією є гарантія охорони комерційної таємниці, оскільки найчастіше розголошують комерційну таємницю саме працівники, які перебувають з власником комерційної таємниці в трудових відносинах. Вказані гарантії охорони комерційної таємниці можуть бути забезпечені комплексом юридичних, фізичних, технічних і психологічних заходів, наприклад: це прийняття локальних актів, зокрема положень чи інструкцій щодо охорони комерційної таємниці на підприємстві, установі чи організації; регулювання відносин між роботодавцем та працівником у сфері комерційної таємниці на підставі додаткових угод про нерозголошення комерційної таємниці; облік та контроль за особами, яким стали відомі відомості, що становлять комерційну таємницю; створення додаткових служб безпеки щодо охорони комерційної таємниці, тощо.

Як слушно з цього приводу вказано Л. Колбо й І. Колесніковою, оформлюючи трудові правовідносини, для захисту комерційної таємниці дуже корисним буде передбачити, наприклад, такі зобов'язання для співробітників:

- 1) не розголошувати комерційну таємницю без дозволу та зберігати її;
- 2) беззаперечно виконувати вимоги локальних актів у частині збереження комерційної таємниці;
- 3) здійснювати повідомлення відповідній посадовій особі або до відповідного підрозділу господарюючого суб'єкта про спроби сторонніх осіб одержати відомості, що становлять комерційну таємницю,;
- 4) «зберігати комерційну таємницю господарюючих суб'єктів, з якими є ділові відносини; не використовувати знання комерційної таємниці для занять діяльністю, яка в якості конкурентної дії може завдати шкоди господарюючому суб'єкту» [86, с. 11].

Гарантіями реалізації права на використання комерційної таємниці є конституційні (загальні), міжгалузеві та спеціальні. Так, статті 41, 42 та 54 Конституції України закріплюють право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [89]. Також, загальні гарантії закріплено в ст. 47 ГК України (наразі нечинний), де було встановлено, права підприємців, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності. «Держава надає рівні права і можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів» [50].

Положеннями ЗУ «Про інформацію» закріплено міжгалузеві гарантії реалізації права на використання комерційної таємниці. Останні визначають право на інформацію, забезпечене наявністю відповідних режимів, в тому числі режиму конфіденційності щодо інформації комерційного характеру [149].

Спеціальними гарантіями реалізації права на використання комерційної таємниці є майнові права власності на комерційну таємницю, передбачені ст. 506 ЦК України. По-перше, це право володільця комерційної таємниці на її використання. По-друге, — виключне право дозволяти використання цієї таємниці будь-яким способом з урахуванням обмежень, передбачених законом або договором. По-третє, — виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або застосуванню інформації, що є об'єктом комерційної таємниці, з метою захисту економічних інтересів власника. Ці права забезпечують контроль над інформацією та запобігають її неправомірного розголошення або використання третіх осіб без дозволу власника. Окрім того, до складу майнових прав інтелектуальної власності належить і законодавчо

закріплене право на інші, додаткові майнові можливості, передбачені відповідними нормативно-правовими актами [190].

За порушення права на комерційну таємницю, передбачені такі види відповідальності:

- кримінальна (ст. 231 «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» та ст. 232 «Розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках» Кримінального кодексу України [109]);

- адміністративна (ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція» КУпАП [84]);

- цивільно-правова (ст. 24 «Відшкодування шкоди» ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [147], що передбачає відшкодування збитків);

- господарсько-правова (Глава 5 «Відповідальність за недобросовісну конкуренцію» Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [147] та ст. 36 «Неправомірне збирання, розголошення та використання відомостей, що є комерційною таємницею» ГК України [50]);

- дисциплінарна, яка за своєю правовою природою є договірною та покликана забезпечити правопорядок у сфері праці та спонукає працівників до свідомого та сумлінного ставлення при виконанні своїх трудових обов'язків щодо охорони та збереження комерційної таємниці.

Аналізуючи законодавство країн ЄС, можемо навести приклад законодавства ФРН, яке передбачає відповідальність за розголошення конфіденційності інформації аж до кримінальної, та встановлює обов'язок посадових осіб державних контролюючих органів дотримуватися режиму конфіденційності інформації. Гарантії збереження конфіденційності ноу-хау в процесі судового розгляду передбачає

процесуальне законодавство ФРН. «За розголошення торгового секрету кримінальне покарання, передбачене процесуальним законодавством ФРН, варіюється від штрафу до позбавлення волі до 1 року, що не виключає також відшкодування завданих збитків» [43].

У англійському праві застосовуються три основні принципи, що регламентують відповідальність за порушення режиму конфіденційності у сфері комерційної таємниці. По-перше, особа, яка отримала комерційну таємницю, не має права використовувати цю інформацію раніше, ніж її власник, враховуючи пріоритетність прав власника на конкурентному ринку. Такий підхід ґрунтується на припущенні домінуючої ролі власника, що має перевагу у момент реалізації права, що особливо важливо у умовах жорсткої конкуренції, — щоб запобігти швидкому витоку інформації й забезпечити своєчасне застосування її цінності.

По-друге, у разі доведення, що без згоди власника особа умисно або ненавмисно розкрила конфіденційну інформацію, вона визнається винною у порушенні прав і законних інтересів власника, що містить комерційну таємницю. Таке порушення має правові наслідки, що регламентуються відповідним законодавством, і зокрема — стосуються компенсації завданих збитків та інших заходів відповідальності.

По-третє, якщо інформація передається на умовах конфіденційності, тобто під час оформлення договору або підписання угоди, то особа, що отримала доступ до такої інформації, не має права її використовувати або розкривати третім особам у цілях конкуренції або комерційної вигоди. Ця норма спрямована на підтримання довіри та забезпечення справедливого рівноваги між учасниками господарських відносин, зменшення ризиків неправомірного використання конфіденційних даних [21].

Взяття відповідачем зобов'язання під присягою передати позивачу або знищити фізичні об'єкти, в які втілені ноу-хау або торговий секрет, компенсація за збитки або упущену вигоду, які стали результатом

порушення зобов'язань про конфіденційність та винесення ухвали суду, яка може мати «проміжну» (служує лише для запобігання подальшому спричиненню шкоди до прийняття остаточного рішення по справі) або «постійну» дію є тими заходами, що у разі порушення конфіденційності застосовуються до порушника [22].

Таким чином, приходимо до висновку, що правовими гарантіями охорони комерційної таємниці є: кримінальні, адміністративні, цивільно-та господарсько-правові, дисциплінарні.

Важливою юридичною гарантією прав і інтересів людини і громадянина є створення та належне функціонування системи захисту таких прав та інтересів, постійне вдосконалення способів захисту цих прав, а також засобів захисту охоронюваних законом інтересів. Існує точка зору, що гарантії не можна ототожнювати із захистом та відповідальністю права. Гарантії відповідальності та захисту носять винятковий особливий характер, оскільки побоювання у застосуванні санкцій виступають як одна з умов, що забезпечує їх ефективне та безперешкодне здійснення. Тому, визначається, що це гарантії іншого рівня, які покликані забезпечити законність у сфері захисту комерційної таємниці [73, с. 43].

Таким чином, проведене дослідження дозволяє виділити наступні правові гарантії:

- 1) захист права на комерційну таємницю при укладенні трудового договору;
- 2) гарантії охорони комерційної таємниці;
- 3) реалізації права на використання комерційної таємниці;
- 4) гарантії відповідальності та відновлення прав у сфері комерційної таємниці.

Викладене свідчить про наявність в Україні розгалуженої системи правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці, при цьому

для значної кількості спеціальних гарантій необхідне прийняття додаткових нормативно-правових актів та їх чіткого визначення. Тому перспективою подальших досліджень правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці є дослідження галузевих та спеціальних гарантій комерційної таємниці, виокремлення їх ролі в системі умов, які забезпечують задоволення інтересів роботодавців та працівників.

2.3 Укладення угоди про дотримання комерційної таємниці у трудових відносинах

У Конституції України закріплено припис, який визначає право кожної особи на працю як один із основоположних прав і свобод людини і громадянина. Згідно з цим положенням, кожен має право на працевлаштування і можливість заробляти собі на життя шляхом здійснення вибору роботи або погодження на певний вид діяльності. При цьому держава зобов'язана створювати умови для реалізації цього права, гарантувати рівні можливості у виборі професії та виду трудової діяльності. Крім того, держава здійснює цільові програми і заходи щодо професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до актуальних потреб ринку праці і суспільства в цілому, що сприяє формуванню якісного кадрового резерву й підвищенню конкурентоспроможності трудових ресурсів. Вказане забезпечує створення сприятливих умов для активної реалізації трудових прав громадян і формує систему державних заходів щодо підвищення рівня зайнятості й забезпечення соціальної стабільності [89].

Сучасні перетворення та зміни різних векторів суспільного життя, що відбуваються в нашій країні, потребують негайного удосконалення, оновлення трудового законодавства та покращення правового

регулювання найманої праці. Натепер, особливо в умовах підготовки та розгляду проекту нового ТК України, своєї актуальності потребує удосконалення рівня законодавчого регулювання трудових відносин, і передусім щодо укладення угоди про додержання комерційної таємниці, для їх відповідності європейським стандартам та міжнародним вимогам. У зв'язку з цим, постає нагальна потреба детального дослідження питання укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах.

Проблематика укладення угод у трудовому праві постійно викликає значний інтерес у науковців, серед яких: В. Венедиктов, В. Бурак, Н. Болотіна, М. Бойко, Н. Гетьманцева, В. Короткін, В. Костюк, П. Жигалкін, В. Прокопенко, С. Сільченко, В. Щербина, О. Ярошенко та ін.

Основним інститутом в системі трудового права є трудовий договір, який встановлює види трудових договорів; містить норми порядку його укладення; визначає умови, зміни умов та порядок припинення трудового договору та інші істотні умови. Загально прийнятою є позиція, з якою ми повністю згодні, що «трудова угода є особливою формою регулювання трудових відносин [133, с. 47]. Все частіше сьогодні оперують поняттями «угоди про працю» чи «трудова угода», з яким часто вживають поняття «трудова угода». Все вказане викликає незрозуміння змісту поняття «трудова угода», в тому числі нечітка визначеність співвідношення із поняттям «договори про працю» терміну «угоди про працю» [118, с. 222].

Передусім треба сказати, що у загально-юридичному аспекті як сфери індивідуального самовираження особистості і творчості договори є суттєвою складовою частиною сучасної цивілізації та культури, які проникають у всі сфери відносин [55]. Загальне визначення поняття «договір» як угоди двох або більше сторін про встановлення, зміну чи припинення відповідних прав і обов'язків, можемо знайти в «Юридичній

енциклопедії» [193]. Трудовий договір має багатопланове значення. Останній є зв'язуючим елементом між роботодавцем та працівником, головною юридичною підставою виникнення трудових правовідносин, трудових прав і обов'язків [132]. Інші науковці, зокрема М. І. Іншин, В. Л. Костюк та В. П. Мельник, зазначають, що трудовий договір виступає як своєрідна правова гарантія реалізації права на працю, визначає трудові обов'язки, обов'язок виплати заробітної плати, належні умови праці, тощо [183, с. 194]. Досліджені позиції вчених щодо визначення поняття «трудовий договір», що закріплюються на законодавчому визначенні цієї інституції у ст. 21 КЗпП України [83].

У той же час, оскільки термін «трудова угода» є надуманий практиками, О. Галиця різко критикує такий підхід та вказує, що ст. 21 КЗпП України передбачає право працівника укладати трудовий договір чи трудовий договір особливої форми – контракт. Як підсумок: «трудова угода не передбачається чинним законодавством і порушує права працівника» [44, с. 42].

З аналізу сучасної науки і правової доктрини випливає, що будь-який договір, укладений у межах трудових відносин або з метою їх регулювання, за своєю сутністю є угодою. Це узгоджується з думкою Н. О. Мельничук, яка підкреслює, що трудовий договір, незалежно від його характеристики або форми, являє собою правову угоду між працівником та роботодавцем щодо визначених умов праці. Водночас, у практичній діяльності широко застосовуються терміни «трудова угода» або «договір про працю». Однак, в законодавстві України застосування терміну «трудова угода» є неправомірним, оскільки він не передбачений законодавчими актами у сфері трудового права, а використання його може вводити в оману щодо правового статусу і природи таких договорів.

До того ж, термін «угоди про працю» не є тотожним поняттю «трудові угоди». За змістом, він є більш ширшим і комплексним,

охоплюючи різноманітні договори та угоди, що містять елементи працевиконання або працевлаштування і відображають специфіку реалізації права на працю. Вони утворюють правову основу для регулювання трудових відносин та визначають форми їх юридичного закріплення у відповідності до вимог трудового законодавства. Такі угоди, зокрема, колективний договір і трудовий договір, виступають формами реалізації норми трудового права і мають важливе функціональне значення у правовій системі України. Вони закріплюють конкретний режим праці, визначають права і обов'язки сторін, а також гарантії та соціальні гарантії працівників і роботодавців у відповідності з чинним законодавством [118, с. 224].

Аналізуючи судову практику України, можна дійти висновку, що на сьогодні практика щодо застосування законодавства про не конкуренцію є доволі неоднозначною, оскільки наявний різний підхід судів до їх законності. Так, суди визнають угоди про не конкуренцію такими, що суперечать чинному законодавству, вмотивовуючи свою позицію низкою положень національного законодавства, що унеможлиблюють застосування угоди про не конкуренцію, зокрема: ст. 43 Конституції України, згідно з якою «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується»; ст. 5-1 КЗпП України, яка встановлює, що «держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України, вільний вибір виду діяльності»; ст. 9 КЗпП України, яка вказує, що «умови трудових договорів, які погіршують положення співробітників порівняно із трудовим законодавством України, є недійсними (адже угоди про не конкуренцію можуть бути як у вигляді окремих договорів, так і бути складовою частиною трудових)»; ст. 27 ЦК України, відповідно до якої «правочин, що обмежує можливість фізичної особи мати не заборонені законом цивільні права та обов'язки, є

нікчемним» (положення ЦК України застосовуються до врегулювання трудових відносин – ч. 1 ст. 9 ЦК України) [161].

Так, апеляційний суд Дніпропетровської області розглядав справу №191/215/14-ц, в якій роботодавець намагався стягнути з колишнього працівника штраф за створення конкурентної компанії та працевлаштування у ній директором. У постанові від 18.08.2014 суд дійшов висновку, що умови договору найму в частині заборони відповідачу займатись будь-яким видом діяльності, подібним до того, який провадився позивачем, порушує права відповідача та суперечить діючому законодавству [159]. У свою чергу, в рішенні від 10.07.2017 р. у справі №607/1440/17 в апеляційній інстанції погодилися із висновком місцевого суду, який відмовив у задоволенні позову працівника про часткове визнання недійсним трудового контракту, котрий передбачав, зокрема, заборону зайняття конкурентною діяльністю по відношенню до підприємства. Суд вказав, що зазначені умови договору не порушують право позивача на працю [186].

Доцільно вказати, що сьогодні в більшості розвинених країн світу угоди дотримання комерційної таємниці є законними і широко застосовуються за умови дотримання ряду вимог, встановлених законом та/або судовою практикою.

Так, «у країнах романо-германської правової сім'ї, наприклад у Франції, для дійсності такої угоди вона повинна відповідати трьом обов'язковим умовам, встановленим Верховним судом Франції в рішенні від 10 липня 2002 року: 1) обмеження мають бути необхідним для захисту законних інтересів компанії; 2) обмеження не повинні заважати працівникові знайти нову роботу, враховуючи його посаду та кваліфікацію; 3) угода має передбачати виплату компенсації за час її дії (зазвичай на рівні 30% від заробітної плати працівника). У випадку невідповідності угоди хоча б одній з них угода про не конкуренцію є

недійсною, і працівник вправі її недотримуватися» [4]. Наприклад, «у Каліфорнії угоди про не конкуренцію автоматично визнаються недійсними, за винятком декількох ситуацій, прямо передбачених законом» [3]. «Верховний суд Огайо визнає угоди дійсними, якщо передбачені в них обмеження: 1) є розумно необхідними для захисту роботодавця; 2) необґрунтовано не обмежують права працівника; 3) є такими, що не суперечить публічному порядку» [8]. Як бачимо, у практиці зарубіжних країн, напрацьовані підходи, що дозволяють дотримуватися «балансу інтересів роботодавця з не створення нечесної конкуренції з інтересами працівника заробляти собі на життя».

Досліджуючи зміст поняття «угода про додержання комерційної таємниці», звертаємо увагу, що досить лаконічна дефініція досліджуваного поняття міститься у звіті Міністерства фінансів США щодо економічних ефектів та наслідків угод про не конкуренцію для політики. Так, у звіті неконкурентні угоди – це угоди між роботодавцями та працівниками, які відтермінують можливість останніх працювати на конкурентів [12].

Щодо досліджуваного поняття О. М. Рим у своїй дисертації визначає угоду про не конкуренцію як «угоду між працівником і роботодавцем, за якою працівник, що отримав допуск до комерційної таємниці роботодавця у встановленому порядку, бере на себе обов'язок не використовувати комерційну таємницю як під час виконання роботи за сумісництвом в іншого роботодавця, так і в період здійснення власної підприємницької діяльності, надання послуг чи виконання робіт за цивільно-правовими договорами, що діятиме впродовж тривалості трудових правовідносин та/або протягом визначеного сторонами строку після їхнього припинення» [158, с. 7].

Отже, приходимо до висновку, що угода про додержання комерційної таємниці – це згода між особою, яка законно володіє

відомостями, предметом яких є комерційна таємниця, та третьою особою, яка бере на себе зобов'язання дотримуватися умов угоди щодо порядку, способів, засобів, дій використання цієї комерційної таємниці, а в разі їх порушення нести відповідальність відповідно до умов договору та чинного законодавства.

Загалом в угод про не конкуренцію доволі давня історія становлення. Так, «у 1717 р. у справі Мітчел проти Рейнольдса (*Mitchel v. Reynolds*), судом були виокремлені умови, які уможливають застосування угоди про не конкуренцію. Відповідно до фабули справи Рейнольдс (відповідач) надав пекарню Мітчелу (позивачу) в оренду на п'ять років. Однією з умов договору оренди було зобов'язання Рейнольдса не конкурувати з Мітчелом у торгівлі випічкою протягом строку оренди та в межах міста Сент-Ендрюс Холборн. Також була передбачена сплата 50 фунтів у випадку порушення Рейнольдсом своїх обов'язків. Під час судового розгляду Рейнольдс стверджував, що угода не конкурувати є протиправним обмеженням, проте суд із даним твердженням не погодився. На думку судді Паркера, загальні обмеження торгівлі є неправомірними, проте в даному випадку є обґрунтованими, а отже – законними. Умова не створювати конкуренцію була розумною і необхідною для досягнення основної мети договору, адже у випадку якщо Рейнольдс знову відкриє свій бізнес – він залучить своїх старих клієнтів і позбавить тим самим Мітчела вигоди від угоди» [13, с. 19]. Одна з перших справ щодо обмеження економічної конкуренції – «справа Даєра (*Dyer's Case*) – мала місце ще у 1414 р. в Англії». Відповідно до фабули справи «пан Джон Даєр пообіцяв не здійснювати свою торгівлю в тому ж місті, що і позивач, протягом шести місяців, а позивач, у свою чергу, нічого не обіцяв у відповідь. Суд визнав обмеження таким, що не відповідає загальному праву (*common law*), а зобов'язання – недійсним» [13, с. 18].

Таким чином, на сьогодні угоди про дотримання комерційної таємниці прямо не врегульовані трудовим законодавством України, проте досить поширеними серед сторін трудових відносин. І за певних умов можуть стати «дійсно дієвим інструментом захисту інтересів роботодавця».

Не менш важливим є питання дослідження самого поняття укладення трудового договору (угоди), оскільки ч. 3 ст. 24 КЗпП України забороняє допуск працівника до роботи без укладення трудового договору. Наприклад, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, С. В. Мороз та К. А. Малиновська розглядають способи укладення трудового договору, до яких зараховують досягнення угоди між працівником і роботодавцем як основний спосіб укладення трудового договору (угоди), а також фактичний допуск до роботи [141, с. 87-107].

Процедура укладення трудового договору регламентується чинним законодавством – ст. 24 КЗпП України. Так, відповідно до чинного законодавства України, укладання трудового договору вирішується у письмовій формі, що є обов’язковою умовою в ряді визначених випадків. Так, закон застерігає обов’язковість письмового оформлення договору у таких ситуаціях: при організованому наборі працівників, у випадках укладення трудового договору для роботи в районах з особливими природно-географічними або геологічними умовами, що пов’язані з підвищеним ризиком для здоров’я, а також при укладенні контракту. Крім того, інститут обов’язкового письмового оформлення поширюється на випадки, коли працівник наполягає на цьому, а також на договори з неповнолітніми та фізичними особами. В окремих випадках, передбачених законодавством, укладення трудового договору повинно бути оформлено у письмовій формі для всіх інших видів робіт, що регулюються нормативними актами України [83].

При укладанні трудового договору громадянину потрібно надати паспорт або інший документ, що посвідчує особу; у разі наявності — трудову книжку або відомості про трудову діяльність з Реєстру застрахованих осіб у Державному реєстрі загальнообов'язкового соціального страхування. За законодавством, у випадках, передбачених законом, доцільно також подати документи щодо рівня освіти (спеціальність, кваліфікація), стану здоров'я, військовий білет і інші необхідні документи. Крім того, під час укладання трудового договору працівник, який вперше працевлаштовується, має право подати заяву про оформлення трудової книжки. Важливо відзначити, що без укладання оформленого наказом або розпорядженням власника або уповноваженого ним органу трудового договору, а також повідомлення відповідного центрального органу виконавчої влади з питань соціального страхування про прийняття працівника, допускається до роботи виключно у порядку, визначеному КМУ [83].

Забороняється відмовляти у працевлаштуванні особі, яка була переведена з іншого підприємства, установи або організації за погодженням між керівниками, а також забороняє укладати трудовий договір із громадянином, щодо якого медичний висновок встановлює протипоказання до виконання конкретної роботи з огляду на стан здоров'я.

Як бачимо, в законодавстві відсутня детальна правова регламентація укладення трудової угоди. У той же час, у навчальній літературі виділяються такі етапи укладення трудового договору: 1) попередній (підготовчий); 2) ініціювання укладення трудового договору; 3) погодження змісту та форми трудового договору; 4) оформлення укладення трудового договору; 5) допоміжні етапи: інформування працівників із питань умов праці, оформлення трудової книжки та соціальне страхування [141, с. 198]. Основними етапами в оформленні

трудових відносин є: 1) оцінювання ділових якостей потенційного працівника; 2) знайомство з документами, що пред'являються під час укладення трудового договору, з метою збору первинних персональних даних; 3) знайомство працівника з чинними у роботодавця локальними нормативними актами, колективним договором; 4) укладання трудового договору; 5) процедура оформлення прийому на роботу [158].

Таким чином, дослідивши позиції науковців щодо укладення трудового договору, можемо прийти до висновку, що укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах – це юридична процедура, яка являє сукупність передбачених законом заходів, способів, дій та заборон, щодо досягнення згоди між роботодавцем та особою в ролі працівника, наслідком чого є надання дозволу останньому на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до службових повноважень.

Як юридична процедура, укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах складається з таких правових заходів та послідовних дій:

1) пропозиція особи до роботодавця про укладення трудового договору та подання документів і відомостей про себе, необхідних для його укладення;

2) перевірка, встановлених законом, вимог до майбутнього працівника, а також оцінювання його професійних, ділових та моральних якостей;

3) досягнення угоди між працівником і роботодавцем щодо умов трудового договору, вимог збереження комерційної таємниці, відповідальності за незаконні дії з комерційною таємницею, в тому числі й після припинення трудових відносин;

4) оформлення трудового договору у відповідній формі з обов'язковим дотриманням гарантій працівника та роботодавця, а також умов щодо збереження комерційної таємниці;

5) оформлення права працівника на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до його службових повноважень.

Угоди про додержання комерційної таємниці є одним із видів договірних зобов'язань, предметом якого є інформаційні права особи. Такий договір може укладатися як окремо у вигляді самостійного документа, або бути умовою інших договірних зобов'язань. За своїм змістом угода про додержання комерційної таємниці є необхідною умовою забезпечення режиму комерційної таємниці та спрямована на його забезпечення сторонами договору. З цього приводу Ю. В. Носік слушно зауважує, що «за договором про конфіденційність одна сторона (конфіденціал) зобов'язується забезпечити та виконувати режим обмеженого доступу до інформації, яку отримано від другої сторони (конфідента) або доступ до якої надано такою другою стороною» [122].

Як уже було звернено увагу, «зафіксована як окремою угодою, так і бути частиною (окремим розділом) трудового договору може бути оформлена домовленість сторін трудових відносин щодо нерозголошення конфіденційної інформації». Також «прийняття роботодавцем локального акту (політики/положення про захист конфіденційної інформації), є поширеним варіантом, яким працівники ознайомлюються під підпис та якого повинні дотримуватись. Також варто вказати, що буде вважатись належним підтвердженням такого порушення та які саме дії та/або бездіяльність працівників вважатимуться порушенням угоди (наприклад, розміщення конфіденційної інформації в соціальних мережах)» [141].

Договір про конфіденційність регламентує встановлення особливого режиму обмеженого доступу до інформації з метою її захисту та

запобігання її неправомірному використанню. У науці прийнято вважати, що факт надання інформації або доступу до неї, яка є об'єктом такого договору, сам по собі не входить до його предмету і не створює обов'язку для конфіденціала щодо її збереження чи нерозголошення, оскільки ці умови визначаються за межами чинного договору та виходять із окремих правових та організаційних норм [55, с. 313].

З цієї позиції слід підкреслити, що умови, порядок та процедура безпосереднього надання інформації конфіденціалу, а також заходи щодо її захисту і ряд інших організаційних аспектів виходять за межі типового договору про конфіденційність і не є його частиною. Вони не мають фундаментального значення для реалізації цілей цього договору, оскільки його основна функція – встановлення режиму та умов збереження саме правових і організаційно-правових засобів обмеження доступу і нерозголошення інформації.

У свою чергу, А. О. Кодинець підкреслює, що договір про конфіденційність виконує роль інструменту регулювання відносин щодо збереження інформації, тобто покладає пасивний обов'язок на конфіденціала — утримуватися від дій, які сприяють поширенню або передаванню інформації третім особам. Водночас, для реалізації цього обов'язку необхідно, щоб інформація була фактично отримана і закріплена в правовому полі у вигляді правових або договорних засобів. Це означає, що, задля дотримання зобов'язання, конфіденціал має отримати відповідні права на інформацію, що може бути закріплене шляхом укладання окремого договору або інтегрованим у нормативний документ, що регулює питання надання та збереження конфіденційної інформації. У цьому випадку такий договір приймає характер комплексної угоди з двома рівнями регулювання: правовим і організаційним, що визначає не лише порядок збереження та

нерозголошення, а й передачу й використання правових обов'язків щодо інформації [85, с. 74].

Конституційне та законодавче регулювання трудових правових відносин у сфері охорони комерційної таємниці залишаються недостатньо чітко врегульованими у чинних нормативних актах. Зокрема, КЗпП України не містить специфічного переліку обов'язкових або додаткових умов трудового договору, а також не віднесено прямо до таких умов зобов'язання щодо нерозголошення комерційної таємниці. Водночас, з урахуванням динамічного розвитку підприємництва в Україні та поширення конкуренції між суб'єктами господарської діяльності, питання захисту комерційної таємниці стало набувати великого значення і актуальності.

Так, сучасний законодавчий інструментарій знаходить своє відображення у проєкті ТК України [185]. Водночас, у відповідній редакції таке зобов'язання закріплюється у ч. 3 ст. 32, де встановлено, що застереження щодо нерозголошення комерційної таємниці та іншої захищеної законом інформації» має бути складовою частиною додаткових умов трудового договору. Ця норма закріплена й у ст. 42 Проєкту, що містить припис, який установлює, що розголошення державної таємниці тягне відповідальність згідно із законом. У разі укладення або переведення працівника на роботу, що передбачає доступ до державної та комерційної таємниці, роботодавець має право вимагати підписання письмової угоди від працівника щодо нерозголошення такої інформації. При цьому, у разі її порушення, працівник несе відповідальність згідно із законом. У разі, коли у зв'язку з виконанням трудових обов'язків працівник має доступ до інформації, що відповідно до закону кваліфікується як комерційна або інша захищена законом таємниця, під час укладання трудового договору до нього включаються умови про нерозголошення такої інформації й строки її збереження після

припинення трудових відносин. Вказуються також попередження щодо відповідальності за її порушення, передбаченої законом. Водночас, відмова працівника включити такі умови до договору у разі, якщо у роботодавця є відповідне право вимагати — є підставою для відмови у прийомі на роботу, а при вже укладених трудових відносинах — підставою для їх розірвання [201, с. 306–307].

У чинному законодавстві України відсутня чітка і закріплена у НПА дефініція поняття «істотні умови трудового договору». Водночас, у КЗпП України можна знайти лише згадки щодо поняття «істотні умови праці» у контексті зміни або доповнення режиму трудового процесу. Згідно з ч. 3 ст. 32 КЗпП України, під поняттям «зміна істотних умов праці» слід розуміти процес, пов'язаний із перебудовою систем і розмірів оплати праці, порядку нарахування вигод і пільг, режиму роботи, встановлення або скасування неповного робочого часу, впровадження або скасування суміщення професій, змін розрядів, посад та інших суттєвих характеристик праці при збереженні тієї самої спеціальності, кваліфікації чи посадової посади, — що регламентується відповідно до закону та є обов'язковим для врахування при укладанні та зміні трудового договору [83].

Отже, під «істотними умовами праці» слід розуміти такі особливості, які мають важливе значення для регулювання трудових відносин і можуть бути змінені відповідно до обставин із дотриманням встановленого законом порядку. Виходячи з цього, ключові положення, які повинні бути відображені у трудовому договорі, слід класифікувати як істотні умови — таких, що є обов'язковими для укладення договору, а також — і додатковими, залежно від конкретної ситуації та характеру працевлаштування [141]. У свою чергу, М. Й. Бару окреслював істотні умови як ті, що безпосередньо впливають на правовий, матеріальний і моральний статус працівника. З його висновків випливає, що зміна таких

умов вимагає згоди працівника і є важливим елементом правового регулювання трудових відносин [27, с. 70]. Т. В. Парпан, визначає істотні умови як ті, що за законодавством є обов'язковими для укладення трудового договору (тобто, його «істотні-обов'язкові»), а також — ті, що вносяться до змісту договору за ініціативою будь-якої із сторін за досягнутої згоди (так звані «істотні-ініціативні»). У цьому контексті він виділяє такі класифікації: загальні, що включають основні умови (про трудову функцію, місце роботи, оплату праці, час початку роботи), та спеціальні — для конкретних видів договорів, зокрема, контрактів, договорів про тимчасову або сезонну роботу, а також роботи, що мають доступ до державної таємниці. Вони є особливо важливими для регламентування договорів певних видів та здійснюють функцію особливого правового регулювання конкретних аспектів трудових відносин [132, с. 5].

Досліджуючи істотні умови трудового договору, необхідно виділити, що об'єктом угоди про додержання комерційної таємниці є саме інформація з обмеженим доступом. У цьому контексті варто підтримати позицію Ю. В. Носіка, який, характеризуючи об'єкт договору про конфіденційність, наголошує, що інформація, яка є відкритою; інформація, що підлягає обов'язковому опублікуванню або оголошенню; інформація, доступ до якої згідно із законодавством не допускає обмежень; а також інформація про протиправні дії — не може бути об'єктом такого договору [123, с. 312].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що угода про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах направлена, в першу чергу, на запобігання неправомірному використанню чи розголошенню комерційної таємниці, а по-друге її укладення зменшує ризики настання негативних наслідків на випадок звільнення працівника. Крім цього, слід пам'ятати, що Основним законом заборонено обмеження права на працю

та гарантовано особі вільний вибір роботи. Тому, без законодавчого закріплення угоди про додержання комерційної таємниці, залишається існувати ризик визнання судом угод про додержання комерційної таємниці недійсними.

2.4 Порухення прав на комерційну таємницю та відповідальність за її розголошення у трудових відносинах

Комерційна таємниця є одним з ефективних засобів здобуття та утримання економічних переваг на конкурентному ринку. Правова охорона та забезпечення цієї властивості комерційної таємниці започаткувалась ще в XIX ст. й з тих пір отримала істотний розвиток як нарівні національних законодавств, так й на міжнародному рівні. «У розумінні ст. 10-bis Паризької конвенції про охорону промислової власності» забезпечення ефективного захисту проти недобросовісної конкуренції [131], надається охорона закритій інформації за Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) [186]. Однак реалізація положень цих та інших міжнародних актів, спрямованих на захист комерційної таємниці, в законодавстві України, як й власне побудова національної юридичної системи боротьби з недобросовісною конкуренцією в цій частині, пов'язані з низкою правових проблем, аналізу яких присвячене дане дослідження [123, с. 30].

Обов'язки щодо гарантування доступу громадян, держав, міждержавних організацій до інформації у рамках міжнародно-правових договорів зазвичай покладаються на учасників цих угод — суб'єктів міжнародного права. Їхній обов'язок полягає в створенні відповідних правових і організаційних умов, спрямованих на забезпечення доступу до інформації, що регламентовано міжнародним договором або угодою.

Таким чином, увага зосереджена на формуванні механізмів і умов, за яких здійснюється конкретний доступ до певних видів інформації і забезпечується їхній вільний обіг. Це, зокрема, підтверджується закладами міжнародної правової практики, зокрема, у таких документах як Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (1997), Конвенція про захист дітей і співробітництво у сфері міждержавного усиновлення (1993), Угода про міждержавний обмін науково-технічною інформацією (1992), Конвенція про кіберзлочинність (2001), а також у Конвенції про доступ до інформації, громадськість у процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя у питаннях навколишнього середовища (1998), та в інших міжнародних договорах, що регулюють права й обов'язки сторін у сфері інформаційної політики [115].

Категорії «інформація» та «права на інформацію» до недавнього часу залишалися визначеними у відповідних статтях ЗУ «Про інформацію». Так, ст. 1 Закону встановлює, що інформація — це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Водночас, у ст. 5 визначаються можливості, які становлять зміст «права на інформацію», а саме: право вільно одержувати, використовувати, поширювати, зберігати та захищати інформацію — у міру, необхідну для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [149].

У наукових колах стосовно поняття права на інформацію склалося декілька точок зору. Так, В. Петров обґрунтовує існування двох підходів до трактування вказаної категорії. Відповідно до широкого підходу, право на інформацію включає всі види суб'єктивних прав, пов'язаних з нею, тобто відносне право. У розумінні вузького підходу, тільки право на доступ до інформації є правом на інформацію [135, с. 20]. У свою чергу А. Марущак розглядає право на інформацію у суб'єктивному та

об'єктивному розумінні. Щодо першого, то автор стверджує, що це передбачена законом та гарантована державою можливість громадян, не порушуючи права і свободи інших, вільного доступу до інформації для належної реалізації своїх прав та свобод. В об'єктивному розумінні – це сукупність нормативно-правових актів, які регламентують порядок одержання доступу до інформації [115]. Аналогічної думки й М. Я. Муратов, який вважає, що право на інформацію включає в себе право перевіряти правдивість такої інформації і спростовувати недостовірну інформацію; право знати про створення й функціонування всіх конкретних інформаційних систем, що стосуються особистого життя громадянина; право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища; право надавати згоду на збирання інформації, що має особистий характер тощо [Див.: 93, с. 53-57]. Як бачимо, на сьогодні у правовій доктрині сформувалося два підходи стосовно розуміння «права на» інформацію. Щодо представники першого підходу вважають, що термін «право на» інформацію використовується тільки як умовний, оскільки по суті являє собою «право доступу» до інформації (конфіденційної інформації), а як такого суб'єктивного права на інформацію (конфіденційну інформацію) не існує. З іншої точки зору, «право на» інформацію розглядається як суб'єктивне право [52, с. 40].

Окремі дослідники право на доступ до інформації розрізняють у контексті: активне та пасивне. Формами пасивного доступу, дослідники за способом забезпечення громадян інформацією, виділяють такі: розміщення та поширення інформації в мережі Інтернеті, ЗМІ, офіційних оголошеннях органів виконавчої влади, випуск спеціалізованих брошур і збірників тощо. До процедури активного доступу до інформації дослідники Центру політико-правових реформ відносять: «1) відвідування відкритих робочих засідань органів влади; 2) доступ до відкритих архівів офіційної інформації органів виконавчої влади; 3)

направлення громадянами запиту до органів виконавчої влади про надання інформації. Таким чином, активне право на доступ до інформації відкриває можливість безпосереднього ознайомлення з інформацією органів виконавчої влади» [57, с. 51, 56].

Конституцією визначено, що «кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір». Вказане право є фундаментальним та невід’ємним, що гарантується Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, відповідно до якої «право на доступ до інформації може бути обмежене виключно законом: в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності і громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам; для охорони здоров’я населення; для захисту репутації або прав інших людей; для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [60]. Слід мати на увазі, розглядаючи обмеження права на інформацію, що воно також закріплено у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права; у Рішенні КСУ в справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію»; у законах України «Про інформацію», «Про державну таємницю»; постанові КМУ «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [111, с. 67].

Крім зазначеного, питання належного правового регулювання інформації з обмеженим доступом цікавить і науковців. Так, Т. А. Костецька зазначає, що законодавче визначення поділу інформації на інформацію з обмеженим доступом та інформацію зумовлено необхідністю забезпечення об’єктивної рівноваги між права того, хто потребує доступу до такої інформації та правами того, хто потребує захисту такої інформації [94, с. 28].

На підставі проведеного аналізу можна визначити, що конструкція «право на інформацію» включає комплекс взаємопов'язаних правових можливостей, що об'єднують різні аспекти здійснення й захисту інформаційних прав суб'єктів, зокрема:

- можливість захисту інформації від несанкціонованого доступу і розголошення, що забезпечує нерозголошуваність і цілісність інформаційних об'єктів;

- можливість збереження інформації у відповідності з умовами її законного використання, зберігання та охорони;

- можливість вільного і безперешкодного збору (одержання) інформації — з метою реалізації особистих, соціальних або професійних інтересів;

- можливість розповсюджатися (поширювати) інформацію як засіб суспільної взаємодії, що включає передачу відомостей певній особі або групі осіб або надання дозволу третім особам на ознайомлення з інформацією (право доступу);

- можливість використання інформації, включаючи можливість її застосування у практичній діяльності, у тому числі для формування своїх прав і свобод.

У межах цих аспектів, основний зміст права на поширення (розповсюдження) інформації полягає у реалізації права повідомляти про відомості, що належать або набуті у законному порядку, шляхом передачі їх певній особі, групі осіб або через надання доступу до них третім особам. Це забезпечує відкриття інформації для суспільства, збереження рівноваги між інтересами її носія й суспільним інтересом у цій сфері, а також сприяє функціонуванню демократичних інститутів і правового порядку. Щодо конфіденційної таємниці, то розкриття виражається в праві особи розкрити таємниці та надання доступу до такої інформації.

Активне впровадження і використання комерційної таємниці, створює певні ризики, пов'язані з можливостями незаконного доступу до неї, а також її незаконного використання, що, у свою чергу, є потенційною загрозою. З метою унормування відносин, об'єктом яких є комерційна таємниця, ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» містить окрему главу, присвячену визначенню неправомірних дій, що порушують режим і захист комерційної таємниці. У межах тієї глави викладено чотири статті, які детальніше розкривають зміст понять «неправомірне збирання», «неправомірне використання», «розголошення» та «схилення до розголошення» комерційної таємниці. На підставі цих правових положень можна сформулювати, що до переліку порушень прав на комерційну таємницю належать:

- розголошення комерційної таємниці;
- неправомірне збирання інформації, що належить до комерційної таємниці;
- неправомірне використання такої інформації для власної вигоди або з метою нанесення шкоди;
- схилення третіх осіб до розголошення або неправомірного використання комерційної таємниці.

Варто зазначити, що, незважаючи на те, що ці норми набули чинності ще з перших редакцій закону, починаючи з 1996 року, їх застосування в практичній діяльності залишалося обмеженим і недостатньо ефективним. Основною проблемою було складність доведення об'єктивної сторони правопорушення, що включає встановлення причинно-наслідкового зв'язку між неправомірними діями та реальною шкодою, заподіяною власнику комерційної таємниці або потенційним ризиком її виникнення. Саме ця правова і доказова складність ускладнювала застосування відповідних санкцій та захисту

прав суб'єктів господарювання у контексті захисту конфіденційної інформації.

Одним із значущих і фундаментальних рішень у цій сфері визнається ухвалене «Тимчасовою адміністративною колегією Антимонопольного комітету України» 13 грудня 2018 року у справі № 30-р/тк. У тій справі було застосовано норми ст. 19 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» і накладено штраф у розмірі 360 000 грн на ТОВ «Ергон-Електрік» за неправомірне використання комерційної таємниці конкурента — ТОВ «ТБК Вектор-ВС», зокрема, інформації щодо закупівельних і відпускних цін, контрагентів та інших умов господарських договорів. Оскільки колегією АМКУ було чітко визначено склад правопорушення, підкріплений аналізом відповідних нормативних актів, ця постановка питання й сама логіка рішення стала базовою для аналогічних справ у майбутньому. В цьому контексті зазначене рішення фактично закладає основи формування практики захисту комерційної таємниці з використанням інструментів антимонопольного законодавства, що у подальшому може слугувати орієнтиром для органів правозастосування під час розслідувань і прийняття рішень у аналогічних справах [25].

Умовою настання відповідальності за неправомірне збирання комерційної таємниці в ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» поставлено факт заподіяння або потенційну можливість заподіяння шкоди, незалежно від розміру останньої — якщо це завдало чи могло завдати шкоди. Крім цього, доцільно звернути увагу, що ближчий зв'язок зі шкодою, має саме неправомірне використання комерційної таємниці, ніж збирання, розголошення та схиляння до її розголошення [123, с. 31].

У ст. 16 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначено, що «неправомірним збиранням комерційної таємниці вважається добування протиправним способом відомостей, що відповідно

до законодавства України становлять комерційну таємницю, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання» [147]. Як вбачається, спосіб добування відомостей комерційної таємниці не має значення, тобто це можуть бути як прослуховування розмов, підкуп працівника, так і доступ до комп'ютера, крадіжка документів, тощо. З викладеного можемо зробити висновок, що добування всупереч режиму доступу, який встановлений власником комерційної таємниці є тим протиправним способом добування відомостей, що становлять комерційну таємницю. Заходи з пошуку та збору таємниці способами, які не порушують суб'єктивних прав осіб та вимог законодавства, не складають неправомірне збирання комерційної таємниці.

Крім цього, для кваліфікації дій як неправомірне збирання комерційної таємниці слід установити, чи: є здобута інформація комерційною таємницею; протиправність способу отримання таких відомостей; встановлення факту завдання шкоди чи можливостей її завдання.

Відповідно до ст. 17 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» «розголошенням комерційної таємниці є ознайомлення іншої особи без дозволу особи, уповноваженої на те, з відомостями, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням відповідних обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання» [147]. З викладеного можемо зробити висновок, що способи розголошення комерційної таємниці значення не мають. Проте, аналізуючи розголошення комерційної таємниці як форму правопорушення за ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» слід зазначити, що звужене бачення законодавцем явища розголошення комерційної таємниці значно привертає до себе увагу. Питання про її розголошення особами, які незаконно нею володіють, вказаний

нормативно-правовий акт не торкається. Таким чином, за ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» [147] особа, яка неправомірно отримала відомості, що становлять комерційну таємницю, та розголосила їх, нестиме відповідальність лише за неправомірне збирання комерційної таємниці [123, с. 32]. Виходячи зі змісту цієї статті, наступне, що слід відзначити – це витік інформації, яка містить комерційну таємницю, з боку осіб, яким остання ввірена чи вони одержали до неї доступ на законних підставах, а також порушення працівником обов'язку щодо нерозголошення інформації вказаної категорії [172, с. 676].

Таким чином, для кваліфікації дій як неправомірне розголошення комерційної таємниці слід довести, що: розголошена інформація є комерційною таємницею; її розголошення здійснено без згоди власника; таке розголошення завдає чи може завдати шкоди охоронюваним законом відносинам; суб'єктом розголошення є особа, якій комерційна таємниця стала відома в установленому порядку чи і зв'язку з виконанням службових повноважень.

Схиленням до розголошення комерційної таємниці, у розумінні ст. 18 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», є «спонукання особи, якій були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням відповідних обов'язків відомості, що відповідно до законодавства України становлять комерційну таємницю, до розкриття цих відомостей, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання» [147].

Із викладеного слід відзначити, що для кваліфікації дій як схилення до розголошення комерційної таємниці необхідно, щоб: відомості, відповідно до законодавства України становили комерційну таємницю; особа, яка схиляє є конкурентом власника комерційної таємниці; розкриття комерційної таємниці завдало чи могло завдати шкоди її власнику; розуміння особи, яку спонукають до розголошення, що

відомості становлять комерційну таємницю та вона отримана з дозволу власника в законний спосіб. Як бачимо, законодавець не визначає, що саме може бути визнане спонуканням, тому можна вважати, що форми спонукання до розголошення комерційної таємниці можуть бути різними: обман, підкуп, шантаж, насильство тощо.

Доцільно звернути увагу, що для неправомірного збирання комерційної таємниці, її розголошення та схилення до розголошення комерційної таємниці є установлення факту завдання підприємству шкоди або потенційна можливість її завдання.

Відповідно до ст. 19 ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції» «неправомірним використанням комерційної таємниці є впровадження у виробництво або врахування під час планування чи здійснення господарської діяльності без дозволу уповноваженої на те особи відомостей, що становлять відповідно до законодавства України комерційну таємницю» [147]. Для кваліфікації дій як неправомірного використання комерційної таємниці слід довести, що: відомості, відповідно до законодавства України становили комерційну таємницю іншого суб'єкта; спосіб отримання комерційної таємниці – неправомірні дії.

Повідомлення відомостей, що становлять комерційну таємницю, іншим особам, зокрема конкурентам, як свідчить практика, є одним із способів її розголошення. Досить поширеним є передавання іншим особам офіційних документів підприємства, у яких міститься інформація, що є комерційною таємницею. У будь-якому разі, законодавством передбачена відповідальність за незаконні дії з інформацією, що є комерційною таємницею. Зокрема, особа може бути піддана найпоширенішому виду покарання – матеріальній відповідальності, крім цього до неї можуть бути застосовані цивільно-правова, адміністративна, а також найсуворіша з усіх – кримінальна відповідальність [88].

Як уже було окреслено найбільш суворою відповідальністю є кримінальна. Звертаючись до КК України [109], бачимо, що «за умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це спричинило істотну шкоду суб'єкту господарської діяльності, – караються штрафом від трьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Приміткою до цієї статті передбачено, що «публічне, у тому числі через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки, повідомлення особою інформації про вчинення кримінального або іншого правопорушення, здійснене з дотриманням вимог закону, не є діями, передбаченими цією статтею, і не тягне за собою кримінальну відповідальність» [109]. За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 232 КК України, тобто «умисне розголошення комерційної, банківської таємниці або професійної таємниці на ринках капіталу та організованих товарних ринках без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності, - карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років» [109].

Адміністративна відповідальність настає за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164³ «Недобросовісна конкуренція» КУпАП [84]. Так, «незаконне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені – тягне за собою накладення штрафу від

тридцяти до сорока чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини чи без такої. Умисне поширення неправдивих або неточних відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця, – тягне за собою накладення штрафу від п'яти до дев'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». «Отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця - тягне за собою накладення штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». Суб'єктивна сторона такого правопорушення визначається ставленням до наслідків і характеризується наявністю вини у формі прямого умислу [84].

У сфері трудового законодавства України важливим інститутом виступає матеріальна відповідальність працівників за заподіяну шкоду, яка регулюється ст. 132 КЗпП України [83]. Згідно з цим нормативним актом, у разі заподіяння шкоди підприємству, установі або організації під час виконання трудових обов'язків, матеріальна відповідальність покладається на працівників, за винятком посадових осіб, коли шкоду заподіяли з їхньої вини. Відповідальність визначається у розмірі прямої дійсної шкоди, але не може перевищувати чотирьох середніх місячних заробітків працівника. Якщо працівник притягується до відповідальності за кілька правопорушень, то сукупний розмір відповідальності обчислюється шляхом множення середнього місячного заробітку на кількість правопорушень, тобто за кількістю вчинених правопорушень [83].

При цьому, у разі перевищення розміру заподіяної шкоди понад середній місячний заробіток працівника, він зобов'язаний відшкодувати частину шкоди, яка визначається не за розміром фактичних збитків, а у

межах середнього місячного заробітку. Варто зазначити, що відповідальність у сумі, що перевищує цей розмір, може бути передбачена законом або іншими нормативними актами, що охоплюються поняттям законодавства України [83].

Практика показує, що застосування відповідальності за заподіяння шкоди у конкретних випадках ускладнюється через труднощі доведення факту розголошення конфіденційної інформації та визначення конкретного розміру завданих збитків. Так, у ППВСУ «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4 наголошується, що притягнення колишніх працівників до матеріальної відповідальності за розголошення конфіденційної інформації є досить складним через труднощі у доказуванні таких фактів і визначенні конкретних збитків [88].

Порушенням режиму комерційної таємниці вважається і порушення трудової дисципліни, за яке передбачено застосування дисциплінарного стягнення, зокрема, догани або звільнення, що регулюється ч. 1 ст. 147 КЗпП України [83]. У разі встановлення факту розголошення комерційної або іншої конфіденційної інформації працівник може бути притягнутий до відповідальності за немайнові збитки, спричинені таким порушенням. У цьому випадку, роботодавець може застосувати догану, а за повторного порушення — звільнити працівника [88].

Підсумовуючи викладене, можна ствердити, що до численних правових порушень у сфері захисту комерційної таємниці належать такі дії: (1) розголошення збереженої інформації третім особам, що кваліфікується як порушення відповідних режимів конфіденційності; (2) схилення або активне залучення інших осіб до розголошення комерційної таємниці; (3) неправомірний збір або виїмка інформаційних даних, що підпадають під таку охорону; (4) неправомірне використання отриманої

або зібраної інформації задля особистої вигоди або з метою завдання шкоди власнику.

За порушення режиму використання комерційної таємниці існують такі види відповідальності: матеріальна; цивільно-правова; адміністративна; кримінальна. Крім того, проведений аналіз порушень прав на комерційну таємницю свідчить про численні проблеми у боротьбі з правопорушеннями досліджуваної теми, наслідком існування яких на тепер є перешкоджання реалізації належного функціонування комерційної таємниці.

Висновки до розділу 2

Система збереження комерційної таємниці – це комплекс способів та внутрішньо узгоджених заходів, які здійснені встановлених законом формах, щодо захисту комерційної таємниці та можливості уповноваженої особи оперативного впливу на правопорушника з метою відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

Характерні ознаки системи збереження комерційної таємниці:

1) суб'єктами такої діяльності є уповноважені особи, тобто законні володільці комерційної таємниці;

2) це діяльність уповноважених суб'єктів, яка проявляється у формі вчинення активних дій, які направлені в першу чергу на захист комерційної таємниці та оперативний вплив на правопорушника;

3) вказана діяльність має плановий (прогнозований) характер, тобто вчинення будь-яких дій щодо збереження комерційної таємниці з боку законного володільця, повинно бути чітко зумовлене існуванням певного плану дій;

4) вказана діяльність має мету – відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

Формою збереження комерційної таємниці є передбачений законом або договором порядок юридичної діяльності щодо захисту комерційної таємниці, за допомогою якого забезпечується запобігання правопорушенням, здійснюється вплив на правопорушника та поновлюються порушені права.

Формами збереження комерційної таємниці є:

1. Юрисдикційна, яка здійснюється в судовому та адміністративному порядку, а саме:

1.1. Судовими формами збереження комерційної таємниці, які може використати її законний володілець є:

1) припинення дій, які порушують або створюють загрозу порушення права на комерційну таємницю;

2) відновлення становища, яке існувало до порушення у сфері комерційної таємниці;

3) компенсація завданої шкоди та вжиття штрафних санкцій до правопорушника;

4) підтвердження права на комерційну таємницю.

1.2. Адміністративними формами збереження комерційної таємниці є:

1) визнання факту недобросовісної конкуренції;

2) припинення недобросовісної конкуренції;

3) накладення штрафу.

2. Правова форма збереження комерційної таємниці, тобто:

1) прийняття локальних нормативних актів, які регулюють питання у сфері комерційної таємниці на окремому об'єкті, зокрема переліку відомостей, які становлять комерційну таємницю, положення про

комерційну таємницю, порядку чи інструкції роботи з неї, порядку доступу працівників до комерційної таємниці тощо;

2) укладання з працівником угоди про нерозголошення комерційної таємниці;

3) прийняття на підприємстві певних документів, які регулюють питання збереження комерційної таємниці, зокрема наказів, статутів, правил внутрішнього трудового розпорядку.

3. Неюрисдикційна форма збереження комерційної таємниці, до якої належать:

1) використання техніки та технічних засобів захисту комерційної таємниці;

2) організації режимно-секретного діловодства;

3) забезпечення схоронності конфіденційної інформації та матеріальних носіїв, які її містять;

4) організація та контроль за маркуванням матеріальних носіїв, які містять конфіденційну інформацію;

5) створення відділу служби безпеки підприємства та охорони підприємства, тощо.

Правовими гарантіями захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору є сукупність умов, способів та засобів, передбачених нормативно-правовими актами, які регулюють трудові відносини, що виникають у сфері комерційної таємниці, та за допомогою яких забезпечуються, дотримуються та реалізуються на практиці права і обов'язки працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також здійснюється їх охорона, захист та відновлення у разі порушення.

Ознаки правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору поділяються на:

1) загальні, до яких необхідно віднести: нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актах; наявність юридичних умов, способів та засобів; реальність; дієвість та ефективність;

2) спеціальні, тобто: обмеженість, оскільки останні поширюють свою дію лише на конкретне коло суб'єктів у сфері захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору; їх функціональним призначенням є забезпечення, дотримання та реалізація прав і обов'язків працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також їх охорона, захист та відновлення у разі порушення; вступають в дію за певних обставин, тобто під час укладення трудового договору з урахуванням вимог щодо збереження комерційної таємниці, під час виконання працівником трудової функції та роботи з комерційною таємницею, а також після припинення трудових відносин.

Правовими гарантіями захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору є:

- 1) захист права на комерційну таємницю при укладенні трудового договору;
- 2) гарантії охорони комерційної таємниці;
- 3) реалізації права на використання комерційної таємниці;
- 4) гарантії відповідальності та відновлення прав у сфері комерційної таємниці.

Укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах – це юридична процедура, яка являє сукупність передбачених законом заходів, способів, дій та заборон, щодо досягнення згоди між роботодавцем та особою в ролі працівника, наслідком чого є надання дозволу останньому на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до службових повноважень.

Як юридична процедура, укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах складається з таких правових заходів та послідовних дій:

1) пропозиція особи до роботодавця про укладення трудового договору та подання документів і відомостей про себе, необхідних для його укладення;

2) перевірка, встановлених законом, вимог до майбутнього працівника, а також оцінювання його професійних, ділових та моральних якостей;

3) досягнення угоди між працівником і роботодавцем щодо умов трудового договору, вимог збереження комерційної таємниці, відповідальності за незаконні дії з комерційною таємницею, в тому числі й після припинення трудових відносин;

4) оформлення трудового договору у відповідній формі з обов'язковим дотриманням гарантій працівника та роботодавця, а також умов щодо збереження комерційної таємниці;

5) оформлення права працівника на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до його службових повноважень. До численних правових порушень у сфері захисту комерційної таємниці належать такі дії: (1) розголошення збереженої інформації третім особам, що кваліфікується як порушення відповідних режимів конфіденційності; (2) схилення або активне залучення інших осіб до розголошення комерційної таємниці; (3) неправомірний збір або виїмка інформаційних даних, що підпадають під таку охорону; (4) неправомірне використання отриманої або зібраної інформації задля особистої вигоди або з метою завдання шкоди власнику.

За порушення режиму використання комерційної таємниці існують такі види відповідальності: матеріальна; цивільно-правова; адміністративна; кримінальна.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

3.1. Досвід зарубіжних країн в збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору та можливість використання в Україні

Однією із важливих умов ефективного функціонування інституту комерційної таємниці в Україні є його вдосконалення на підставі позитивного досвіду зарубіжних країн в цій сфері. Тривала перерва в історичному розвитку інституту комерційної таємниці, його юридична та наукова невизначеність, неналежний стан дослідження про теорію і практику розвитку досліджуваного явища в зарубіжних країнах, відсутність єдності поглядів науковців на проблеми розвитку комерційної таємниці, призвели до відсутності законодавчого визначення цього поняття, відсутності чіткого визначення суб'єктів права на комерційну таємницю, механізму її збереження та режиму використання. Отримавши своє закріплення в ЗУ «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні», «Про інформацію», інститут комерційної таємниці активно розвивається у цивільному та господарському законодавстві, а належні правові норми включено до Цивільного та Господарського кодексів України. Проте в контексті трудового права ситуація є кардинально протилежною. У трудовому законодавстві бракує положень щодо порядку використання комерційної таємниці, обов'язків працівника зберігати в таємниці інформацію, яка роботодавцем віднесена до комерційної, відсутність визначеної форми договору про конфіденційність, заходів роботодавця щодо її збереження та нерозголошення, дій та можливостей останнього у разі виявлення фактів незаконного поширення комерційної

інформації, можливостей матеріального відшкодування збитків, завданих незаконною поведінкою працівника [63].

Як зазначає Р. Бланпен, використання зарубіжних підходів дозволяє отримати панорамний вид багатоманітних шляхів, якими можливо розв'язувати однакові проблеми та бачити, як власна правова система поєднується із цими підходами, й виявляти присутні розрізнення, аналогічність та наступні тенденції розвитку [1, с. 13].

Таким чином, дослідження інституту комерційної таємниці як умови трудового договору в законодавстві зарубіжних країни та виокремлення можливостей використання їх позитивного досвіду в Україні має вагоме значення для вітчизняного трудового законодавства. Так, потребують першочергового вивчення позитивні європейські новації та норми, які сприятимуть подальшому збалансуванню та уникненню правових колізій інституту комерційної таємниці, визначенню рівня оптимального поєднання інтересів працівника та роботодавця при використанні комерційної таємниці в трудових відносинах тощо. Така практика дослідження та запровадження іноземного досвіду із вказаної проблематики, зумовлена ще й тим, що можна не тільки віднайти нові прийоми та засоби впровадження інституту комерційної таємниці, а й врахувати помилки пов'язанні із запровадженням таких заходів, а також недоліки правового регулювання взаємодії між інтересами працівника та роботодавця при використанні комерційної таємниці в трудових відносинах, що виникали у вказаних країнах. Все вказане та відповіді зміни у законодавство наблизять інституції комерційної таємниці в Україні до кращих європейських аналогів.

Перш за все, аналізуючи зарубіжне законодавство констатуємо відсутність загального терміну комерційної таємниці. Так, німецька й австрійське право використовує два терміни: «торговельний секрет» («*Geschäftsgeheimnis*») і «виробничий секрет» («*Betriebsgeheimnis*»); право

Данії використовує дефініцію «відомості про виробничі і торговельні відносини» («*oplysninger om drifts-eller forretningsforhold*»), а італійська доктрина оперує поняттям «промислові і торгові таємниці» («*segreto industriale e commerciale*») [37, с. 135; 201; 202]. У своїх працях Нікіфоров Г. К., Нікіфоров С. С. зазначили, що при появі низки нових понять, зокрема, «комерційна таємниця», «ділова інформація», «секрет виробництва», «торговельний секрет», «ноу-хау», «конфіденційна інформація», «інформація обмеженого доступу» в юридичній та економічній літературі, а також українському законодавстві, обумовив перехід до ринкової економіки. Цей набір понять слід узагальнити влучним вживанням терміном а саме -комерційна таємниця [120, с. 125].

Пропонуємо розглянути досвід окремих зарубіжних країн у сфері збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору, надати йому оцінку та розробити рекомендації з приводу необхідності (можливості) його запровадження в Україні. Так, спершу пропонуємо розглянути досвід інституту комерційної таємниці країн англосаксонської правової системи, які досягли значних успіхів у провадженні вказаної діяльності, а саме: США та Великобританії.

Спершу, необхідно вказати, що в країнах англосаксонської правової системи (зокрема, Великобританії) продовжують тривати дебати навкруги правового режиму охорони комерційної таємниці, де джерелами регулювання відносин у сфері комерційної таємниці є правова доктрина та відповідні судові рішення. Незважаючи на це, легального визначення цього поняття не існує, а єдиної думки щодо визначення та характеру комерційної таємниці не склалося. У цьому контексті важливу роль відіграють конкретні обставини справи та позиції суду. З поміж вказаного, слід виділити, основну четвірку інструментів, що до тлумачення правового режиму комерційної таємниці, як окремим з яких

витікають основи а також і для світових національних правових систем, а саме:

1) вчення недобросовісної конкуренції, де лишається невизначений «пропрієтарний» стан що становить комерційну таємницю. Англійське законодавство спростовує концепцію права власності згідно конфіденційної інформації і базується на так званому праві конфіденційності (спираючись на відносини між сторонами та корелюючи відповідну інформація що була передана). Американські дослідники з огляду на право володара комерційної таємниці враховуючи з подальшим розкриттям інформації третім особам та встановленням певних обмежень на наступне використання та розкриття, що становлять комерційну таємницю як на об'єкт права власності. Натомість, цей підхід впливає із захистом та дотриманням комерційної етики та головну увагу привертати поведінці недобросовісній конкуренції, що у більшості ж правоіснуючих систем світової правової системи це питання досліджується з точки зору практики а не теорії щодо недобросовісної конкуренції [22, 24, 23];

2) теорія договірної зобов'язання. Теорія договірної зобов'язання передбачає ліцензійні(патентні) договори на передачу права користування інформацією, що відносяться до комерційної таємниці, та договори трудового характеру. Термін «конфіденційність» походить з договору, та ґрунтується на доктрині «*pacta sunt servanda*» (лат. – «слід дотримуватись договорів») потребує захисту інформації, яка передається згідно до його положень. Отже, захист та збереження комерційної таємниці наразі підрядний від договірної обмеження та захист конфіденційної інформації;

3) теорія неправомірного заволодіння. Ця закономірність передбачає, що комерційна таємниця не повинна отримуватись за допомогою безпідставних дій та засобів. Маючи те, що особа

правомірно не використовує комерційну таємницю, з наступним коли вона не отримала конфіденційну інформацію безпідставним шляхом. Інформація що становить комерційну таємницю не дає остаточного права володільцю на її використання а саме, конфіденційну інформацію, в відмінності між патентом. Промислове шпигунство є щонайменше та найпоширенішим засобом неправомірного заволодіння інформацією що становить комерційну таємницю. Виходячи з огляду теорії неправомірного заволодіння наполягає на те, що комерційна таємниця є нематеріальним засобом, активом, стосовно чого існують специфічні відносини на право володіння (пропрієтарні інтереси), подібні на право власності;

4) теорія фідучіарних/довірчих відносин. У поширених англосаксонських правових систем з провадженням розвитку цих інституцій охорона комерційної таємниці базувалась на теорії дослідження довірчих відносин. Головне те, що теорія зберігає свою важливість для відносин роботодавця та працівника, а саме коли відсутня окрема договірність про дотримання конфіденційної інформації і слід вважати, що інформація передається за довірчими обов'язками. Враховуючи те що, конфіденційність інформації не залежить від укладення попередньої угоди впливає, що за цією теорією, виділені види певних відносин заздалегідь передбачають належні обов'язки зберігати та охороняти таємницю. Право з наступним обов'язком не передавати та розкривати, секретну інформацію впливає не з договору, а саме з довіри, покладеної володільцем щодо комерційної таємниці на отримувача при використанні конфіденційної інформації [20, с. 1-2].

Разом з цим, досліджуючи та використовуючи позитивний досвід США, необхідно привернути увагу, що Д. П. Василенко та В. І. Маслак дослідивши аналізували, що інформаційне правове поле США – це те направлення, орієнтир, на який непохитно повинні зважати держави у

своїх намірах збудувати найкращу базу інформаційного законодавства. У цій країні законодавці створили низку систему законів, а саме безпеки інформації з узгодженням та лаконічністю, що у разі потреби на реагування проблеми буде миттєвим. Правова система США стосовно безпеки та захисту інформації є однією з найнадійніших у світі, де можна вважати досконалою [40, с. 129].

У американській правовій системі, що традиційно визнає інформацію, яка становить комерційну таємницю однією з головних форм інтелектуального права власності, ключовою запорукою розвитку та дослідженні інновацій у США. Окрім того, що комерційна таємниця часто є наслідком багаторічних досліджень та спонукань, що вимагає тисяч (а іноді й мільйонів) доларів інвестицій у науково-дослідницьку роботу та діяльність. У справах кримінального характеру «*Rockwell Graphic Sys., Inc. v. DEV Indus., Inc.*» (1991) суд справедливо визначив, що збереження та захист комерційної таємниці лишається головним чинником забезпечення конкурентного поля американського бізнесу [14].

Разом з цим А. Гачкевич та Т. Казарян скеровуючи свою увагу на дослідження окремих питань що становлять комерційну таємницю у правовій системі США, де слугує окремим висвітленням, зважаючи, насамперед, на наявної та унікальної правової системи, що не має аналогів у світі, рівень охорони об'єктів права стосовно інтелектуальної власності є головним світі. Автори привертають увагу, що, з одного боку, в загальноновживаному праві, що базується на правових принципах і застосовуються в судах США та узагальнюючи поняття справедливості сформувавши загальновизнаний засіб до інформації що становить комерційну таємницю як основний інструмент захисту, а саме на підставі дії договірних зобов'язань, стосовно яких певна особа бере на себе зобов'язання не поширювати та розголошувати без згоди іншої. З другого боку, конкретного значення набули нормативно-правові акти,

які на сучасному етапі розвитку доповнюють загальне право, а в багатьох інших випадках зазнають першочерговому застосуванню [47, с. 25-26].

Якщо звернутися до американського досвіду, то Президент США Джордж Буш ще в 1990 р. у виступі «Галузі національної безпеки – стратегія розвитку США» становить пріоритетний напрямок стосовно діяльності американських спецслужб та оголосив економічну розвідку. Білл Клінтон наприкінці 1993 р. дав розпорядження керівникам розвідувальному товариству США щодо поглиблених досліджень що становлять економічну розвідку [73]. Виділено три пріоритетних напрямлення: 1) макроекономічна розвідка та збір стратегічної інформації стосовно глобальних процесів в економіці інших держав; 2) мікроекономічна розвідка – оброблення та збір оперативно-тактичної інформації стосовно цього напрямлення; 3) економічна контррозвідка – протидія загрозам та спробам іноземних держав та комерційних фірм здійснювати зазіхи на торгово-економічні й технологічні секрети США [19]. У звіті американської контррозвідки, опублікованому на початку листопада 2011 р., визначено, що оскільки США є лідером у галузі розробки нових технологій, «спроби іноземних держав зібрати інформацію щодо економічних та технологічних галузей США будуть продовжувати здійснюватися на високому рівні, представляючи зростаючу і постійну загрозу для економічної безпеки США». У доповіді стверджується також, що економічне шпигунство може коштувати економіці США не менш як 400 млрд. дол. США у рік, проте наголошується, що цифра може бути нижчою за різних методів збору даних і за браком інформації [76]. США виходять з того, що проти американської економіки регулярно шпигунство ведуть розвідки 23-х країн, у т.ч. провідні європейські держави.

У законодавчій системі США система правового регулювання концепції комерційної таємниці суттєво розвинена і має свої особливості,

зокрема, залежно від того, хто ініціює захист відповідної інформації. По-перше, відповідно до єдиного закону про комерційну таємницю, розробленого у 1979 році Комісією з уніфікації права, встановлено чіткі правові норми у сфері цивільного законодавства. Хоча той акт має характер модельного акта, він був ухвалений більшістю штатів як обов'язковий нормативний документ, що регламентує порядок застосування засобів захисту інформації, пов'язаної з комерційною таємницею. У законі чітко визначено поняття «комерційна таємниця», її основні ознаки та сферу застосування, а також встановлено відповідальність за неправомірне отримання, розголошення або використання такої інформації («*misappropriation*»). Відповідно до цього акту, правопорушення цієї категорії порушують цілісність і цінність конфіденційних даних, що має наслідком юридичну відповідальність [16].

По-друге, у 1996 році було ухвалено Федеральний акт про економічне шпигунство (*The Economic Espionage Act*), у якому закріплено визначення «*trade secret*»: під цим розуміється будь-яка форма або вид інформації, що має фінансову, ділову, наукову, технічну, економічну або інженерну природу, включаючи схеми, плани, структури, програми, коди, матеріали або прототипи у матеріальній чи нематеріальній формі. Важливими умовами для застосування цього визначення є: а) дія відповідальності за те, щоб ця інформація залишалась у таємниці, тобто власник вживає розумні заходи щодо обмеження її розголошення; б) сама інформація має незалежну економічну цінність, дійсну або потенційну, що не є загальновідомою і не може бути безперешкодно отримана громадськістю без використання відповідних засобів. Впровадження цього закону дало можливість федеральним органам здійснювати превентивні та репресивні заходи щодо неправомірних дій щодо комерційної таємниці, що особливо актуально у контексті захисту

інтересів держав у сфері протидії іноземному шпигунству і незаконному використанню конфіденційної інформації іноземними агентами [6].

Аналізуючи досвід США у сфері регулювання правового режиму конфіденційної інформації, можна визначити, що вимога щодо нерозголошення комерційних таємниць у цілому може застосовуватися навіть у випадках, коли відповідний договір про нерозголошення відсутній. У цьому контексті, цей обов'язок може впливати із загальних етичних, добросовісних та лояльних принципів поведінки працівника, що закріплені у нормативних актах або законах, або у разі його спеціального зобов'язання у трудовому договорі. Тобто відсутність договору про нерозголошення не порушує відповідальності працівника, якщо він здійснює дії, що суперечать загальним вимогам добросовісної поведінки і лояльності.

У межах трудових правовідносин, на працівника покладаються обов'язки не розголошувати конфіденційну інформацію стороннім особам чи неуповноваженим на це одержувачам; не використовувати на робочому місці або у робочий час діяльність, що суперечить інтересам роботодавця; а також — не здійснювати копіювання, збереження чи навмисне запам'ятовування комерційно цінних даних для особистих цілей. Ці обов'язки закріплені як у нормативних актах, так і в усталеній судовій практиці [202].

Після завершення трудових правовідносин, відповідно, права працівника на власне використання або розголошення конфіденційної інформації, що належить колишньому роботодавцю, зберігаються. У судовій практиці, зокрема у справах щодо неправомірного розголошення службової або комерційної таємниці, досліджується питання, чи може така інформація бути визнана як невід'ємна частина професійного досвіду або практичних знань працівника. В процесі розгляду доказової бази суд з'ясовує такі обставини: чи було здійснене умисне копіювання,

запам'ятовування або переміщення документів; чи працівник був ознайомлений і попереджений про конфіденційний статус інформації і про його зобов'язання її зберігати; чи належить інформація роботодавцю та її використання перевищує рамки виключно професійного досвіду; чи працює працівник на керівній посаді і чи діє шляхом шахрайства або обману. Всі ці обставини є ключовими для підтвердження порушення і подальшого задоволення позовних вимог роботодавця до працівника [2].

Аналізуючи досвід США у сфері комерційної таємниці, також можемо вказати, що попри наявність спеціального закону щодо обігу комерційних секретів, в цій країні велике значення мають законодавство окремих штатів та судові прецеденти. Згідно з параграфом 1 Акта про торгові секрети («*The Uniform Trade Secrets Act*») під торговими секретами розуміється різна інформація, включаючи креслення, формули, програми, механізми, технології, яка має самостійну економічну цінність та не доступна для інших осіб, які б могли отримати вигоду з її використання чи розголошення, і щодо якої застосовані заходи збереження секретності [15]. Розголошення комерційної таємниці, у тому числі в ході трудових відносин, з 1996 року стало визначатися федеральним злочином та спричинити для порушника ряд негативних наслідків, зокрема позбавлення волі на строк до 15 років та штраф розміром до 500 тис. (в окремих випадках до 5 млн) доларів США [7].

Також яскравим прикладом розвитку інституту комерційної таємниці є Великобританія. У цій країні не існує легального визначення цієї таємниці, відповідно, відсутній законодавчий захист комерційної таємниці. Натомість, на основі судових прецедентів правове регулювання цих відносин розвивалось впродовж останніх століть та отримало назву конфіденційного права (*law of confidence*) [38]. Таким чином, довіра між законним володільцем таємниці та отримувачем конфіденційної інформації є головним принципом. Зауваживши доступом та обробленням

працівниками конфіденційної та службової інформації під час виконання трудових обов'язків, а більша кількість судових справ стосовно захисту комерційної таємниці тісно пов'язана з трудовими відносинами. З настанням дії трудових відносин вимоги щодо працівника, а саме збереження службової та комерційної таємниці, суттєво звужуються. Враховуючі спори між працівником і власником, судами досліджується природа істотних трудових відносин, статус працівника, доступності та рівень конфіденційної чи службової інформації та вжиті заходи працедавцем щодо утримання та захисту [130, с. 137].

У Великобританії стосовно врегулювання інформації конфіденційного, характеру а саме комерційної таємниці основна та особлива увага наділена тому, в якому обсязі та з яким доступом працівник мав певні повноваження до інформації та його обізнаність до неї наскільки була інформація загальнодоступною як конфіденційна, чи розумів роботодавець, що інформація була такою та не підлягала розголошенню, чи була така інформація реально розмежована від іншої інформації, що не являлась конфіденційною. Умови та угоди конфіденційності передують шляхом укладання партнерських договорів та є основною складовою частиною. Умови та дотримання конфіденційності є обов'язковою нормою що включається в трудові договори. У Великобританії було впроваджено та прийнято Закони про порушення конфіденційності, що регулюють низку питань, пов'язаних з конкретними обов'язками конфіденційності, що накладаються на особу, яка отримала конфіденційну інформацію, та визначає процедури, що застосовують щодо порушення норм конфіденційності, та засобів судового захисту, що використані при таких заходах. Слід приділити особливу увагу Закону, який звужує питання стосовно отриманої інформації та розкритої в процесі судового засідання або для інших цілей судового провадження.

Як підсумок за вказаним Законом інформація вважається конфіденційною, якщо вона не є суспільним надбанням, і та особа, що отримала конкретну інформацію від іншої особи, заздалегідь вирішила зобов'язання перед іншими особами як поводитися з цією інформацією або з описанням, що передбачає у собі таку конфіденційну інформацію. Вимоги стосовно оброблення такої інформації що є конфіденційною при відсутності інших протилежних норм дійсно впливає з природи досліджень взаємовідносин між сторонами та з поведінки осіб, що отримали цю інформацію, по відношенню до інших [101; 62].

В англійському праві застосовуються загальні домовленості, що регламентують поведінку сторін у випадках порушень режиму конфіденційності. Ці норми мають узагальнений характер і гнучкі можливості для коригування й доповнення, залежно від конкретних обставин конкретної справи. Зокрема, перший принцип полягає у тому, що, якщо доведено, що особа без згоди власника відкрила або розкрила конфіденційну інформацію, така особа вважається відповідальною за порушення прав на інтелектуальну власність. Другий — заборонено особі, яка отримала конфіденційну інформацію, використовувати її раніше, ніж власник дасть відповідний дозвіл. Третій принцип передбачає, що навіть за умов запровадження режиму конфіденційності, отримувач не має права застосовувати чи розголошувати цю інформацію з метою зміцнення конкурентної позиції власника. Водночас, власник цієї інформації повинен мати перевагу у конкурентній боротьбі і бути впевненим у своєчасності реалізації своїх прав у жорсткому ринковому середовищі, щоб зберегти її конкурентоспроможність і уникнути ризиків неправомірної конкуренції [101, с. 93].

Дослідивши досвід інституту комерційної таємниці країн англо-саксонської правової системи, які досягли значних успіхів у провадженні вказаної діяльності, можна зазначити, що акцент у державах зроблено на

підвищенні покарання за незаконні дії з комерційною таємницею. Так, країни дотримуються позиції, що передбачена законом цивільна відповідальність є недостатньою. За порушення прав володільця комерційної таємниці, закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі строком до десяти років і штрафу в розмірі до півмільйона доларів США. Штраф може досягати п'яти мільйонів доларів США якщо суб'єктом злочину є юридична особа. Підвищені покарання передбачені також, якщо крадіжка комерційних секретів здійснюється в інтересах іноземних громадян й організацій. Окрім того, закон передбачає конфіскацію будь-якої власності, придбаної з порушенням прав володільця комерційної таємниці, а також використаної для здійснення відповідних злочинних діянь [130, с. 138].

З огляду на зазначене, вважаємо, що запровадження вказаного досвіду у сфері інституту комерційної таємниці є необхідним і в Україні, адже на сьогоднішній день, в країні на законодавчому рівні не визначено систему принципів, які стануть необхідним підґрунтям розвитку досліджуваної інституції, забезпечать належний баланс між правом працівника використовувати свій здобутий досвід у власних інтересах та правом роботодавця на захист комерційних таємниць.

Стосовно досвіду в збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору у країнах Європи, то в цьому контексті детального аналізу потребує досвід Франції, Швейцарії, Японії, Китаї, Південній Кореї, Німеччини, Швеції та окремо Киргизької Республіки.

У Франції працівнику фірми заборонено здійснювати діяльність, що становить конкуренцію фірмі, на якій він працює. Але письмове зобов'язання щодо нього не вимагається. Насамперед, забезпечується застосуванням основних положень, трудового, цивільного та кримінального законодавства конкретно до захисту інтересів осіб, контролюють комерційну таємницю. Тоді законодавство регулює таке

питання щодо збереження таких секретів, так як і питання відшкодування збитків. Пункт про заборону конкуренції на практиці багато фірм включають у трудові договори. Слід зазначити, про подібні зобов'язання які повинні бути чітко виражені з певним обмеженням за дією в часі і просторі. Але, законодавством Франції передбачено відшкодування за розголошення інформації, що складає комерційну таємницю та незаконне використання знань працівників недобросовісної конкуренції, професійні секрети, «ноу-хау» працівником, який отримав доступ до такої інформації при виконанні своїх трудових функцій та зобов'язаний зберігати їх в секреті і після звільнення [31, с. 90].

У Швейцарії технічну-економічну або комерційну інформацію, що впливає на комерційні показники діяльності, яка не є відома і загальнодоступна що власник не відкриває, маючи на це на власні та законні підстави в судді тлумачать як поняття комерційної таємниці. У законі Швейцарії про недобросовісну конкуренцію від 19.12.1986 є положення щодо незаконного та неправомірного одержання відомостей, які є комерційною таємницею, чи зловживання ними що забороняє методи конкуренції, пов'язані з використанням комерційної таємниці, одержаної шляхом отримання з порушення умов конфіденційності. Правопорушенням у цій країні є те, що розкриття комерційної таємниці а саме Швейцарії та використання переваг від відомостей, що є комерційною таємницею, одержаних незаконним шляхом. За такі дії передбачається відповідальність у вигляді штрафів. Стаття 4 цього закону несе заборону та спонукання працівників щодо розголошення комерційної таємниці, що є деліктом, як і розкриття чи оприлюднення технічної, торговельної чи іншої таємниці, одержаної незаконно. «Деліктом так само є одержання чи використання відомостей третьою стороною, якщо вона знає, що вони одержані неправомірно. Або будь-

який з наведених деліктів був скоєний особою заздалегіть свідомо або навмисно, то вона підлягає відповідальності» [75, с. 17-18].

У рамках дослідження інституту комерційної таємниці в трудовому праві як одного з важливих категорій розвитку держав, слід навести позитивний досвід законодавства Японії. Так, особа, чиї ділові інтереси було порушено шляхом неправомірного привласнення комерційної таємниці, має право звернутися до суду із вимогою про видачу судового заборонного наказу, а також — про розпорядження предметами, створеними унаслідок привласнення, та про відшкодування заподіяних збитків. Такі приписи закріплені у статтях 2, 3 та 4 Закону про запобігання недобросовісній конкуренції у Японії. Відповідно до поправки до цього закону, яка набрала чинності 1 листопада 2005 року, посилюються кримінальні санкції щодо порушень комерційної таємниці: зокрема, кримінальна відповідальність передбачає не тільки використання або розголошення конфіденційної інформації за межами Японії, якщо вона керувалася у країні, але й порушення судових заборон, а також застосування або розголошення комерційних секретів зловмисним мотивом працівників, що вийшли на пенсію, або недобросовісних осіб, які незаконно набули таку інформацію для подальшого використання або розголошення у конкурентних цілях [149].

У Китаї, Японії, Південній Кореї та в Тайвані, під поняття «комерційні секрети» зазвичай підпадає інформація, що стосується маркетингових заходів, цінових знижок, технологічних методів ведення бізнесу або поштових відправлень. Наприклад, у Малайзії, Сінгапурі й Гонконгу такі відомості не регулюються спеціальним законом про комерційну таємницю, і їх захист ґрунтується на нормах закону про конфіденційність. У Південній Кореї охороняється також «управлінська інформація», у Китаї — «оперативна», а на Тайвані — «торгова інформація». При цьому, у цих країнах відсутня норма, яка звільняє

третіх осіб від відповідальності за використання секретної інформації, якщо вони знали або повинні були знати, що подальше застосування технології порушує права її власника [101, с. 97].

Значущим для України є досвід правового впорядкування роботи з комерційною таємницею як умовою трудового договору в ФРН. Закони про протидію недобросовісній конкуренції несуть заборону до розголошення таємниць виробництва або третіми особами, що здійснюється з метою конкуренції з отримання особистої вигоди, та в інтересах інших осіб або для заподіяння шкоди. Відповідно до Закону «Про протидію недобросовісній конкуренції» «працівник несе кримінальну відповідальність як за розголошення секретів виробництва третім особам, так і за використання такої інформації для цілей, не пов'язаних з інтересами роботодавця» [24].

Особливо важливими порушеннями Закон називає комерційний характер за діяльності правопорушника або свідоме висвітлення секретів виробництва для їх подальшого використання що спричинили до їх сприяння такому використанню. Але секрети виробництва у ФРН іноді не визнаються об'єктом права інтелектуальної власності де правила їх охорони досить схожі (хоча *Enforcement Directive* не застосовується). Тому «неправомірним та незаконним буде визнано використання інформації, зафіксованої у документах або іншим доступним способом, а також тієї, що працівник цілеспрямовано запам'ятав для застосування після завершення трудового договору». Його норми щодо застосування по відношенню до працівників власника, та третіх осіб. Після завершення трудового договору працівник вільний у використанні набутих ним знань і вмінь [24]. Засоби та способи захисту мають бути наступними: призупинення або припинення діяльності (постійні чи тимчасові заборони); відшкодування збитків (з оцінкою правил деліктної

відповідальності чи безпідставного збагачення); повернення інформації, що охороняється; зведення звіту (розрахунків компенсації) [20, с. 8].

Проаналізувати законодавство країни Швеції, то маємо змогу стверджувати, що це учасник ЄС, в якому прийнято конкретний спеціальний закон – Закон про правову охорону торгових таємниць (*Act on the Protection of Trade Secrets*). Цей закон регулює низку питань, які стосуються розміру та відповідальності в різних порушеннях, з розрахунку збитків і компенсацій. Додаткові природні норми що містяться в кримінальному, трудовому, договірному праві. Охорона що надається на виконанні таких умов: відомості що стосуються бізнесу та умов ведення бізнесу; розголошення яких призведе до погіршення конкурентоспроможності бізнесу які є конфіденційними. Але торгові таємниці не входять до об'єктів інтелектуальної власності, та між ними не визнається безумовний зв'язок. Таким чином, незаконним буде визнаватися саме те отримане дійсне знання секрету виробництва, чи просто копіювання інформації на носій інформації. Неправомірним та незаконним є придбання конфіденційної інформації виробництва з наміром його незаконного використання чи збуту, незалежно від того, за плату чи ні відбувалися конкретні дії. А саме, умисне неправомірне заволодіння торговою інформацією що відноситься до промислового шпигунства. Але з колишніми працівниками підписати угоди, оскільки на них покладені додаткові обов'язки. Після завершення трудового договору можливо притягнути їх до відповідальності за недобросовісні дії які скорочують, чи включають особливі причини (тобто, працівник цілеспрямовано збирав таємну інформацію під час роботи, щоб займатися паралельною діяльністю безпосередньо після припинення трудового договору) [20, с. 8].

Проаналізувавши досвід європейських зарубіжних країн в збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору бачимо,

що їх законодавство у цій сфері не уніфіковано, а основні норми, що стосуються комерційної таємниці закріплено в нормативно-правових актах про недобросовісну конкуренцію [62; 80].

Найбільш цінним для України у сфері дослідження, адаптації, а також запровадження досвіду у сфері розвитку комерційної таємниці як умови трудового договору є досвід Киргизької Республіки. Так, аналіз свідчить про те, що в досліджуваній країні питання комерційної таємниці врегульовано як загальним, так і спеціальним законодавством. Спершу, слід звернути увагу, що у ТК Киргизії передбачено ст. 19 обов'язок працівників не розголошувати конфіденційну інформацію яка отримана ним під час дії трудових відносин; ст. 54 укладення трудового договору дає право роботодавцю внести в зміст вимоги за нерозголошенню порядку відомостей; у ст. 83 до випадку припинення трудових відносин за ініціативи роботодавця віднесено розголошення працівником службової таємниці; у ст. 283 перераховано випадки матеріальної відповідальності працівників та нагадується про розголошення комерційної таємниці, з підставами певної відповідальності [184].

Аналогічні положення врегульовано нормами Закону «Про комерційну таємницю» Киргизької Республіки. Під комерційною таємницею в країні розуміють відомості підприємства, які не державною таємницею, пов'язані з технологією, виробництвом, управлінням, фінансами, розголошення яких може завдати шкоди його інтересам. Крім цього, вказаним Законом врегульовано питання несанкціонованого розголошення комерційної таємниці (ст. 3), а також закріплено перелік основних обов'язків працівника щодо дотримання режиму нерозголошення комерційної таємниці (ст. 8). Зокрема, такими обов'язками є: 1) виконувати вимоги внутрішніх локальних актів, якими врегульовано питання щодо режиму обігу комерційної таємниці; 2) зберігати конфіденційну інформацію, що стала відома через специфіку

праці, не розголошувати її без відповідного дозволу навіть без жодних зобов'язань нерозголошення; 3) не використовувати конфіденційні знання для заняття діяльністю, що може виявитися конкурентною для нинішнього роботодавця; 4) у разі звільнення передати всі матеріальні носії інформації, з яким працювали уповноважені особи роботодавця; 5) повідомити роботодавця про факт отримання відомостей. Законом передбачено види відповідальності працівника за протиправні дії з комерційною таємницею в трудовому праві та передбачено можливість притягнення порушника до дисциплінарної, кримінальної та адміністративної відповідальності з можливістю відшкодування завданої шкоди [150].

Проведений порівняльний аналіз міжнародного досвіду у сфері правового регулювання комерційної таємниці свідчить про нагальну необхідність швидкої адаптації українського законодавства відповідно до сучасних європейських та світових стандартів. Відповідні заходи дозволять підвищити ефективність правового захисту комерційних секретів у рамках трудових і господарських правовідносин, що сприятиме зміцненню правового полігону щодо застосування засобів захисту та закріплення правомірної поведінки учасників цих відносин. Крім того, гармонізація законодавчої бази з міжнародними вимогами створить передумови для притоку іноземних інвестицій, залучення міжнародних фінансових і технічних ресурсів, а також підвищить рівень довіри до української економічної системи і правового середовища. Це, у свою чергу, сприятиме сталому розвитку українського підприємництва, забезпеченню конкурентоспроможності та інтеграції у міжнародний економічний простір.

З огляду на викладене, виділяємо такі основні можливості використання в Україні зарубіжного досвіду:

1) з позитивного досвіду США та Великобританії – враховуючи, що натеper єдиного спеціального закону, який би комплексно регулював питання комерційної таємниці в Україні немає, вважаємо за доцільне передбачити у новому Трудовому кодексі України розділ «Права та обов'язки працівника щодо збереження комерційної таємниці», де надати їх вичерпний перелік, в тому числі, закріпити обов'язки працівника дотримуватися встановленого роботодавцем режиму використання, обігу та охорони комерційної інформації, не розголошувати інформацію, яка правомірно стала йому відома у зв'язку з виконанням трудової функції, а також після припинення трудових відносин, негайно повідомляти роботодавця чи уповноважену особу про втрату інформації, яка містить комерційну таємницю, а також про відомі випадки її незаконного розголошення з боку інших працівників, відшкодувати завданий роботодавцю збиток, у зв'язку з незаконним розголошенням комерційної таємниці тощо;

2) з позитивного досвіду Киргизької Республіки – прийняття спеціального ЗУ «Про комерційну таємницю», який визначить єдине розуміння цього поняття, регулюватиме суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до комерційної таємниці, порядку надання грифу конфіденційності, а також його знаттям з інформації, неправомірно віднесеної до комерційної таємниці, передбачить норми про зловживання правом на комерційну таємницю, встановить заборону втручання у визначення суб'єктом господарювання переліку відомостей, що складають комерційну таємницю з боку державних органів та закріпить положення рол охорону таємниці з метою захисту прав роботодавців та працівників;

3) з позитивного досвіду країн ЄС, де яскраво виражена посилена правова відповідальність працівника за незаконні дії з комерційною таємницею, – посилити відповідальність за вчинення правопорушень у

сфері комерційної таємниці, що в свою чергу, стане найбільш ефективним засобом забезпечення прав й інтересів власника комерційної таємниці та сприятиме конкурентоздатності національної економіки [62]. Ураховуючи зарубіжний досвід, з метою вдосконалення правового регулювання комерційної таємниці у трудових відносинах вважаємо за доцільне у новому ТК України доповнити підстави звільнення працівника за ініціативою роботодавця підставою «умисне розголошення працівником інформації, яка у встановленому законом порядку віднесена до комерційної таємниці, що стала відома працівнику у зв'язку з виконанням трудової функції».

3.2 Удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору

Вищою соціальною цінністю правової держави є особа, її права і свободи. Україна, як правова держава, зобов'язана дотримуватися й гарантувати основоположні права і свободи людини та громадянина відповідно до міжнародних і національних нормативів. На сучасному етапі більшість країн світу орієнтуються на соціально-демократичний курс розвитку, що передбачає формування держави, яка прагне бути правовою і законослухняною. Для досягнення належного рівня повної і всебічної охорони прав і свобод громадян необхідно створити і впровадити нормативно-правові акти, які чітко врегулюють взаємовідносини між державою та особою, сприяючи зміцненню законності, правопорядку і забезпеченню правової відповідальності. У системі правового регулювання провідну роль відіграє закон — найвищий за юридичною силою нормативно-правовий акт, прийнятий відповідним органом законодавчої влади країни. Діяльність усіх суб'єктів

правовідносин, зокрема громадян, органів влади та інших учасників правового процесу, має керуватися положеннями цього закону, і відповідати його волі, а також дотримуватися приписів, викладених у ньому. Це забезпечує стабільність, єдність і передбачуваність правового середовища, що є фундаментальним для утвердження і розвитку демократичного правового суспільства [45, с. 28-29]. Прагнення України стати повноцінним членом ЄС, детермінує відповідати тим умовам, які висуває ЄС у частині її правової, політичної та економічної системи. Для досягнення цього, в першу чергу, необхідно внести зміни до чинного законодавства, а також прийняти нові нормативно-правові акти, які б відповідали вимогам європейської спільноти і потребам сучасності. З цього випливає, що удосконалення законодавства України, в тому числі законодавства у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, є тим самим ефективним способом, за допомогою якого правова система України повинна розвиватися в сучасних умовах, відповідати вимогам ринкової економіки, міжнародним та європейським стандартам, охороняти та забезпечувати інтереси осіб.

Об'єкт діяльності – це те, на що спрямована діяльність суб'єкта. У філософському трактуванні «об'єкт» – «це те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості». Згідно з філософськими поглядами, викладеними М. Т. Білухом, об'єктом наукового дослідження є різноманітні форми відображення навколишнього матеріального світу у людській свідомості. Автор підкреслює, що такі форми існують незалежно від нашої свідомості і відбираються відповідно до мети й завдань конкретного дослідження. Відповідно до його слів, об'єкт пізнання — це те, що є предметом спрямованої пізнавальної діяльності дослідника. Важливо зазначити, що досліджувати можна не лише емпіричні об'єкти — безпосередні явища або процеси, — а й теоретичні конструкції, поняття й моделі, які становлять інтелектуальну складову

наукового пізнання [33]. Водночас, сучасний словник іншомовних слів уточнює визначення поняття «об'єкт» як предмета, явища або процесу, який є предметом спрямованої цілеспрямованої діяльності людини. У цьому сенсі об'єкт — це те, на що або на кого спрямована вчинювана дія, й з чим пов'язане дослідницьке або практичне втручання [195, с. 464].

На думку В. В. Різун, об'єкт — це процес, що породжує проблемну ситуацію, або явище, обране для дослідження [54, с. 12]. Якщо звернутися до Словника української мови, бачимо, що останній визначає об'єкт як предмет наукового та іншого дослідження, спеціальної зацікавленості, компетенції [170, с. 495].

Також заслуговує на увагу й думка інших дослідників, які визначають, що об'єкт — це науковий простір, у межах якого здійснюється процес дослідження; частина зовнішньої, об'єктивної реальності, яка в певний період стає предметом практичної і теоретичної діяльності людини; об'єкт виступає як сутнісна складова досліджуваної сфери, з якою безпосередньо взаємодіють дослідники для здобуття нових знань або практичних результатів [199].

Дотримуючись тієї позиції, що об'єкт — це те на що спрямована діяльність, увага, тощо, визначаємо, що головним об'єктом досліджуваної проблематики є саме правова інформація. Згідно з положеннями частин 1 та 2 ст. 17 ЗУ «Про інформацію» [149], законодавець визначає поняття правової інформації як сукупності будь-яких відомостей, що стосуються правової системи, джерел і форм їхнього впровадження, юридичних фактів, правовідносин, правопорядку, правопорушень, а також заходів щодо їх попередження і боротьби з ними. Висловлена дефініція охоплює широкий спектр правової інформації, що становить предмет нормативних актів у цій сфері.

Джерелами правової інформації визнаються: КУ, інші законодавчі й підзаконні нормативні акти, міжнародні договори та угоди, норми й

принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, таких як повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи і інші джерела правової інформації. Це доводить, що предметом діяльності у сфері удосконалення законодавства є цілісність правового поля, та її складові — аспекти, властивості та елементи об'єкта, що зазнають трансформації у результаті законодавчої та нормативної діяльності.

З урахуванням викладеного, можна зробити висновок, що предметом удосконалення законодавства є саме нормативні акти, оскільки вони, піддаючись процесам реформування та удосконалення, безперервно змінюються, удосконалюються і поповнюються новими положеннями, що сприяє їхній формуванню як динамічного і прогресивного елемента правової системи.

У ситуації, коли не існує офіційного закріпленого визначення терміну законодавства, особливого значення набувають напрацювання науковців, серед яких існує декілька поглядів. По-перше, під поняттям «законодавство» слід розуміти один із основних методів реалізації функцій держави — процес створення та ухвалення законів; це механізм, за допомогою якого держава законодавчо встановлює правові норми, правила і стандарти поведінки, необхідні для здійснення управлінської та регулювальної діяльності. По-друге, законодавство також визначається як сукупність нормативно-правових актів, що регламентують відповідне коло суспільних відносин у межах певної сфери правового регулювання. Воно є джерелом правового порядку і формує правову основу для реалізації прав і свобод громадян, а також для функціонування інститутів державної влади. По-третє, термін «законодавство» закріплюється як системна структура, побудована у вертикальній ієрархії нормативних актів. Це означає, що нормативні документи розташовуються за ступенем їхньої юридичної сили: від конституційних актів до підзаконних нормативних документів, і всі вони утворюють єдину цілісну системну

організацію правових актів, що забезпечує цілісність і послідовність правового регулювання в країні [97, с. 47]. Ураховуючи це В. П. Мельник констатує, що у вузькому розумінні законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, які ухвалюються народом та парламентом, з метою правового регулювання найбільш важливих суспільних відносин. Законодавство у широкому розумінні – це сукупність нормативно-правових актів, які ухвалюються уповноваженими на те суб'єктами відповідно до закону на виконання покладених на них повноважень, з метою правового регулювання суспільних відносин [117, с. 53].

Здійснюючи загальнотеоретичну характеристику законодавства України Т. О. Подковенко використовує філософський підхід до розуміння його системи та визначає, що характерним є те, що такий вплив є взаємним: адже наскільки ефективна система законодавства, тим краще регулюються суспільні відносини і навпаки – характер суспільних відносин визначає характер законодавства, його соціальну спрямованість. Указує, що це єдність пов'язаних між собою компонентів, що має той чи інший вид упорядкованості за певними якостями і зв'язками у відносно стійку єдність. На думку автора, відтворення цілісної картини механізму функціонування законодавства як системи сприятиме оптимізації заходів по його вдосконаленню, а таке поняття найкраще розкриває його основні характеристики як сукупність компонентів, взаємозв'язок та взаємодія цих компонентів, які становлять структурну, органічну цілісність, що всебічно впливає на суспільні відносини [138, с. 41-42].

Визначальним у розумінні терміну «законодавство» є рішенням КСУ в справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення ч. 3 ст. КЗпП України, тобто справа про тлумачення терміну «законодавство», у якому суд вказує, що цей термін потрібно розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на

обов'язковість яких надана ВРУ, а також постанови ВРУ, укази Президента України, декрети і постанови КМУ, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України й законів України. Накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади не мають згадки в даному тлумаченні поняття [160].

Аналізуючи застосування терміну «законодавство» на нормотворчому рівні, В. Сущенко пише, що законодавець дотримувався широкого підходу до розуміння терміну «законодавство», оскільки у законах вказує на правову основу, тим самим зазначає вказівку на те, що у його контексті доцільно вважати законодавством. При цьому не має різниці яку сферу суспільних відносин регулює той чи інший закон [177].

В. І. Риндюк щодо діяльності, пов'язаної з удосконаленням законодавства, слушно наголошено на те, що у процесі такого вдосконалення, законодавство змінюється у кращий бік, поліпшуються його норми. При цьому, суб'єктами такого удосконалення можуть бути лише суб'єкти нормотворчості, які наділені відповідним правом внесення змін до законодавства. Як відомо з теорії права та держави, що лише 2 соціальними інститутами здійснюється правотворчість, зокрема: народ, в тому числі територіальні громади, органи місцевого самоврядування тощо; та держава в особі державних органів [158а, с. 40-41].

Діяльність є усвідомлена активність певного суб'єкта, метою якої є досягнення бажаного результату. У свою чергу, метою удосконалення законодавства у сфері збереження комерційної таємниці є ефективність цього законодавства. Кожний структурний елемент: якість та ефективність, справляє свій відповідний вплив на формування нових та зміну існуючих нормативно-правових актів і визначає при цьому конкретний напрям удосконалення законодавства, ключовим при якому повинна стати не кількість, а якість актів, що приймаються.

Досліджуючи питання удосконалення законодавства, з'ясовано, що основними проблемами, які постають перед законодавцем, є:

- 1) особливі вимоги ЄС до національних правових норм та нормативно-правових актів;
- 2) досить швидкий та форсований розвиток суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері збереження комерційної таємниці, що потребує відповідного правового удосконалення;
- 3) питання ефективності та якості прийнятих нормативно-правових актів.

У переважній більшості країн прийнято спеціальні нормативно-правові акти, які регулюють питання комерційної таємниці. Проте, таке правове регулювання в нашій країні, нажаль відсутнє, навіть незважаючи на ряд проєктів таких актів. На противагу цьому, в нормативно-правовій базі існує ціла низка законодавчих актів, які хоча і опосередковано, проте регулюють питання збереження комерційної таємниці. Чинне законодавство на даний час встановлює лише загальні правила використання комерційної таємниці [98, с. 13].

Як уже було досліджено у попередніх розділах, ЗУ «Про доступ до публічної інформації» у ст. 8 закріплює, що під «таємною інформацією» слід розуміти такі відомості, доступ до яких обмежується відповідно до положень ч. 2 ст. 6 Закону. Зазначається, що розголошення такої інформації може спричинити шкоду особі, суспільству або державі. Визначення підкреслює, що до таємних належать дані, що містять державну, професійну, банківську таємниці, а також інформацію, що підлягає таємниці досудового розслідування або іншій передбаченій законодавством категорії конфіденційних даних, включаючи й комерційні секрети [145]. Відповідно до ст. 20 Закону, інформація поділяється на дві основні категорії: відкриту та з обмеженим доступом. Відкрита

інформація — це будь-які відомості, доступні широкому колу осіб без обмежень. Водночас, інформація з обмеженим доступом включає, зокрема, конфіденційні, таємні та службові дані. Згідно зі ст. 21 Закону, під конфіденційною таємницею слід розуміти відомості про фізичну особу, а також будь-які дані, доступ до яких обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Водночас, така інформація може поширюватися за згодою її власника у визначеному порядку або у разі, передбаченому законом, що регулює механізми захисту і обмеження доступу до таких даних [149].

Згідно з положеннями ст. 42 КУ, кожен громадянин має право здійснювати підприємницьку діяльність у межах, що визначені законом, при цьому держава гарантує створення правових умов для захисту конкуренції у підприємницькому середовищі. Закон забороняє будь-яке зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісну конкуренцію, при цьому визначаються види та межі монополій відповідно до нормативних актів, що регламентують цю сферу [189].

Відповідно до ГКУ (наразі нечинний) установлювалося, особа, яка є власником технічної, організаційної або іншої інформації комерційного характеру, має право на її правову охорону від неправомірного використання третіми особами. Така інформація визнається комерційною у разі, коли вона має саме економічну цінність, оскільки є невідомою третім особам і її вільний доступ іншим особам на законних підставах відсутній. Володілець зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо її охорони та збереження у конфіденційності (ст. 162 ГКУ) [49]. Граничний строк правової охорони комерційної таємниці обумовлюється часом дієвості всіх умов, які юридично визначені. У разі незаконного використання комерційної інформації, що належить суб'єкту господарювання, відповідач зобов'язаний відшкодувати завдані йому

збитки відповідно до чинного законодавства. Водночас особа, яка самостійно та добросовісно отримала інформацію, що визнається комерційною таємницею, має право на її використання відповідно до власного розсуду і без порушення прав власника [49].

У ст. 506 ЦКУ визначається, що поняття «комерційна таємниця» включає інформацію, яка має ознаки конфіденційності. Вона характеризується тим, що у повному обсязі або у своїх складових елементах залишається невідомою стороннім особам і одночасно недоступною для широкого кола осіб, з якими зазвичай ведуться справи у відповідній сфері. Така інформація має економічну цінність, оскільки її розголошення або неправомірне використання може нанести шкоду власнику або порушити ділову репутацію. Водночас, існує обов'язок відчужити та захистити цю інформацію, застосовуючи необхідні заходи, що базуються на сучасних правових нормах та умовах, визначених законом. До складу комерційної таємниці, відповідно до законодавчого регулювання, входять різного роду відомості — технічні, організаційні, торговельні, виробничі та інші. Зазначені відомості підлягають захисту за умови, що вони не входять до переліку використання, що визначається чинним адміністративним або законодавчим актом і не підлягають забороні їхньої публікації відповідно до вимог чинного законодавства, що є методом забезпечення правового регулювання цієї сфери і сприяє формуванню системи незалежних від суб'єктів підприємницької діяльності засобів захисту й забезпечення конфіденційності інформації [190].

Майнові права щодо комерційної таємниці, закріплені у законодавстві, включають: право на її використання — з дотриманням умов її захисту; виключне право дозволяти або забороняти використання цієї інформації іншими особами; а також право перешкоджати неправомірним діям з її розголошенням або використанням, що шкодять

інтересам власника. Крім того, законодавство передбачає, що законна правова можливість охорони комерційної таємниці поширюється не лише на зазначені права, але й на інші майнові інтереси, які розвиваються у процесі застосування й захисту цієї інформації відповідно до нормативних актів [190].

Майнові права щодо комерційної таємниці, відповідно до чинного законодавства, належать особі, яка правомірно визначила цю інформацію як таємну і закріпила її статус відповідно до договору, якщо інше не передбачено правовими актами чи угодами. У ст. 507 ЦКУ передбачено, що органи державної влади зобов'язані забезпечувати захист від неправомірного комерційного використання інформації, яка вважається комерційною таємницею та що потребує значних зусиль для створення, а також була надана з метою отримання відповідного дозволу, зокрема у сферах виробництва фармацевтичних, сільськогосподарських або хімічних продуктів, що містять нові сполуки. Законні заходи щодо охорони такої інформації включають її захист органами державної влади від розголошення, за винятком випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення безпеки населення, або у тих ситуаціях, коли відповідні заходи із захисту вже застосовані. Крім цього, державні органи мають обов'язок забезпечувати захист комерційної таємниці і в інших випадках, передбачених законодавством [190].

Згідно з положеннями ст. 508 ЦКУ, строк дії правової охорони чи майнових прав щодо комерційної таємниці обмежений періодом існування сукупності ознак, що визначають її статус, відповідно до частини 1 статті 505 цього ж кодексу. Це означає, що правові межі та часові рамки закріплюються залежно від ступеня збереження конфіденційності та актуальності інформації у якості секрету [190].

Відповідальність працівника за розголошення інформації, яка становить комерційну таємницю, може бути закріплена у внутрішніх

нормативних документах підприємства, зокрема, у статуті, у колективному договорі, у трудовому договорі, а також у ПВТР. Межі відповідальності та обсяги зобов'язань працівника у цій сфері визначаються в залежності від специфіки діяльності конкретного підприємства, обсягу виробництва, чисельності працівників і інших особливостей діяльності. За такого підходу, рівень жорсткості режиму захисту комерційної таємниці може варіювати від менш суворого до більш жорсткого відповідно до специфіки господарювання та індустріальних стандартів [174].

Як підкреслює М. Хавронюк, у кожному конкретному підприємстві режим отримання, використання, зберігання і поширення інформації, що становить комерційну таємницю, може бути відображений у системі внутрішніх нормативних актів, зокрема, у ПВТР, у наказах про призначення відповідальних осіб за режим комерційної таємниці, у трудових договорах або у письмових зобов'язаннях щодо охорони цієї інформації. Крім того, у відповідних положеннях, інструкціях або положеннях про режим доступу до інформації, що є конфіденційною, можуть бути визначені порядок повідомлення державних органів або інших організацій про запити щодо інформації, яка становить комерційну таємницю підприємства, порядок реєстрації службових осіб, що проводять перевірки, а також порядок забезпечення безпеки в цій сфері [187].

Аналізуючи проблеми вдосконалення законодавства у сфері збереження комерційної таємниці, можна дійти висновку щодо провадження та вдосконалення системи організації захисту охорони комерційної таємниці в Україні, необхідності подальшої роботи у сфері законодавчого врегулювання та науково-дослідної роботи у сфері захисту охорони комерційної таємниці в Україні, а також постійної розробки практичних рекомендацій з цього питання [100].

У той же час не слід забувати, що при розробці концепції правової держави повинно бути врахована проблематика правової глобалізації, яка носить комплексний характер. У цьому контексті першочергового значення набувають шляхи удосконалення та перспективи розвитку національного права, зокрема й у сфері розвитку комерційної таємниці, уніфікація державно-правових явищ, дослідження проблем сучасного стану, принципів, форм та методів, яких потрібно дотримуватися в умовах глобалізації. Сучасна тенденція до міжнародно-правової глобалізації приєє появі нових норм права, нових методів та принципів правового регулювання суспільних відносин. Все вказане істотно впливає на правові системи держав світового співтовариства та призводить до уніфікації загальновизнаних стандартів. Тому, погоджуючись з думкою О. М. Кравченка, у подальшому потрібно шукати шляхи удосконалення законодавства нашої країни, що стане необхідною передумовою для стимулювання інноваційного розвитку і сучасного захисту корпоративної безпеки суб'єктів господарювання [102, с. 90].

Підсумовуючи вищесказане потрібно відзначити, що в нашій державі прийняття Закону «Про комерційну таємницю» за значущістю можна порівняти з фундаментальним кроком у вирішенні нагальних питань правового захисту інтелектуальної власності та конфіденційної інформації суб'єктів господарювання. Такий НПА сприятиме удосконаленню правового поля у цій сфері, створенню єдиної системи захисту комерційних таємниць та забезпеченню правового режиму їхнього ефективного використання і охорони [105, с. 200].

На підставі викладеного приходимо до висновку, що проблемними аспектами удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, є:

1) відсутність єдиного уніфікованого нормативно-правового акту, який регулював би питання комерційної таємниці, в тому числі й як умови трудового договору;

2) відсутність правових норм, що регулюють питання віднесення об'єктів до комерційної таємниці;

3) наявність прогалин в частині збереження комерційної таємниці як умови трудового договору та відсутність законодавчого визначення вичерпного переліку прав та обов'язків працівників і роботодавців у сфері комерційної таємниці;

4) правова невизначеність порядку та умов встановлення відповідальності за незаконні або неналежні дії з комерційною інформацією.

З огляду на викладене, перспективними напрямками удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору повинні стати:

1) врахування та передбачення у Кодексі законів про працю України норм щодо: обов'язку особи без відповідного дозволу не розголошувати комерційну таємницю; визначення орієнтовного строку та переліку умов, протягом якого особи, яка мала доступ до комерційної таємниці заборонено працювати в інших організаціях, які є конкурентами роботодавця; визначення чіткого порядку укладання угоди про конфіденційність і нерозголошення комерційної таємниці; визначення порядку зберігання комерційної таємниці у договірних відносинах;

2) розроблення нормативно-правового акту з питань організації роботи з комерційною таємницею, надання відповідного грифу та віднесення конкретного об'єкту до комерційної інформації, а також його зняття, визначення прав та обов'язків осіб, які працюють з комерційною таємницею, встановлення відповідальності за незаконні дії з нею;

3) надання можливості керівникові (роботодавцю) визначати перелік об'єктів, які підлягають захисту як комерційна таємниця, а також визначати порядок, режим та способи роботи з останніми;

4) закріпити обов'язок роботодавця врахування в трудовому договорі умов щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці працівником.

Висновки до 3 розділу

Проведений порівняльний аналіз міжнародного досвіду у сфері правового врегулювання режиму комерційної таємниці засвідчує нагальну необхідність термінового приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів. Такий крок не лише дозволить підвищити ефективність правового захисту комерційних секретів у контексті трудових відносин, але й сприятиме створенню сприятливого правового середовища для залучення іноземних інвестицій та активізації міжнародної співпраці. Відповідна гармонізація нормативної бази стане важливим етапом у реалізації державної політики щодо інтеграції України у світовий економічний і правовий простір, що сприятиме сталому розвитку економіки і підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Виділено такі основні можливості використання в Україні зарубіжного досвіду:

– з позитивного досвіду США та Великобританії – враховуючи, що на тепер єдиного спеціального закону, який би комплексно регулював питання комерційної таємниці в Україні немає, вважаємо за доцільне передбачити у новому Трудовому кодексі України розділ «Права та обов'язки працівника щодо збереження комерційної таємниці», де надати їх вичерпний перелік, в тому числі, закріпити обов'язки працівника

дотримуватися встановленого роботодавцем режиму використання, обігу та охорони комерційної інформації, не розголошувати інформацію, яка правомірно стала йому відома у зв'язку з виконанням трудової функції, а також після припинення трудових відносин, негайно повідомляти роботодавця чи уповноважену особу про втрату інформації, яка містить комерційну таємницю, а також про відомі випадки її незаконного розголошення з боку інших працівників, відшкодувати завданий роботодавцю збиток, у зв'язку з незаконним розголошенням комерційної таємниці тощо;

– з позитивного досвіду Киргизької Республіки – прийняття спеціального Закону України «Про комерційну таємницю», який визначить єдине розуміння цього поняття, регулюватиме суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до комерційної таємниці, порядку надання грифу конфіденційності, а також його знанням з інформації, неправомірно віднесеної до комерційної таємниці, передбачить норми про зловживання правом на комерційну таємницю, встановить заборону втручання у визначення суб'єктом господарювання переліку відомостей, що складають комерційну таємницю з боку державних органів та закріпить положення про охорону таємниці з метою захисту прав роботодавців та працівників;

– з позитивного досвіду країн ЄС, де яскраво виражена посилена правова відповідальність працівника за незаконні дії з комерційною таємницею, – посилити відповідальність за вчинення правопорушень у сфері комерційної таємниці, що в свою чергу, стане найбільш ефективним засобом забезпечення прав й інтересів власника комерційної таємниці та сприятиме конкурентоздатності національної економіки. Ураховуючи зарубіжний досвід, з метою вдосконалення правового регулювання комерційної таємниці у трудових відносинах вважаємо за доцільне у новому Трудовому кодексі України доповнити підстави звільнення

працівника за ініціативою роботодавця підставою «умисне розголошення працівником інформації, яка у встановленому законом порядку віднесена до комерційної таємниці, що стала відома працівнику у зв'язку з виконанням трудової функції».

Досліджуючи питання удосконалення законодавства, з'ясовано, що основними проблемами, які постають перед законодавцем, є:

1) особливі вимоги Європейського Союзу до національних правових норм та нормативно-правових актів;

2) досить швидкий та форсований розвиток суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері збереження комерційної таємниці, що потребує відповідного правового удосконалення;

3) питання ефективності та якості прийнятих нормативно-правових актів.

Визначено, що проблемними аспектами удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, є:

1) відсутність єдиного уніфікованого нормативно-правового акту, який регулював би питання комерційної таємниці, в тому числі й як умови трудового договору;

2) відсутність правових норм, що регулюють питання віднесення об'єктів до комерційної таємниці;

3) наявність прогалин в частині збереження комерційної таємниці як умови трудового договору та відсутність законодавчого визначення вичерпного переліку прав та обов'язків працівників і роботодавців у сфері комерційної таємниці;

4) правова невизначеність порядку та умов встановлення відповідальності за незаконні або неналежні дії з комерційною інформацією.

З огляду на викладене, перспективними напрямами удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору повинні стати:

1) врахування та передбачення у Кодексі законів про працю України норм щодо: обов'язку особи без відповідного дозволу не розголошувати комерційну таємницю; визначення орієнтовного строку та переліку умов, протягом якого особі, яка мала доступ до комерційної таємниці заборонено працювати в інших організаціях, які є конкурентами роботодавця; визначення чіткого порядку укладання угоди про конфіденційність і нерозголошення комерційної таємниці; визначення порядку зберігання комерційної таємниці у договірних відносинах;

2) розроблення нормативно-правового акту з питань організації роботи з комерційною таємницею, надання відповідного грифу та віднесення конкретного об'єкту до комерційної інформації, а також його зняття, визначення прав та обов'язків осіб, які працюють з комерційною таємницею, встановлення відповідальності за незаконні дії з нею;

3) надання можливості керівникові (роботодавцю) визначати перелік об'єктів, які підлягають захисту як комерційна таємниця, а також визначати порядок, режим та способи роботи з останніми;

4) закріпити обов'язок роботодавця врахування в трудовому договорі умов щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці працівником.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, яке полягає в отриманні нових результатів у формі наукових висновків стосовно захисту комерційної таємниці в трудових відносинах, виявленні проблемних аспектів нормотворчості та правозастосування у вказаній сфері, а також наданні обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення. В результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Інформація з обмеженим доступом – це відомості та/або дані, які перебувають в законному володінні фізичної чи юридичної особи або держави, та які у визначеному законом порядку віднесено до певного виду інформації.

2. Історико-правовий генезис визначення комерційної таємниці як умови трудового договору в історичному аспекті пройшов такі етапи: 1) виникнення інституту комерційної таємниці; 2) становлення інституту комерційної таємниці, який характеризується закріпленням визначення комерційної таємниці національному законодавстві; 3) занепад інституту комерційної таємниці, оскільки остання вважалася несумісною з ідеологічним баченням держави, підприємницька діяльність була заборонена законодавством; 4) відродження інституту комерційної таємниці та його нормативно-правове закріплення; 5) сучасний етап розвитку інституту комерційної таємниці.

3. Комерційна таємниця в Україні – це окремий вид інформації з обмеженим доступом, яка має визначену її володільцем цінність, окремий режим доступу, піддалася заходам збереження її секретності з боку особи, яка нею володіє, та неправомірне використання якої може спричинити негативні наслідки господарській та економічній діяльності підприємства.

Основними ознаками комерційної таємниці є: обмеження в доступі; повинна не наносити шкоди інтересам суспільства; мати дієву або потенційну комерційну цінність і створювати переваги в конкурентній боротьбі; не містити державної таємниці; відноситися до виробничої діяльності підприємства тощо.

4. Нормативно-правове забезпеченням комерційної таємниці в Україні – це сукупність юридичних інструментів, визначених на законодавчому рівні, які визначають організаційні, економічні і правові форми та регулюють порядок використання комерційної таємниці, встановлюють систему відносин між суб'єктами права на комерційну таємницю, за допомогою яких суб'єкти визначені на законодавчому рівні, здійснюють вплив на суспільні відносини у сфері правового регулювання комерційної таємниці, а також забезпечують правові гарантії та закріплюють положення щодо відповідальності у разі порушення зобов'язань кожної із сторін використання комерційної таємниці.

5. Система збереження комерційної таємниці – це комплекс способів та внутрішньо узгоджених заходів, які здійснені встановлених законом формах, щодо захисту комерційної таємниці та можливості уповноваженої особи оперативного впливу на правопорушника з метою відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

Ознаками системи збереження комерційної таємниці є: 1) суб'єктами такої діяльності є уповноважені особи, тобто законні володільці комерційної таємниці; 2) це діяльність уповноважених суб'єктів, яка проявляється у формі вчинення активних дій, які направлені в першу чергу на захист комерційної таємниці та оперативний вплив на правопорушника; 3) вказана діяльність має плановий (прогнозований) характер, тобто вчинення будь-яких дій щодо збереження комерційної таємниці з боку законного володільця, повинно

бути чітко зумовлене існуванням певного плану дій; 4) вказана діяльність має мету – відновлення порушеного права та запобігання правопорушенням у майбутньому.

6. Форма збереження комерційної таємниці – це передбачений законом або договором порядок юридичної діяльності щодо захисту комерційної таємниці, за допомогою якого забезпечується запобігання правопорушенням, здійснюється вплив на правопорушника та поновлюються порушені права.

Формами збереження комерційної таємниці є:

1. Юрисдикційна, яка здійснюється в судовому та адміністративному порядку, а саме:

1.1. Судовий, тобто 1) припинення дій, які порушують або створюють загрозу порушення права на комерційну таємницю; 2) відновлення становища, яке існувало до порушення у сфері комерційної таємниці; 3) компенсація завданої шкоди та вжиття штрафних санкцій до правопорушника; 4) підтвердження права на комерційну таємницю.

1.2. Адміністративний, тобто 1) визнання факту недобросовісної конкуренції; 2) припинення недобросовісної конкуренції; 3) накладення штрафу.

2. Правова форма збереження комерційної таємниці, а саме: 1) прийняття локальних нормативних актів, які регулюють питання у сфері комерційної таємниці на окремому об'єкті, зокрема переліку відомостей, які становлять комерційну таємницю, положення про комерційну таємницю, порядку чи інструкції роботи з неї, порядку доступу працівників до комерційної таємниці тощо; 2) укладання з працівником угоди про нерозголошення комерційної таємниці; 3) прийняття на підприємстві певних документів, які регулюють питання збереження комерційної таємниці, зокрема наказів, статутів, правил внутрішнього трудового розпорядку.

3. Неюрисдикційна форма збереження комерційної таємниці, до якої належать: 1) використання техніки та технічних засобів захисту комерційної таємниці; 2) організації режимно-секретного діловодства; 3) забезпечення схоронності конфіденційної інформації та матеріальних носіїв, які її містять; 4) організація та контроль за маркуванням матеріальних носіїв, які містять конфіденційну інформацію; 5) створення відділу служби безпеки підприємства та охорони підприємства, тощо.

7. Правові гарантії захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору – це сукупність умов, способів та засобів, передбачених нормативно-правовими актами, які регулюють трудові відносини, що виникають у сфері комерційної таємниці, та за допомогою яких забезпечуються, дотримуються та реалізуються на практиці права і обов'язки працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також здійснюється їх охорона, захист та відновлення у разі порушення.

Ознаки правових гарантій захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору поділяються на: 1) загальні, до яких необхідно віднести: нормативність, яка передбачає лише в текстах нормативно-правових актах визначення гарантій; наявність юридичних умов, способів та засобів; реальність; дієвість та ефективність; 2) спеціальні, тобто: обмеженість, оскільки останні поширюють свою дію лише на конкретне коло суб'єктів у сфері захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору; їх функціональним призначенням є забезпечення, дотримання та реалізація прав і обов'язків працівника та роботодавця щодо захисту та охорони комерційної таємниці, а також їх охорона, захист та відновлення у разі порушення; вступають в дію за певних обставин, тобто під час укладення трудового договору з урахуванням вимог щодо збереження комерційної таємниці,

під час виконання працівником трудової функції та роботи з комерційною таємницею, а також після припинення трудових відносин.

Правовими гарантіями захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору є: 1) захист права на комерційну таємницю при укладенні трудового договору; 2) гарантії охорони комерційної таємниці; 3) реалізації права на використання комерційної таємниці; 4) гарантії відповідальності та відновлення прав у сфері комерційної таємниці.

8. Укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах – це юридична процедура, яка являє сукупність передбачених законом заходів, способів, дій та заборон, щодо досягнення згоди між роботодавцем та особою в ролі працівника, наслідком чого є надання дозволу останньому на ознайомлення та провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до службових повноважень.

Укладення угоди про додержання комерційної таємниці у трудових відносинах складається з таких правових заходів та послідовних дій: 1) пропозиція особи до роботодавця про укладення трудового договору та подання документів і відомостей про себе, необхідних для його укладення; 2) перевірка, встановлених законом, вимог до майбутнього працівника, а також оцінювання його професійних, ділових та моральних якостей; 3) досягнення угоди між працівником і роботодавцем щодо умов трудового договору, вимог збереження комерційної таємниці, відповідальності за незаконні дії з комерційною таємницею, в тому числі й після припинення трудових відносин; 4) оформлення трудового договору у відповідній формі з обов'язковим дотриманням гарантій працівника та роботодавця, а також умов щодо збереження комерційної таємниці; 5) оформлення права працівника на ознайомлення та

провадження діяльності, пов'язаної з комерційною таємницею, відповідно до його службових повноважень.

9. Порухеннями прав на комерційну таємницю є: 1) неправомірне збирання комерційної таємниці; 2) розголошення комерційної таємниці; 3) схилення до розголошення комерційної таємниці; 4) неправомірне використання комерційної таємниці.

За порушення режиму використання комерційної таємниці існують такі види відповідальності: матеріальна; цивільно-правова; адміністративна; кримінальна.

10. Виділено основні можливості застосування зарубіжного досвіду в Україні:

а) виходячи з досвіду США та Великобританії, доцільно врахувати, що відсутність єдиного закону, який би комплексно регулював питання комерційної таємниці в Україні, вимагає внесення доповнень до нового Трудового кодексу України. Пропонується додати розділ «Права та обов'язки працівника щодо збереження комерційної таємниці», що міститиме вичерпний перелік цих прав та обов'язків. Серед них – зобов'язання працівника дотримувати встановленого роботодавцем режиму використання, обігу та охорони комерційної інформації, обов'язок не розголошувати інформацію, отриману в межах трудових відносин, повідомлення про втрату конфіденційної інформації чи випадки її незаконного розголошення іншими працівниками, а також відшкодування збитків, заподіяних роботодавцю через незаконне розголошення комерційної таємниці;

б) базуючись на досвіді Киргизької Республіки, рекомендується ухвалити спеціальний закон «Про комерційну таємницю», який забезпечить єдність в розумінні цього поняття та регулюватиме суспільні відносини, пов'язані з класифікацією інформації як комерційної таємниці. Закон встановить порядок надання та зняття грифу конфіденційності,

регулюватиме питання зловживання правом на комерційну таємницю, заборонить втручання державних органів у процес визначення суб'єктом господарювання складу комерційної таємниці та закріпить положення щодо охорони цієї таємниці для захисту прав роботодавців і працівників;

в) узагальнюючи досвід країн ЄС, таких як Франція, Швейцарія, Японія, Південна Корея, ФРН та Швеція, де спостерігається посилена відповідальність за незаконні дії, пов'язані з комерційною таємницею, вважається доцільним підвищити відповідальність за правопорушення у цій сфері. Це слугуватиме ефективним засобом захисту прав та інтересів власників комерційної таємниці й сприятиме зростанню конкурентоспроможності національної економіки. З огляду на зарубіжний досвід, для вдосконалення правового регулювання слід доповнити новий Трудовий кодекс України підставами для звільнення працівника за ініціативою роботодавця, включивши «умисне розголошення працівником комерційної таємниці, отриманої у зв'язку з виконанням трудових обов'язків».

Основними проблемами, які постають перед законодавцем у сфері удосконалення законодавства щодо комерційної таємниці є: 1) особливі вимоги ЄС до національних правових норм та нормативно-правових актів; 2) досить швидкий та форсований розвиток суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, в тому числі й у сфері збереження комерційної таємниці, що потребує відповідного правового удосконалення; 3) питання ефективності та якості прийнятих нормативно-правових актів.

11. Визначено, що проблемними аспектами удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору, є: 1) відсутність єдиного уніфікованого нормативно-правового акту, який регулював би питання комерційної таємниці, в тому числі й як умови трудового договору; 2) відсутність

правових норм, що регулюють питання віднесення об'єктів до комерційної таємниці; 3) наявність прогалин в частині збереження комерційної таємниці як умови трудового договору та відсутність законодавчого визначення вичерпного переліку прав та обов'язків працівників і роботодавців у сфері комерційної таємниці; 4) правова невизначеність порядку та умов встановлення відповідальності за незаконні або неналежні дії з комерційною інформацією.

З огляду на викладене, перспективними напрямками удосконалення законодавства України у сфері збереження комерційної таємниці як умови трудового договору повинні стати: 1) врахування та передбачення у Кодексі законів про працю України норм щодо: обов'язку особи без відповідного дозволу не розголошувати комерційну таємницю; визначення орієнтовного строку та переліку умов, протягом якого особі, яка мала доступ до комерційної таємниці заборонено працювати в інших організаціях, які є конкурентами роботодавця; визначення чіткого порядку укладання угоди про конфіденційність і нерозголошення комерційної таємниці; визначення порядку зберігання комерційної таємниці у договірних відносинах; 2) розроблення нормативно-правового акту з питань організації роботи з комерційною таємницею, надання відповідного грифу та віднесення конкретного об'єкту до комерційної інформації, а також його зняття, визначення прав та обов'язків осіб, які працюють з комерційною таємницею, встановлення відповідальності за незаконні дії з нею; 3) надання можливості керівникові (роботодавцю) визначати перелік об'єктів, які підлягають захисту як комерційна таємниця, а також визначати порядок, режим та способи роботи з останніми; 4) закріпити обов'язок роботодавця врахування в трудовому договорі умов щодо збереження та нерозголошення комерційної таємниці працівником.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blanpain R., Engels C. Comparative Labour Law and Industrial Relations in Industrialized Market Economies. The Hague, 2001. 289 p.
2. Bredynskyi A. Pravovoi rezhyim y zashchyta kommercheskoi tainy v SShA y Velykobrytanyy. [Legal regime and protection of trade secrets in the United States and Great Britain]. URL: <http://www.sec4all.net/modules/myarticles/article.php?storyid=210>
3. Business & Professional Code of California (General Provisions enacted by Stats. 1937, Ch. 399). URL: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displaySection.xhtml?sectionNum=16600.&lawCode=BPC
4. Christopher Heath, Anselm Kamperman Sanders. Employees, Trade Secrets and Restrictive Covenants. Kluwer Law International B.V., 2016. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8500516>
5. David S. Levine, Secrecy and Unaccountability: Trade Secrets in. *Our Public Infrastructure*, 59 Fla. L.Rev. 135(2007).
6. Economic Espionage Act of 1996 (18 U.S.C. §§ 1831-1837). myersbigel.com URL: <http://www.myersbigel.com/library/articles/EconomicEspionageAct.pdf>.
7. Economic Espionage Act of 1996 // U.S. Government Publishing Office. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-104publ294/pdf/PLAW104publ294.pdf>.
8. Etzioni A. The Active Society. New York, London : The Free Press, 1968. P. 136.
9. Garrison, Michael J. and Wendt, John T., «The Evolving Law of Employee Noncompete Agreements: Recent Trends and an Alternative Policy Approach» (2008). Ethics and Business Law Faculty Publications. URL: <http://ir.stthomas.edu/ocbeblpub/15>

10. Klimenko V. Commercial secret as an object of employment relations in the legislation of foreign countries. *The scientific heritage*. 2021. Vol 5. No 60 (60). P. 50-54.

11. Lundvall B. A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London : Pinter Publishers, 1992. 320 p.

12. Office of Economic Policy U.S. Department of the Treasury Non-compete Contracts: Economic Effects and Policy Implications. URL: <https://www.treasury.gov/resource-center/economic-policy/Documents/UST%20Non-competes%20Report.pdf>

13. Papadopoulos A. S. The Role of the Competition Law and Policy of the EU in the Formation of International Agreements on competition: PhD thesis: U615911 / Papadopoulos Anestis S. London, 2018. URL: <http://etheses.lse.ac.uk/2959/1/U615911.pdf>

14. Rockwell Graphic Sys., Inc. v. DEV Indus., Inc., 925 F.2d 174, 180 (7th Cir. 1991).

15. The Uniform Trade Secrets Act. Drafted by the National Conference of Commissioners on Uniform State Laws, as amended 1985. nsi.org Retrieved from: <http://www.nsi.org/Library/Espionage/usta.htm>.

16. Uniform Trade Secrets Act with 1985 Amendments // World Intellectual Property Organization. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/us/us034en.pdf>.

17. Yaroshenko O. M, Moskalenko O. V, Sliusar A. M., Vapnyarchuk N. M. Commercial Secret as an Object of Labour Relations: Foreign and International Experience. *Journal of legal, Ethical and Regulatory*. 2018. Vol. 21. Special Iss. 1.

18. Адабаш О. В. Інформація з обмеженим доступом: проблеми законодавчого визначення. *Наше право*. № 13, 2013. С. 61–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_12

19. Андрощук Г. О. Захист комерційної таємниці в США: протидія економічному шпигунству. *Наука та інновації*. 2013. Т. 9. № 1. С. 80–95.
20. Андрощук Г. О. Правова охорона комерційної таємниці в країнах Європейського Союзу. URL: http://intellect21.cdu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Androshchuk_Trade-Secrets-in-the-EU-UKR.pdf
21. Андрощук Г. О. Правове регулювання ноу-хау. *Інтелектуальна власність*. 2004. № 10. С. 20–29.
22. Андрощук Г. О., Крайнів П. П. Економічна безпека підприємства: захист комерційної таємниці : монографія. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2000. 400 с.
23. Андрощук Г. О., Крайнів П. П. Правове регулювання захисту комерційної таємниці за кордоном. *Економічна безпека, розвідка та контррозвідка*. 2002. №1. С. 18–45.
24. Андрощук Г. О., Шкляр С. В. Конкурентне право: захист від недобросовісної конкуренції : наук.-практ. вид. Київ : Юстініан, 2012. 472 с.
25. Антимонопольний комітет України на захисті комерційної таємниці. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA012643
26. Атаманова Н. В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 10-1. Т. 1. С. 22–24.
27. Бару М. І. До питання про класифікацію умов трудового. *Радянське право*. 1984. № 11. С. 70–72.
28. Баскаков В. Ю. Інформація з обмеженим доступом: поняття та ознаки. *Актуальні проблеми державотворення* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 черв. 2011 р.). Київ : ФОП Ліпкан О.С., 2011. С. 47–49.
29. Безклубий О. І. Сутність і склад особистих немайнових відносин за Статутами Великого князівства Литовського. *Вісник Київського*

національного університету імені Тараса Шевченка. *Юридичні науки*. 2013. № 2 (96). С. 74–77.

30. Безпалова О. І. Правове забезпечення управління органами поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 111–115.

31. Бєгова Т. Правова природа договору про передачу ноу-хау. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №12. С. 89–92

32. Бігняк О. Захист корпоративних прав: співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» (сучасні погляди та концепції). *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 43–48.

33. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.

34. Бобровник С. Правові гарантії захисту прав людини в сучасному світі. *Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (24–25 лют. 1999 р.). Ужгород : Сніна, 1999. С. 123–128.

35. Бубенко П. Т., Величко В. В., Глухарєв С. М. Інтелектуальна власність : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2011. 215 с.

36. Ванчук І. Д. Спосіб правового регулювання: окремі аспекти. *Юридичний науковий журнал*. 2014. № 1. С. 8–11. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2014/3.pdf

37. Вапнярчук Н. М. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: аналіз зарубіжного законодавства. *Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу: «круглий стіл»* (м. Харків, 8 груд. 2017 р.). С. 134–138.

38. Вапнярчук Н.М. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: зарубіжний досвід. *Право та інновації*. 2017. № 3(19). С. 76–81.

39. Василенко В. М., Зельдіна О. Р. Реалізація спеціального режиму господарювання в регіоні НАН України. Донецьк, 2000. 167 с.
40. Василенко Д. П., Маслак В. І. Законодавство провідних країн світу в сфері захисту інформації. *Вісник КДУ ім. М. Островського*. 2010. Вип. 2(61). Ч. 1. С. 128–132.
41. Василяка О. К. Ранні етапи формування інституту комерційної таємниці та його кримінально-правового захисту. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 75–77.
42. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
43. Вислоцька Т. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 275 с.
44. Галиця О. Трудові відносини, їх відмінність від правових відносин інших галузей права. *Юридичний журнал*. 2005. №9(39). С. 39–42.
45. Гапоненко Л. В., Семененко Т. І. Удосконалення законодавства як ефективна умова підвищення функціонування правової системи України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4-5 (8-9). С. 28–34.
46. Гарарук І. В. Комерційна таємниця в цивілістичній доктрині. Інноваційно-інвестиційна політика. *Вісник КНУТД*. 2016. №3(99). URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2105/1/V99_P114-118.pdf
47. Гачкевич А., Казарян Т. Встановлення ознак комерційної таємниці: на прикладі справи «США проти Чанга». *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/340233592_Vstanovlenna_oznak_kommercijnoi_taemnici_na_prikladi_spravi_SSA_proti_Canga_The_identification_of_trade_secret_elements_United_States_v_Chung

48. Горшенёв В. М. Поняття методу правового регулювання та його різновиди. *Збірник вчених праць*. 1966. Вип. 5. С. 388–415.
49. Господарський кодекс України : наук-практ. коментар / за заг. ред. О. П. Коцюби. Київ : А. С. К., 2004. 720 с.
50. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
51. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
52. Дідук А. Порухення «права на» комерційну таємницю та ноу-хау. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 3. С. 39–46.
53. Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 18 с.
54. Довідник здобувача наукового ступеня : збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / за ред. В. Д. Бондаренка. Київ : Толока, 2011. 56 с.
55. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін. ; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
56. Доріс Лонг, Патриція Рей, Жаров В. О., Шевелева Т. М., Василенко І. Е., Дроб'язко В. С. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практ. посіб. Київ : «К.І.С.», 2007. 448 с.
57. Доступ до інформації та електронне урядування / автори-упорядн. : М. С. Демкова, М. В. Фігель. Київ : Факт, 2004. 336 с.
58. Дуюнова О. М. Угоди про працю за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2003. 167 с.

59. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / гол. ред. Б. Гаврилишин. Київ : Вид. центр «Академія», 2000. Т. 1. 863 с.

60. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. Київ : ЗАТ «Віпол», 2004. 531.

61. Ємельянов С. Л. Інформація з обмеженим доступом. Проблемні аспекти класифікації інформації з обмеженим доступом в Україні. *Наукові праці НУ ОЮА*. URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/download/221/220/>

62. Жигилій С. П. Досвід зарубіжних країн у збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 127-132.

63. Жигилій С. П. Нерозголошення комерційної таємниці – одна із важливих умов трудового договору (контракту). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 421-425.

64. Жигилій С. П. Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2023. Вип. 78(1). С. 309–314.

65. Жигилій С. П. Особливості комерційної таємниці як складової трудових відносинах. *Права людини в глобалізованому світі: сучасний стан, шляхи реалізації та механізми захисту* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 квіт. 2024 р.). Харків : Держ. біотехнологічний ун-т, 2024. С. 396–401.

66. Жигилій С. П. Щодо захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл.

учасників XIV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. : О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 474–477.

67. Жигилій С. П. Щодо правового регулювання комерційної таємниці як умови трудового договору в Україні. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. : О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов, І. В. Зіноватна ; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. С. 338–342.

68. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 20 с.

69. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. : М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

70. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.

71. Задихайло Д. В. Стратегія держави в системі законодавчого регулювання економічних відносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 129–138.

72. Зайцева-Калаур І. Організаційно-правові процедури забезпечення охорони та захисту комерційної таємниці суб'єкта господарювання. URL:

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/33305/1/%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D1%83%D1%80.pdf>

73. Івченко О. Промислове (економічне) шпигунство: конкурентна розвідка й контррозвідка. *Юридичний журнал*. 2003. № 7. URL: <http://justinian.com.ua/magazines.php>.

74. Інструкція про порядок обліку, зберігання та використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять службову інформацію, затв. постановою Каб. Міністрів України від 27.11.1998 № 1893. *Офіційний вісник України*. 1998. № 48. Ст. 31.

75. Капіца Ю. Захист комерційної таємниці в європейських країнах та Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 11. С. 16–20.

76. Китай і Росія: «агресивні» спонсори кібер-шпигунства – контррозвідка США // *The Epoch Times Україна* 15.11.2011. URL: <http://www.epochtimes.com.ua/world/conflicts/kitay-i-rosiya-agresivni-sponsori-kiber-shpigunstvakontrozvidka-ssha-99960.html>.

77. Клименко В. І. До питання комерційної таємниці у трудових відносинах. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 157–164.

78. Клименко В. І. Комерційна таємниця як інститут трудового права: невирішені питання. *Юридичні гарантії забезпечення прав громадян на працю і соціальний захист: тези доп. та наук. повідомл. учасників X міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9 жовт. 2020 р.)* / за ред. О. М. Ярошенка. Харків: Право, 2020. С. 366–369.

79. Клименко В. І. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин *Актуальні проблеми приватного та публічного права, присвяченої 92-річчю від дня народження член-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, д.ю.н., професора Процевського О.І.* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 167–169.

80. Клименко В. І. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин у міжнародному контексті. *Соціальне право*. 2020. № 3. С. 104–111.

81. Клименко В. І. Правова природа та ознаки комерційної таємниці. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 112–117.

82. Клименко В. І. Щодо сучасного стану правового регулювання суспільних відносин з питань комерційної таємниці в Україні. *Безпека людини і реалізація права на працю в сучасних умовах життєдіяльності* : XII наук. інтернет-конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Харків, 22–23 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 155–158.

83. Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50.

84. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Дод. до № 51. Ст. 1122.

85. Кодинець А. О. Договір про конфіденційність: істотні умови та особливості регулювання. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/2_2018/part_1/14.pdf

86. Колбо Л., Колеснікова І. Комерційна таємниця та питання захисту комерційної таємниці. *Цивільне право і процес*. 2016. № 5. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/05/3.pdf>.

87. Коломоєць Ю. О., Виприцький А. О. Історико-правові аспекти огляду зарубіжного та вітчизняного розвитку категорій «таємниця», «комерційна таємниця» та «ноу-хау». *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 28–33.

88. Комерційна таємниця на підприємстві: основні правила. URL: <https://profpressa.com/articles/komertsiiina-taiemnitsia-na-pidpriiemstvi-osnovni-pravila>

89. Конституція України від 28.06.1996 № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
90. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 384 с.
91. Кормич Б. А. Інформаційне право : підручник. Харків : Буруні К, 2011. 333 с.
92. Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2003. 472 с.
93. Костецька Т. А. Конституційне право на інформацію і гарантії його реалізації. *Правова держава*. 1998. Вип. 9. С. 53–57.
94. Костецька Т. А. Право на інформацію в Україні. Київ : НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. 1998. 39 с.
95. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3–11.
96. Коц Д. В. Теоретико-правові засади інформації з обмеженим доступом. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 2 (42). С. 107–111.
97. Кравченко М. Г. Поняття та елементи національного законодавства України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 46. С. 46–52.
98. Кравченко О. Вдосконалення законодавства України щодо комерційної таємниці суб'єктів господарювання. *Інформація і право*. 2017. № 2(21). С. 13–19.
99. Кравченко О. М. Адміністративно-правові засади охорони комерційної таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 253 с.

100. Кравченко О. М. Актуальні проблеми захисту комерційної таємниці суб'єктів господарювання. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2016. № 1(20). С. 69–82.
101. Кравченко О. М. Досвід зарубіжних країн в правовій охороні комерційної таємниці. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. № 1(17). С. 91–98.
102. Кравченко О. М. Захист комерційної таємниці в Україні. *Україна в сучасному світі: виклики і можливості* : збірник тез наук. конф. викладачів, аспірантів і студентів (м. Київ, 13–14 квіт. 2016 р.) : у 2-х т. Київ : Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. Т. 1. С. 88–90.
103. Кравченко О. М. Нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 82–89.
104. Кравченко О. М. Охорона комерційної таємниці підприємств, установ та організацій від комерційного шпигунства. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2018. № 4. С. 152–156.
105. Кравченко О. М. Потреба України в Законі «Про комерційну таємницю». *Публічне право*. 2017. № 3 (27). С. 196–202.
106. Кравченко О. М. Правові проблеми впровадження технології Інтернету речей. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовт. 2017 р.). Київ : НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2017. С. 70–72.
107. Кравченко О. М. Сучасні загрози комерційній таємниці в Україні. *Право як регулятор суспільних відносин: історія, теорія, практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2016 р.). С. 78–80.
108. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.

109. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001, № 25-26. Ст. 131.
110. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 27–32.
111. Кушакова Н. Конституційне право на інформацію: правомірні та неправомірні обмеження. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 3. С. 66–70.
112. Ліпкан В. А., Капінус Л. І. Доступ до інформації з обмеженим доступом: Проблеми вироблення уніфікованих дефініцій. *Публічне право*. 2013. № 4. С. 45–53.
113. Локотецька О. Система захисту комерційної таємниці підприємства. *Бізнес Інформ*. 2011. №12. С. 81–83.
114. Ломакіна О. А. Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів. *Гуманітарний вісник НУК*. 2013. Вип. 6. С. 162–171.
115. Марущак А. Визначення поняття «доступ до інформації». *Правова інформатика*. 2006. № 3(11). URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/06mapdi.pdf>
116. Марченко Б. М. Адміністративна діяльність ДПСУ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.
117. Мельник В. П. Поняття та ознаки законодавства: проблеми, підходи, напрямки вирішення. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 50–54.
118. Мельничук Н. О. Угоди в трудовому праві: впорядкування термінів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія ПРАВО*. 2011. Вип. 16. С. 220-226.

119. Назарова Ю. Питання правового регулювання внесення прав на комерційну таємницю (ноу-хау) в статутний фонд господарського товариства. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 10. С. 19–23.

120. Нікіфоров Г. К., Нікіфоров С. С. Підприємництво та правовий захист комерційної таємниці : навч.-практ. посібн. Київ : Олан. 2001. 208 с.

121. Носік Ю. В. Права на комерційну таємницю в Україні : монографія. Київ : КНТ, 2007. 240 с.

122. Носік Ю. Договір про нерозголошення інформації. URL: <http://pravoznaves.com.ua/period/article/6502/%de>

123. Носік Ю. Правові проблеми захисту прав на комерційну таємницю в боротьбі із недобросовісною конкуренцією в Україні. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 5. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2009_5/4.pdf

124. Олефір А. О. Правове регулювання інтелектуальної власності та інноваційних відносин в Угоді про асоціацію України та ЄС. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 5. С. 79–94.

125. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр навч. літ., 2008. 153 с.

126. Організаційно-правові основи захисту інформації з обмеженим доступом : навч. посіб. / А. Б. Стоцький, О. Тимошенко, А. М. Гуз та ін. ; за заг. ред. В. С. Сідака. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. 232 с.

127. Основи інформаційного права : навч. посібн. / уклад. : Л. В. Борець, А. Ю. Нашинець-Наумова ; за ред. І. П. Голосніченка. Київ : Вид-во «Сталь», 2015. 98 с.

128. Основи трудового права України : навч. посібн. 2-ге вид., випр. і доп. / за ред. П. Д. Пилипенка. Львів : Магнолія плюс, 2006. 276 с.

129. Павленко Н., Челомбітько Т., Черняєва О. Теорія та практика недобросовісної конкуренції в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. № 1. Т. 31. С. 25–36.

130. Паєнко О. А. Міжнародно-правове регулювання охорони та захисту комерційної таємниці. *Молодий вчений*. 2015. № 4(19). Ч. 2. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/4/69.pdf>

131. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 320.

132. Парпан Т. В. Істотні умови трудового договору : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2005. 14 с.

133. Пархоменко Н. М. Договір у системі права України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 1998. 202 с.

134. Пересунько В. С. Юридичні гарантії при укладенні трудового договору : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2002. 20 с.

135. Петров Є. В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.

136. Підпригора О. А. Окремі проблеми правової охорони інтелектуальної власності в Україні. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 23–28.

137. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.

138. Подковенко Т. О. Система законодавства України: стан та шляхи вдосконалення. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8190/1/%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%92%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%90.pdf>

139. Положення про договори на створення (передачу) науково-технічної продукції, затв. постановою Держ. комітету СРСР з науки і техніки від 19.11.1987 № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0435400-87#Text>

140. Правове та законодавче забезпечення економічної безпеки України : монографія / за ред. А. Гетьмана, Є. Білоусова, Г. Анісімової. Харків : Право, 2017. 336 с.

141. Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору: теоретико-прикладне дослідження : монографія / за наук. ред. О. М. Ярошенка. Харків : Юрайт, 2013. 288 с.

142. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

143. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.

144. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію : інформаційний лист від 28.03.2007. № 01-8/184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07#Text.

145. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

146. Про запобігання недобросовісній конкуренції : Закон Японії від 19.05.1993. URL: <https://www.meti.go.jp/english/policy/economy/chizai/chiteki/index.html>

147. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 36. Ст. 164.

148. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.
149. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
150. Про комерційну таємницю : Закон Киргизької Республіки. URL: <http://www.monitoring.Ng/?pid=111>.
151. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
152. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці : постанова Каб. Міністрів України від 09.08.1993. № 611. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF/conv#Text>
153. Про підприємства в СРСР : Закон від 04.06.1990 № 1529-I. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1529400-90>.
154. Про суть, ознаки і гарантії комерційної таємниці, а також способи її захисту на підприємстві. *ЮРИСТ & ЗАКОН*. 2013. № 51. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/96043_zakhist-komertsynno-tamnits
155. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.2003. № 1280-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 12. Ст. 155.
156. Редько К. Ю. Комерційна таємниця: особливості та проблеми нормативно-правового забезпечення в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/36.pdf
157. Резніков Г. І. Професійна таємниця: поняття, ознаки та види. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. № 26. С. 280–292.
158. Рим О. М. Запобігання конкуренції у трудових правовідносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2008. 16 с.

158а. Риндюк В. І. Удосконалення законодавства як правотворча діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34(1). С. 40–43.

159. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 18.08.2014 р. (провадження № 22-ц/774/5473/14, справа № 191/215/14-ц). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/40234833>

160. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.1998 № 12-рп/98 у справі №17/81-97, № 1-1/98 за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>

161. Рішення Червонозаводського районного суду міста Харкова від 06.11.2009 р. (справа № 2-397/09). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8500516>

162. Ромащенко І. Співвідношення термінів «охорона» та «захист»: теоретичний та практичний цивільно-правові аспекти. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 57–60.

163. Семенюк О. Г. Класифікація таємної інформації. *Інформація і право*. 2016. № 1(16). С. 44–51.

164. Серeda О. Г. До питання захисту відомостей, що становлять інформацію з обмеженим доступом, у трудових відносинах. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14248/1/Sereda_181-186.pdf

165. Синєкий О. В. Основи інформаційного права та законодавства в галузі високих технологій та ІТ-інновацій : навч. посіб. Харків : Право, 2011. 591 с.

166. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2007. 839 с.

167. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
168. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапути. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
169. Словник української мови : академ. тлумачний слов. (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/zasib>
170. Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід, А. А. Бурячок та ін. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 5. 840 с.
171. Сляднєва Г. О. Визначення поняття комерційної таємниці суб'єкта господарювання. *Підприємство, господарство і право*. 2004. № 9. С. 40–43.
172. Сляднєва Г. О. Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці суб'єкта господарювання як вид недобросовісної конкуренції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 673–677. URL: <http://www.apdp.in.ua/v22/124.pdf>
173. Сляднєва Г. О. Питання про суб'єкта права на комерційну таємницю. *Часопис цивілістики*. 2012. Вип. 13. С. 103–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2012_13_22
174. Сляднєва Г. О. Право суб'єкта господарювання на комерційну таємницю та його захист : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2005. 16 с.
175. Спасибо І. В., Глушко І. Г. Науково-практичний коментар Закону «Про підприємства в Україні». Харків : СЕНКО, 1997. 67 с.
176. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посібн. Київ : Атіка, 2007. 624 с.
177. Сущенко В. Тлумачення терміну «законодавство» Конституційним Судом України. *Юридичний журнал*. 2003. № 5. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=221>.

178. Теорія держави і права : навч. посібн. / С. К. Бостан та ін. Київ : Академія, 2013. 346 с.
179. Тимченко Г. П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. 203 с.
180. Топалова Л. Д. Правовий режим комерційної таємниці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 213 с.
181. Трудове право України : підручник / за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 472 с.
182. Трудове право України : підручник / за ред. О. М. Ярошенка. Харків : Вид-во 2022. 376 с.
183. Трудове право України : підручник 2-ге вид., перероб. і доп. / за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника. Київ : Центр учб. літ., 2016. 472 с.
184. Трудовий кодекс Киргизької Республіки. URL: <http://hr.resource.Ng/38-trudovoy-NodeNs-NyrgyzsNoy-respubliNi.html>
185. Трудовий кодекс України : законопроект реєст. № 2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331
186. Угоди про неконкуренцію та конфіденційність: чи працюють вони в Україні? URL: https://zib.com.ua/ua/149057-ugodi_pro_nekonkurenciyu_ta_konfidentiynist_chi_pracyuyut_vo.html
187. Хавронюк М. Підприємницьке шпигунство: розголошення комерційної таємниці, юридичний аналіз складів злочинів, питання удосконалення відповідальності. *Підприємство, господарство і право*. 1999. № 9. С. 4–17.
188. Харчук Р. С. Класифікація та значення форм захисту трудових прав працівників. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1073–1077.
189. Хрімлі О. Г. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 320 с.

190. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
191. Шлапко Т. В. Форми та способи захисту права на пенсію по інвалідності. *Актуальна юриспруденція* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (м. Суми, 14 груд. 2012 р.). URL: <http://legalactivity.com.ua/>
192. Шлома Г. О. Адміністративно-правове забезпечення службової таємниці в органах внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк : НУВС, 2008. 23 с.
193. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2. 744 с.
194. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.
195. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 792 с.
196. Юркова Є. В. Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 204 с.
197. Юсупова Д. В. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин: поняття та ознаки. *Публічне право*. 2013. № 2(10). С. 336–343.
198. Юшков С. В. Руська Правда (тексти на основі 7 списків та 5 редакцій). Київ, 1935. 196 с.
199. Як визначати об'єкт дослідження? URL: <http://ukped.com/skarbnichka/1154-.html>.
200. Якимець Ю. В. Публічне адміністрування сферою культури : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 20 с.
201. Ярошенко О. М., Вапнярчук Н. М. Комерційна таємниця як об'єкт трудових відносин та її місце в економічній безпеці підприємства. *Правове та законодавче забезпечення економічної безпеки України* : монографія / [А.П. Гетьман, Є.М. Білоусов, Г.В. Анісімова та ін.]; за ред.

А.П. Гетьмана, Є.М. Білоусова, Г.В. Анісімової. Харків: Право, 2017. С. 305–330. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Bilousov/3.7.pdf>.

202. Ярошенко О. М., Вапнярчук Б. В. Правове регулювання комерційної таємниці: зарубіжний досвід. *Право і суспільство*. 2018. № 5. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_2/13.pdf

ДОДАТОК

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких відображені основні результати дослідження:

1. Жигилій С. П. Нормативно-правове забезпечення комерційної таємниці та місце у ньому законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2023. Вип. 78(1). С. 309–314. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/52-1.pdf>
2. Жигилій С. П. Нерозголошення комерційної таємниці – одна із важливих умов трудового договору (контракту). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 421-425. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/62.pdf>
3. Жигилій С. П. Досвід зарубіжних країни у збереженні комерційної таємниці як умови трудового договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Право”*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 127-132. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/19-1.pdf>

Наукові праці, в яких засвідчено апробацію матеріалів дослідження:

1. Жигилій С. П. Щодо правового регулювання комерційної таємниці як умови трудового договору в Україні. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист: тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.)* / уклад.: О. Г. Середя, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов, І. В. Зіноватна; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. С. 338–342.
2. Жигилій С. П. Особливості комерційної таємниці як складової трудових відносинах. *Права людини в глобалізованому світі: сучасний*

стан, шляхи реалізації та механізми захисту: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 квіт. 2024 р.). Харків : Держ. біотехнологічний ун-т, 2024. С. 396–401.

3. Жигилій С. П. Щодо захисту та охорони комерційної таємниці при укладенні трудового договору. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад.: О. Г. Серeda, О. М. Ярошенко, О. В. Соловійов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 474–477.